

LUNDS
UNIVERSITET

Hur vi kommer ihåg oss själva

Avvikande minnesberättelser i skandinavisk samtidsprosa

Kim Leines *Kalak*, Knud Romers *Den som blinker er bange for døden*,
Hanne Ørstaviks *Tiden det tar* och Torgny Lindgrens *Minnen*

Lunds Universitet, Språk- och litteraturcentrum
Masterprogram: Litteratur-kultur-medier (LIVR07)
VT 2014
Handledare: Anders Mortensen
Examinator: Karin Nykvist
Opponerad: 2014-06-04

Philipp Wegend
philipp.wegend@freenet.de

Sammanfattning

Minnet har betydelse för iakttagelsen av oss själva som individ och för våra relationer till andra människor. Hur vi kommer ihåg oss själva i det förflutna och hur vi berättar om det är avgörande för vår självförståelse och identitet, samt vår plats i samhället. Också grupper, familjer, politiska partier, eller en nationalstat har minnen som används för att gestalta en gemensam bas. Minnesakten är påverkad av den sociala kontexten där vi hör hemma och där våra minnesansträngningar har sitt ursprung. För den västerländska välfärdsstaten gäller att individen mer än förr är upptagen med att förverkliga sig själv vilket ger upphov till behovet av ett minne som bekräftar ett individuellt och självständigt 'jag'. Detta minne ska helst också tillhandahålla en sammanhängande och målinriktad livsberättelse vilket svarar på de föreställningar om hur ett framgångsrikt liv bör se ut. Hur vi kommer ihåg oss själva influeras av de minnestraditioner som finns i vårt samhälle och anpassas för att motsvara idealen om en kronologisk livsberättelse med en röd tråd.

Med hjälp av en text- och strukturanalys undersöks här fyra romaner från Skandinavien: Kim Leines *Kalak*, Knud Romers *Den som blinker er bange for døden*, Hanne Ørstaviks *Tiden det tar* och Torgny Lindgrens *Minnen*. Hur förhåller sig dessa minnesberättelser till förutsättningarna och förväntningarna som finns på minnesberättelser i samtiden? Romanernas olika representationer av minnet kräver textanalyser med utgångspunkt i psykologiska, kulturvetenskapliga, litteraturvetenskapliga, filosofiska och sociologiska diskurser som i sin helhet ger en tvärvetenskaplig förståelse av minnet. Uppsatsen betraktar protagonisten som erinringens subjekt och letar inte efter svar i textexternas referenser. Fokuset ligger på hur protagonistens iakttagelse av sig själv i det förflutna kan få gestalt i den litterära texten och vilka konsekvenser respektive framställning får för en allmän föreställning om minnet. Uppsatsen uppmärksammar särskilt litterära moment som uppenbarar avvikelser från eller uttrycker motstånd till sammanhängande och kronologiska minnesberättelser.

Undersökningen av *Kalak* visar att kronologin inte utgör den naturliga strukturen i vilken minnet iakttas, medan *Tiden det tar* åskådliggör hur sammanhanget mellan det nutida 'jaget' och 'jaget' i det förflutna inte nödvändigtvis upplevs som lättfattligt utan som destruktivt. Men hjälp av *Den som blinker er bange for døden* tillfogar uppsatsen ytterligare en dimension till minnet genom att betona det individuella minnets avhängighet av andras minnen. Analysen av *Minnen* accentuerar slutligen förhållningssätt gentemot minnet som uppsatsen har urskilt i de tre föregående romanerna i relation till den litterära texten. Det är uppsatsens ärende att belysa de etiska implikationer som minnet, identitet och narrativ får när samhällets ideal om hur man ska komma ihåg sig själv ifrågasätts. Våra minnen är nämligen inte bara riktade efter andras minnesakter utan hur vi kommer ihåg oss skapar förutsättningar för återigen andras minnen vilket sätter oss alla i en ansvarsfull position.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	4
1.1. Kontext.....	5
1.2. Erinring och Minne.....	8
1.3. Narrativ.....	9
1.4. Urval.....	11
1.5. Tidigare forskning.....	12
1.6. Metod.....	13
2. Erinringens strukturella förutsättningar.....	16
2.1. Etablering av erinringens subjekt.....	16
2.2. Berättelseperspektiv.....	16
2.3. Berättelseplan.....	17
2.4. Distans i handlingen.....	19
2.5. Fokalisering.....	21
3. En minnesfenomenologi.....	23
3.1. Spontana minnen och eftersträvade minnen.....	23
3.2. Minnets undanglidande och konstruerade karaktär.....	27
3.3. Bruk och missbruk av minnet.....	29
4. Kalak – den fördröjda erinringen.....	31
4.1. Flykten och försöket att avlägsna det förflutna.....	33
4.2. Omedvetna och ofrivilliga minnen.....	34
4.3. Att formulera det traumatiska minnet.....	36
4.4. Att formulera en berättelse.....	38
4.5. Två oförenliga kronologier.....	40
5. Den som blinker er bange for døden – ett familjeminne.....	41
5.1. De närvarande minnena.....	41
5.2. De omedvetna minnen.....	43
5.3. Det kollektiva minnet.....	45
5.4. Erinringens motivation.....	47
5.5. En extratextuell utflykt.....	49
6. Tiden det tar – att inte känna igen sig.....	50
6.1. Erinring som barn.....	51
6.2. Erinring som vuxen.....	54
6.3. Att inte känna igen sig.....	55
7. Minnen – en minnesberättelse utan minnen?.....	59
7.1. Minnet förklaras för otillförlitligt.....	60
7.2. De olika uttrycken för 'jaget'.....	62
7.3. Det bestående är skrivandet.....	64
7.4. Berättelsen som eftersträvad form.....	66
8. Sammanfattning och avslutande diskussion.....	68
8.1. En rekapitulation.....	68
8.2. Avslutande diskussion.....	69
Litteraturförteckning.....	71

Människor tycker om att spegla sig i grumliga speglar.

Dvärgen, Pär Lagerkvist (1944), s. 211.

Jag har aldrig kunnat se något sammanhang i mitt liv, sade jag. Orsakssambanden saknas. Min tillvaro formar sig till en samling noveller. Inte en roman som jag helst skulle vilja. Ett ståndaktigt genomfört öde.

Minnen, Torgny Lindgren (2010), s. 160.

1. Inledning

William Thompson är den mest berömda patienten i Oliver Sacks essäsamling *The Man Who Mistook His Wife For A Hat* (1985)¹. Thompson lider av Korsakovs syndrom, en demenssjukdom som leder till minnesförlust, försämrade inlärningsförmåga, orienteringssvårigheter i tid och rum, samt oförmåga att känna igen personer. Forskare som har intresserat sig för sambandet mellan minne, identitet och narrativ anför honom som exempel på det grundläggande mänskliga behovet av en berättelse som handlar om 'jaget'². För att kompensera för minnesförlusten berättar Thompson historier genom vilka han sätter sig själv i ett sammanhang med omgivningen. Den tillfälligt sammanfogade världen runtomkring utgör för ett ögonblick hela hans tillvaro. Fantasierna och inbillningar blir till en personlig sanning, hans realitet: "För hans del var det inga påhitt utan det var så han med ens såg eller tolkade världen"³. Inte bara att han ständigt försöker att sätta sig i ett meningsfullt sammanhang med omgivningen, han konstruerar också oupphörligt sin egen person. Det är främst sig själv som han inte känner igen. En livsberättelse är vanligtvis åtkomlig genom erinring⁴ och det är den som han i brist på ett minne inte äger och därför i varje ny situation uppfinner. Förlusten av en personlig livsberättelse efterlämnar det största tomrummet hos honom.

1 Uppsatsen använder följande utgåva i svensk översättning: Sacks, Oliver: *Mannen som förväxlade sin hustru med en hatt*. I svensk översättning av Boo Cassel. Bokförlaget Prisma. Stockholm 1987 (första utgåva 1985).

2 Se bl.a. Eakin, Paul John: *How our lives becomes stories: Making selves*. Cornell University Press. Ithaca 1999. S. 100-102. samt Ender, Evelyne: *Architexts of Memory: Literature, Science, and Autobiography*. The University of Michigan Press. Ann Arbor 2005. S. 36-37.

3 Sacks, Oliver: *Mannen som förväxlade sin hustru med en hatt*. I svensk översättning av Boo Cassel. Bokförlaget Prisma. Stockholm 1987 (första utgåva 1985). S. 135.

4 Med 'erinring' menas i uppsatsen återkallandet av minnen. I kapitel 1.2. ges en utförlig beskrivning av begreppet 'erinring'.

Thompsons fall antyder att minnet utgör en väsentlig del av människans identitet. Minnet tillhandahåller i vanligt fall en berättelse som sträcker sig över tiden och som hon kan relatera till som sin egen. Förutsättning är att det finns ett förflutet som hon har tagit del i och som går att komma ihåg. Oliver Sacks - med direkt syfte på Thompsons fall - går så långt att hävda att det ligger någonting i berättelsens form som gör att människan riktar sitt liv efter en berättelse eller till och med härmar en berättelse med sitt liv:

Alla har vi en levnadshistoria, en inre berättelse – vars kontinuitet, vars mening är vår. Man skulle kunna säga att vi alla konstruerar och lever en ”berättelse” och att den berättelsen är vi själva, vår identitet. [---] För att vara sig själv måste man ha sig själv – äga, eller om så krävs åter ta i besittning sitt livs historia. [---] En människa behöver en sådan berättelse, en fortlöpande inre berättelse, för att upprätthålla sin identitet och sitt jag.⁵

1.1. Kontext

Vi är inte drabbade av minnesförlust men på ett visst sätt är vi inte mycket olika herr Thompson. Vi är också ständigt på en mer eller mindre medveten spaning efter en berättelse som handlar om oss själva. Bara att vi kan använda oss av det som våra minnen tillhandahåller dvs., hur vi har känt, förnummit, tänkt och handlat vid en tidigare tidpunkt. Vilken syn vi har på oss själva i det förflutna utgör vår identitet i nuet och påverkar hur vi handlar i framtiden.

Mer än förr är människan upptagen med erinring – åtminstone hävdas det så för individen i den västerländska välfärdsstaten⁶ vilket återspeglas på många estetiska områden men också i kultur- och samhällsdebatten⁷. En anledning till den ökade uppmärksamheten för minnet bör sökas i en allmän strävan efter att förverkliga sig själv, att hävda en individuell identitet.⁸ Individualism har bidragit till behovet att konstruera en unik levnadsberättelse som skiljer oss från andra och som våra minnen ger autenticitet till. Ett allt större fokus på personliga minnen i dagens samhälle måste också förstås som ett resultat av den globala tidsåldern där tid och rum till synes befinner sig i upplösning. ”The turn toward memory is subliminally energized by the desire to anchor ourselves in a world characterized by an increasing instability of time and the fracturing of lived space”⁹, menar Andreas Huyssen. Denna upplösning upplevs som ett hot och det är därför den enskilda desperat klamrar sig fast vid sina minnen som lovar att kompensera förlusten av sammanhang genom att tillhandahålla

5 Sacks: *Mannen som förväxlade sin hustru med en hatt* .S. 137.

6 Se t.ex. Andreas Huyssen som beskriver minnes-obsessionen i det moderna samhället bara med syfte till 'the West'. Jfr. Huyssen, Andreas: *Present Pasts. Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford University Press. Stanford, California 2003. S. 11.

7 En utförlig beskrivning av minnesdiskurser i samtiden finns hos Pettersson, Cecilia: *Märkt av det förflutna? Minnesproblematik och minnesestetik i den svenska 1990-talsromanen*. Makadam. Göteborg och Stockholm 2009. S. 11-17.

8 Se Gullestad, Marianne: ”Tales of Consent and Descent: Life Writing as a Fight against an Imposed Self Image”. In Eakin, Paul John (red.): *The Ethics of Life Writing*. Cornell University Press. Ithaca och London 2004. S. 219. Också Gullestad påpekar att strävan efter en individuell identitet är framförallt hemma i den västerländska välfärdsstaten.

9 Huyssen: *Present Pasts. Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. S. 18.

en unik levnadsberättelse. Därutöver anses moderna medier och kommunikationsteknologier ha bidragit till att information mycket lättare kan lagras, något som medför att minnen iakttas alltmer indirekt och därmed upplevs som mindre privat.¹⁰

Men erinring sker inte bara utifrån ett privat behov som ska bekräfta den egna självuppfattningen utan erinring styrs också av föreställningar som har sitt ursprung i samhället: ”One could say that the present duty for each person to 'be herself' by 'creating herself' is becoming the new guise of power”¹¹, menar sociologen Marianne Gullestad och fastslår att det finns ett samhällsideal som driver individen till att konstruera en unik livsberättelse. Den som söker jobb idag kan bara vara framgångsrik på arbetsmarknaden om den kan presentera ett cv utan luckor och där varenda arbetslivserfarenhet och utbildning är inriktat på det framtida jobbet. Livsberättelsen ska helst vara sammanhängande med en teleologisk följd.¹² Erinring i dagens samhälle (möjligtvis särskilt kännetecknande för den 'västerländska' välfärdsstaten) sker inte av tillfällighet utifrån nostalgiska moment, utan eftersträvas metodisk för att kunna upprätthålla en individuell identitet.

Synen på minnet har drastiskt förändrats i det gångna århundrade. Medan Sigmund Freuds psykoanalys, Henri Bergson filosofi och Marcel Prousts berömda uppgörelse med sina minnen i *À la recherche du temps perdu*¹³ hade betraktat erinring som en privat handling¹⁴, utmanades den i början av 1900-talet av den franska sociologen Maurice Halbwachs (1877-1945) med konceptet 'kollektivt minne'. Hans syfte var att avlägsna skillnaden mellan historia som praktiseras i sociala sammanhang och erinring som ett privat fenomen¹⁵: ”History can be represented as the universal memory of the human species. But there is no universal memory. Every collective memory requires the support of a group delimited in space and time”¹⁶. Erinring, enligt Halbwachs, sker alltid i sociala sammanhang och anpassas efter de kulturella kraven i ett samhälle (språk, normer och diskurser). Uppsatsen återkommer till det 'kollektiva minnet' i analysdelen. Trots att forskare idag ifrågasätter Halbwachs rigorösa särskiljande av historia och minnen¹⁷ har hans syn bidragit till att minnet idag anses vara påverkat av sociala förutsättningar och att erinring därmed alltid innebär förräderi, glömska och frånvaro.

10 Se Kitzmann, Andreas; C. Mithander; J. Sundholm: ”Introduction”. I: Kitzmann, Andreas; C. Mithander; J. Sundholm (red.): *Memory Work*. Europäischer Verlag der Wissenschaften. Frankfurt am Main 2005. S. 13.

11 Gullestad, Marianne: ”Tales of Consent and Descent”. S. 219.

12 Se Brockmeier, Jens: ”From the end to the beginning. Retrospective teleology in autobiography.” I: Brockmeier, Jens; Donal Carbaugh (red.): *Narrative and Identity. Studies in Autobiography, Self and Culture*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam och Philadelphia 2001. S. 252.

13 Den svenska titeln är: ”På spaning efter en tid som flytt”.

14 Se Rossington, Michael: ”Introduction”. I: Rossington, Michael; Anne Whitehead (red.): *Theories of Memory. A Reader*. Edinburgh University Press. Edinburgh 2007. S.134.

15 Se också Kitzmann; Mithander; Sundholm ”Introduction”. S. 10.

16 Halbwachs, Maurice: ”The Collective Memory”. I: Rossington, Michael; Anne Whitehead: *Theories of Memory. A Reader*. Edinburgh University Press. Edinburgh 2007 (första utgåva 1950). S. 143.

17 Se Kitzmann; Mithander; Sundholm ”Introduction”. S. 11.

Idag finns det en bred enighet om att minnet inte är ett ”storehouse of our ideas”¹⁸, där människan lagrar sina minnen och återkallar dem i oförändrat form, som upplysningstidsfilosofen John Locke (1632-1704) en gång i tiden proklamerade, utan minnet anses vara flexibelt och modifieras efter de behov erinringens subjekt har¹⁹. Psykologen Israel Rosenfield uttrycker det i *The Invention of Memory* (1988) på följande sätt: ”Recollection is a kind of perception [...] and every context will alter the nature of what is recalled”²⁰. Erinringen influeras alltid utifrån positionen där erinringens subjekt, den som erinrar sig, befinner sig i rum och tid: ”The temporal status of any act of memory is always the present and not, as some naive epistemology might have it, the past itself [...]”²¹. Det beträffar såväl de kulturella konventioner vad gäller minnets gestalt men också de erfarenheter och insikter man får genom den retrospektiva blickriktningen.

Paul John Eakin sätter den, bara vid första ögonkastet, pessimistiska synen på minnet i ett sammanband med litteraturen: ”[M]emory, whether we like it or not, is one more source of fiction”²². Han anser att en genre som självbiografin som utgår från ett intakt, invariabel förflutet²³ kan bara existera på grund av minnets anpassbarhet: ”In this view, memory is [...] crucial in the sense that it is constantly revising and editing the remembered past to square with the needs and requirements of the self have become in the present”²⁴. Följaktligen ignorerar självbiografier svårigheten som uppstår på grund av berättarens manipulering av minnet. Litteraturvetaren Michael Sheringham betecknar det som ”a secular myth, deeply rooted in the Western tradition [...], but the myth we are considering involves a sublimation whose most striking feature, in the context of autobiography, is perhaps the way it elides the subject's active participation in the work of memory”²⁵. En livsberättelse som konstrueras efter en västerländsk tradition förbigår tvivel, smärta, amnesis, avvikande och osammanhängande minnen, med målet att ge en enhetlig livsberättelse. Minnets potential att ge autenticitet till en konstruktion av det förflutna måste betraktas som 'en till' förklaring för det växande intresse för erinring.

18 Locke, John: *An Essay Concerning Human Understanding*. Collins Clear-Type Press. London och Glasgow 1964 (första utgåva 1689). Book Two: Of Ideas. XII Of Retention, s.123.

19 För en psykologisk syn se Westbury, Chris; Daniel C. Dennett: ”Mining the Past to Construct the Future: Memory and Belief as Forms of Knowledge”. I: Schacter, Daniel L.; Elaine Scarry (red.): *Memory, Brain Belief*. Harvard University Press. Cambridge och London 2000. S. 19. För en litteraturvetenskaplig syn se Eakin: *How our Lives become Stories. Making Selves*. S. 106ff. För en sociologisk syn se Schudson, Michael: ”Dynamics of Distortion in Collective Memory”. Schacter, Daniel L. (red.): *Memory Distortion. How Minds, Brains, and Societies Reconstruct the Past*. Harvard University Press. Cambridge och London 1995. S. 346f.

20 Rosenfield, Israel: *The Invention of Memory. A new view of the brain*. Basic Books. New York 1988. S. 89.

21 Huyssen, Andreas: *Twilight Memories. Marking Time in a Culture of Amnesia*. Routledge. New York och London 1995. S. 3.

22 Eakin, Paul John: ”Autobiography, Identity and the Fictions of Memory”. I: Schacter, Daniel L.; Elaine Scarry (red.): *Memory, Brain Belief*. Harvard University Press. Cambridge och London 2000. S. 290.

23 Se. Eakin: ”Autobiography, Identity and the Fictions of Memory”. S. 292.

24 Ibid. S. 293f.

25 Sheringham, Michael: *French Autobiography: Devices and Desires: Rousseau to Proust*. Clarendon. Oxford 1993. S. 289.

Utifrån dessa insikter om minnet närmar sig uppsatsen fyra samtida romaner som på ett eller annat sätt ägnar sig åt minnet. I romanerna eftersöks behovet av att hävda en identitet och hur den gestaltas med hjälp av minnen. Uppsatsen utgår från att berättaren inte nödvändigtvis upplever sig själv i sina minnen som sammanhängande. Med andra ord eftersöks narrativ som formulerar denna svårighet med att konstruera en kontinuerlig berättelse om 'jaget' och på så sätt formulera ett motstånd till ett normativt berättelseideal – som uppenbarligen finns i den västerländska välfärdsstaten²⁶ – om en självständig och enhetlig individ.

1.2. Erinring och Minne

För att kunna beskriva de olika föreställningarna om minnet erbjuds en konsultation av Aristoteles (384-322 fvt), som i sin den korta skriften *Peri mnēmēs kai anamnēseōs* (Om minne och erinring)²⁷ betonar en klyvning mellan de grekiska orden 'mnēmē' och 'anamnēsis'. Å ena sidan står hågkomsten, 'mnēmē' som består av någonting mentalt närvarande vilket utmärks av en passivitet så att dess förnimmelse i sinnet omskrivs med affekt – 'pathos'. ”Memory is, therefore, neither Perception nor Conception, but a state or affection of one of these, conditioned by lapse of time.”²⁸ Det aktiva sökandet 'anamnēsis' å andra sidan, som har hågkomsten som föremål, betecknas som erinring eller återkallande. Den förutsätter en medvetenhet som inbegriper förmågan att bedöma tid och reflektionen över det som man kommer ihåg. ”For he who endeavours to recollect infers that he formerly saw, or heard, or had some such experience, and the process (by which he succeeds in recollecting) is, as it were, a sort of investigation.”²⁹ Uppsatsen betecknar den passiva minnesbilden ('mnēmē') med 'minne' och det aktiva återkallandet ('anamnēsis') med 'erinring'. Distinktionen används för att skilja frågorna 'hur uppstår ett minne?' och 'vem kommer ihåg?' ('anamnēsis') från frågan 'vad som man kommer ihåg?' (mnēmē').

26 För en omfattande diskussion om det se Gullestad: ”Tales of Consent and Descent”. S. 217f. Också medelklassen utmärker enligt Gullestad en stark fokus på individualism.

27 Uppsatsen använder sig av följande utgåva i engelsk översättning: Aristoteles: ”De memoria et reminiscencia. On Memory and Reminiscence”. I: McKeon, Richard (red.): *The Basic Works of Aristotele*. Random House. New York 1941. S. 607-617.

28 Aristotele: ”De memoria et reminiscencia”. S. 607.

29 Ibid. S. 616.

1.3. Narrativ

Erinring intar en central funktion bland våra mentala förmågor och uppfyller en väsentlig roll i vårt vardagsliv. Erinring spelar också en roll för hur vi uppfattar oss i nuet och det är minnets identitetsskapande funktion som uppsatsen ska fokusera på. När vi i en konversation med en främmande människa ska berätta om vilka vi är, förefaller det mycket naturligt att vi använder oss av våra minnen, dvs. upplevelser i det förflutna som vi har varit med om och erfarenheter som vi har gjort vid en tidigare tidpunkt. Samtidigt måste minnen sättas i ett samband med vem vi är nu, genom att beskriva vilken betydelse de har fått. Det ligger i berättelsens potential att sammankoppla vårt förflutna jag med det samtida jaget. Enligt Paul Ricœur är det först genom berättelsen som människan kan begripa den egna temporaliteten, dvs. att bli medveten om 'jagets' varaktighet på en tidsaxel: "[...] time becomes human time to the extent that it is organized after the manner of narrative; narrative in turn, is meaningful to the extent that it portrays the features of temporal experience"³⁰. När det gäller att formulera en levnadsberättelse, favoriseras 'narrativ' för dess främsta förmån är att den förmår att koppla ihop dåtid med nutid, det dåvarande 'jaget' med det nutida 'jaget'. Behovet av en sammanhängande identitet besvaras i narrativ eller som Eakin menar "it is narrative, as the supremely temporal form, that permits us to articulate precisely this memory-dependent experience of continuous identity"³¹.

Narrativens popularitet för konstruktionen av en enhetlig och kontinuerlig identitet antyder att minnet inte automatiskt tillhandahåller en sådan. Sheringham menar att en persons berättelse och en persons minnen ofta inte stämmer överens: "The emphasis on restoration, reintegration, and redemption tends to exclude or attenuate the possibility of conflict, doubt, ambivalence, pain, or definitive loss: in short, the 'otherness', rather than the 'sameness' of memory"³². En försmak ger Torgny Lindgrens *Minnen* där protagonistens iakttagelse av sitt liv begrundar hans ovillighet att formulera en konventionell berättelse: "Mitt liv har inte varit en roman, utan en novellsamling, säger jag till förläggaren"³³. I enlighet med Sheringhams uttalande påstår jag att det är en allmän erfarenhet att minnet inte utgörs av ett stort sammanhängande minne utan består av fragmentariska, icke-sammanlänkande minnen, vilket ska visas med hjälp av de fyra romanerna. Det som minnet inte kan tillhandahålla, möjliggör berättelsen genom att den sammankopplar de enstaka minnena till en enhetlig berättelse. Narrativ blir till en utväg där de splittrade minnena ändå kan framstå som en helhetsbild. Trots att det verkar vara narrativens främsta uppgift att tillhandahålla en kontinuerlig

30 Ricœur, Paul: *Time and Narrative Vol. 1*. I engelsk översättning av Kathleen McLaughlin och David Pellauer. The University of Chicago Press. Chicago och London 1984 (första utgåva 1983). S. 3.

31 Eakin: "Autobiography, Identity and the Fictions of Memory". S. 294.

32 Sheringham: *French Autobiography*. S. 289f.

33 Lindgren, Torgny: *Minnen*. Nordstedts. Stockholm 2011 (första utgåva 2010). S. 208. Fortsättningsvis kommer uppsatsen att referera löpande i texten till romanen. *Minnen* förkortas med MM.

berättelse visar den här uppsatsen att också erfarenheten av ett 'jag', som inte iakttas som sammanhängande och oberoende, kan formuleras i narrativ. Genom att röra sig inom narrativens ramar utmanar de i uppsatsen analyserade romanerna på olika sätt narrativet genom att formulera avvikande representationer av 'jaget'. Med uppsatsens utgångspunkt i minnet kan de avvikande erfarenheter av jaget eftersökas och identifieras.

Trots att det ligger nära till hands ska uppsatsen inte ta hänsyn till självbiografiska texter. Med utgångspunkt i Philippe Lejeunes ofta citerade genredimensionering, ska i det följande motiveras varför denna genre anses vara problematisk. Enligt Lejeune är självbiografi "Retrospektive prose narrative written by a real person concerning his own existence, where the focus is his individual life, in particular the story of his personality"³⁴. Definitionen anses vara problematisk för att den förutsätter en person i verkligheten som texten syftar på, dvs. att romanprotagonisten och författaren stämmer överens. Det referentiella anspråket som detta antagande medför har, särskilt från ett poststrukturalistiskt perspektiv, kritiserats för att man är mycket skeptiskt till den litterära textens förmåga att återspegla realiteten.³⁵ Risken finns att en självbiografi tillskrivas mer sanningshalt, bara för att den hävdar sitt upphov i författarens faktiska levnad, fast den står för samma utmaningar som vilken annan litterär text som helst.

En annan kritik – och också anledningen till att uppsatsen bortser från självbiografiska texter – gäller "föreställningen [i självbiografier] om ett enhetligt och koherent subjekt, vilken ifrågasatts och problematiseras i relation till språket, den sociala ordningen (klass, kön och ras) och föreställningen om det omedvetna"³⁶, som Torbjörn Forslid uttrycker det i *Fadern, Sonen och Berättaren. Minne och Narrativitet hos Sven Delblanc* (2000). Självbiografier förbigår för det mesta den existentiella erfarenheten av ett osammanhängande 'jag' – eller så är det självbiografins främsta uppgift att just radera varje tvivel på en osammanhängande identitet. Att bortse från självbiografiska texter ger utrymme åt narrativ där erfarenheten om minnets osammanhängande struktur kan formuleras och eftersökas av uppsatsen. Berättelsen hamnar mittemellan erfarenheten av ett osammanhängande minne och idealet av en enhetlig identitet och är därför oundviklig för en samtidsdiskurs om minnet. Hur hanterar minnesberättelserna erfarenheten av ett anakronistiskt och fragmentariskt minne? Finns det ett behov i minnesberättelserna att uppmärksamma svårigheten med att konstruera en sammanhängande berättelse? Hur hanteras erfarenheten av att det egna minnet är otillräckligt eller visar sig vara betingat av sociala moment? Dessa frågor ska tjäna som en vägledning för analysen av romanerna.

34 Lejeune, Philippe: *On Autobiography*. I engelsk översättning av Katherine Leary. University of Minnesota Press. Minneapolis 1989 (första utgåva 1975). S. 4.

35 Se Eakin: *How our Lives become Stories. Making Selves*. S. 2f.

36 Forslid, Torbjörn: *Fadern, sonen och berättaren. Minne och narrativitet hos Sven Delblanc*. Nya Dox. Nora 2000. S. 30.

1.4. Urval

De föreliggande romanerna utgör en avbild av den nordiska samtidslitteraturen utan att det hävdas att de representerar den i sin helhet. Hanne Ørstaviks *Tiden det tar* (2000) och Torgny Lindgrens *Minnen* (2010) omfattar ett decennium som är del av vårt nutida minne. Kim Leines *Kalak* (2007) och Knud Romers *Den som blinker er bange for døden* (2006) ingår i denna tidsram. Uppsatsen är inte ute efter författarspecifika uttryck som skulle kunna besvara frågan huruvida författarna förhåller sig lojala till sina minnen. Uppsatsen presenterar däremot texter som med olika behov som utgångspunkt uttrycker olika förhållningssätt gentemot minnen. I det följande ska det kort beskrivas hur de enskilda romanerna bidrar till att besvara uppsatsens frågeställning. Den här presenterade ordningsföljden bibehålls också under uppsatsens analysdel.

Den mest konventionella minnesberättelsen utgör Kim Leines *Kalak*. Det är den enda berättelsen i uppsatsen som har en kontinuerlig och mestadels kronologisk berättelsestruktur. Romanen har valts ut på grund av den traditionella formen. Mest tydligt framstår här människans instinkt att konstruera livet i en linjär och sammanhängande berättelse. Att romanen utgörs av en retrospektiv rekonstruktion av händelser erbjuder möjligheten att låta protagonistens³⁷ liv framstå som en kontinuerlig berättelse, samtidigt som berättandet av till största delen smärtsamma erfarenheter visar sig vara problematiskt. Med hjälp av en vid första ögonkastet oproblematiserad berättelse ges en första antydning på vilka krav individen har på en livsberättelse och hur narrativ förmår att konstruera en kronologisk berättelse med minnen som ursprungligen hade varit förtryckta och otillgängliga. Romanen som flyttar handlingen mest fram och tillbaka i tiden är Knud Romers *Den som blinker er bange for døden*. Den har valts ut för att den inte begränsar sig till ett individuellt minne utan skildrar minnen som tillhör flera generationer. Protagonisten berättar inte bara självupplevda minnen utan också minnen som tillhör andra personer i hans familj. Med utgångspunkt i romanen undersöks vilken effekt den kollektiva erinringen har på individens självförståelse. I Hanne Ørstaviks *Tiden det tar* ges en mycket nyanserad bild av minnet för att erinring verkar vara både eftertraktad och oönskad. Det som gör romanen mest intressant för uppsatsen är skiftet av berättelseperspektivet. Medan protagonisten i första delen och sista delen är ett 'jag' tilltalas protagonisten i romanens mitt i tredje person singularis, trots att det handlar om samma person. Eftersom det finns en tidsdistans emellan blir det relevant att undersöka hur protagonisten i berättelsens samtid hänger samman med protagonisten i dåtid. Vad är det som gör skilja åt samma person vid olika tidpunkter? Torgny Lindgrens *Minnen* utgörs av en rad självständiga berättelser utan kronologisk sammanhållning. Det förekommer minnen som inte

37 Ibland råder det förvirring kring begreppet 'protagonist'. I traditionell förståelse menas med protagonist huvudkaraktären i en berättelse. I denna förståelse använder också uppsatsen begreppet.

bygger på egna upplevda händelser och det finns minnen som avvisas, samtidigt som protagonisten nekar att han äger någonting som kan kallas för minne. Protagonisten är en författare vilket tyder på att minnet i texten alltid uppfattas med hänsyn till den litterära texten. Därför utmärker sig romanen som avslutande kommentar till uppsatsens frågeställning för att den ger sig in på debatten om förhållandet mellan den litterära texten, minnet och jagets konstruktion.

1.5. Tidigare forskning

De utvalda romanerna har inte behandlats inom litteraturvetenskapen – eller endast i marginalen, vilket lätt kan förklaras med att de har publicerats relativt nyligen. Knud Romers *Den som blinker er bange for døden* dyker upp i en debatt om förhållandet mellan fakta och fiktion som har förts mycket intensivt i Danmark och Sverige i början av detta sekel.³⁸ Romanens sanningshalt har ifrågasatts och blev nämnd som exempel på litteratur som har sprängt gränserna mellan självbiografi och fiktion, och bidragit till att man idag pratar om 'autofiktion'. Kim Leines *Kalak* har fått uppmärksamhet i en tysk antologi med titeln: *Transkulturelle Identität und Übersetzungsmodelle skandinavischer Literatur* (2012)³⁹. I artikeln *Identitäten im (post)kolonialen Kontext. Kim Leines Identitätskonstruktionen in den Romanen Kalak, Tunu und Profeterne i Evighedsfjorden*⁴⁰ diskuterar Monica Wenusch de identitetsskapande uttrycken i tre av Kim Leines romaner. Analysen kommer vara av nytta för uppsatsen. I Kaj Schuelers intervjubok *Torgny om Lindgren* (2013) yttrar sig Torgny Lindgren om *Minnen*. Uppsatsen ska beakta hans uttalande men som texttexter uttryck av författaren är den utan betydelse för romanens analys. För övrigt har de utvalda romanerna så vitt jag har förstått inte behandlats i litteraturvetenskapen om man bortser från tidningsartiklar och recensioner.

Däremot har minnet som fenomen fått mycket uppmärksamhet inom litteraturvetenskaplig forskning. Utan att kunna ge en fullständig bild av forskningen som har bedrivits på detta område, ska de för uppsatsen mest väsentliga litteraturvetenskapliga resonemangen kring minnet nämnas. Stor nytta för uppsatsen har Paul John Eakins talrika uppsatser och böcker kring 'life writing', där han reder ut sambandet mellan koncept av jaget, narrativ och identitet. Trots sitt ständigt återkommande fokus på självbiografiska texter är hans djupgående undersökningar av huruvida minnesakten liknar det narrativa av yttersta betydelse för uppsatsen. Uppsatsen ska använda sig av *The Ethics of Life Writing* (2004) och *How our lives become stories: Making selves* (1999).

38 Se t.ex. Poul Behrendts diskussion av *Den som blinker er bange for døden* i Politiken: Behrendt, Poul: "Den som lyver uden at blinke taler sandt". I: *Politiken*. 10.02.2007.

39 "Transkulturell identitet och översättningsmodeller i skandinavisk litteratur" [min översättning].

40 "Identiteter i (post)kolonial kontext. Kim Leines identitetskonstruktioner i romanerna Kalak, Tunu och Profeterne i Evighedsfjorden" [min översättning].

Även andra har i likhet med den föreliggande uppsatsen tagit den litterära texten som utgångspunkt för att undersöka minnets dimensioner. En mycket aktuell granskning av minnet i den anglosaxiska litteraturvetenskapen är Eveline Enders *Architexts of Memory* (2005) som undersöker texter av författare som har varit mycket upptagen med minnet: Marcel Proust, Georg Eliot och Virginia Woolf. Hon betonar samspelet mellan de estetiska och narrativa momenten som ligger i minnets natur. Inom den nordiska litteraturvetenskapen har bland annat Torbjörn Forslid i sin doktorsavhandling *Fadern, Sonen och Berättaren: Minne och Narrativitet hos Sven Delblanc* (2000) ägnat en stor del av sin forskning åt minnet och hur det representeras i Sven Delblancs *œuvre*. Avhandlingens metod att härleda betydelse från tidigare forskning kring minnet inom olika forskningsområden är en inspirationskälla för uppsatsen. Med ett liknande upplägg närmar sig Cecilia Petterson i sin studie *Märkt av det förflutna? Minnesproblematik och minnesestetik i den svenska 1990-talsromanen*. (2009) minnet som i högsta grad närvarande i narrativ. Hon betraktar fem svenska romaner för att undersöka synen på minnet under 1990-talet. Hennes forskningssyfte är att undersöka överensstämmelsen mellan minnets representation i berättelser och den psykologiska synen på minnet. Studien kommer vara av hjälp när det betraktas de psykologiska strukturerna som ligger till grund för erfarenheten av minnet. Eva Hættner Aurelius har i *Inför lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer* undersökt hur den kvinnliga självbiografien skiljer sig från den manliga självbiografien. Hennes insikter om minnesberättelser som inte motsvarar den allmänna (patriarkaliska) föreställningen kommer att få användning i uppsatsen. Stor inflytelse i den skandinaviska minnesforskningen har också Clarence Crafoords *Barndomens återkomst* (1992) som är speciellt intresserad av minnesrepresentationer av barndomen.

1.6. Metod

För att ge en differentierad bild av föreställningar om minnet ska uppsatsen använda sig av teorier som har sina ursprung i de vetenskaper som är mest relaterade till minnesforskningen. Romanernas olika representationer av minnet kräver textanalyser med utgångspunkt i psykologiska, kulturvetenskapliga, litteraturvetenskapliga, filosofiska och sociologiska diskurser som i sin helhet ska ge en bred förståelse av minnet. Uppsatsen använder sig av insikter som idag anses vara relevanta när minnet som socialt, mentalt och kulturellt fenomen betraktas. De begrepp och strukturer som föreslås i diskurserna ska från ett tvärvetenskapligt perspektiv belysa erfarenheten med minnet och erinring i de utvalda romanerna. Uppsatsen kommer nämna andra litterära texter som tjänar som jämförelse eller komplement till de utvalda romanerna. Det ges ingen historisk överblick över minnesdiskussionen utan det är uppsatsens främsta syfte att fokusera på

samtidsforskning om minnet. Historiska utvecklingar i minnesforskningen kommer dock beröras när de är relevanta för uppsatsens argument. Även om uppsatsen främst använder sig av nyare forskning hävdar den inte ett helhetsanspråk över en samtida föreställningar om minnet, eftersom minnesdiskursen utgörs av många deltagare med avvikande åsikter som aldrig skulle få plats i uppsatsen. Uppsatsen är medveten om sin begränsade signifikans på grund av den mycket subjektiva urvalen av såväl primärlitteratur som teoretiska tillgångar. Utöver det kan den inte hävda ett objektivt tillvägagångssätt gentemot litteratur som sådant. Som det har nämnts tidigare avstår uppsatsen från att leta svar i självbiografiska tolkningar samt intertextuella referenser. Ändå anses det vara relevant att göra mindre undantag i fall av *Den som blinker er bange for døden* och i viss grad också *Minnen*. Här ska uppsatsen tydligt påpeka att det är textexterna referenser som användas. I övrigt ska uppsatsen bara förhålla sig till de textinterna uttrycken om minnet.

I det första analyskapitlet (2) ska de strukturella förutsättningarna för erinring belysas med hjälp av en narratologisk analys. Jämförelsen av erinringens subjekt och berättaren i narratologisk förståelse kartlägger hur erinring i de fyra romaner gestaltas och var erinringen har sin utgångspunkt. Detta kommer bli avgörande för att bestämma vilket syfte erinring har och utifrån vilka behov erinringen bedrivs. Dessutom ges det en antydning på hur berättelsen förmår att framställa minnet som föränderligt. När erinringens struktur i texterna har belysts ger nästa kapitel (3) en sammanfattning om minnets olika gestaltningar, dvs. i vilka kategorier minnet upplevs. Med utgångspunkt i *På spaning efter den tid som flytt* av Marcel Proust ska uppsatsen urskilja väsentliga föreställningar om minnet som finns representerade i romanerna. Här ska det inledningsvis diskuteras minnets tillförlitlighet, minnet som konstruktion, förhållandet mellan minnet och litterär text och bruket av minnet. I de påföljande kapitlen (4-7) ska romanerna betraktas var för sig i ovan nämnd följd. Romanerna tolkas som en plats där minnesberättelsens utformning diskuteras och förändras. En textanalys anses vara adekvat att ge upplysning över de föreställningar som romanerna uttrycker gentemot minnet. Det ska ge utrymme till att introducera teorier och begrepp om minnet när de krävs av de respektive romanerna. Varje roman anses väcka särskilda frågor kring minnet. Dessa frågor ska belysas med hjälp av insikter som olika vetenskapliga diskurser bjuder på. Det kommer att framträda tydligt att dessa diskurser kompletterar varandra men att de också kan stå i kontrast till varandra. Fokus ligger på hur minnet gestaltas, vilken funktion minnet uppfyller och vilka erfarenheter med minnet romanerna delar med sig av. Ingen av romanerna har minnet som huvudämne (bortsett från möjligtvis *Minnen*) men det gemensamma draget är att de har sina ursprung i erinringen och förmår att formulera en viss skepsis gentemot minnet. För att det inte ligger i romanernas huvudintresse att ifrågasätta minnet, gör att ifrågasättandet framstår mindre som ett program utan mer som en symptom för sammanhangen där berättelser föds, skrivs och läses

flitigt. I det avslutande kapitlet (8) ska de olika erfarenheterna av minnet sättas i ett samband med varandra. Det ska återigen tas upp frågan om förhållandet mellan narrativ, identitet och minne. Uppsatsen ska göra tydligt hur de fyra romanerna på olika sätt formulerar en erfarenhet av minnet som spränger konventionella föreställningar om hur ett liv bör vara strukturerat.

2. Erinringens strukturella förutsättningar

Det påstås ibland att litterära texter alltid är grundade på minnen, så att begreppen 'minnet' och 'litteratur' ter sig som synonyma.⁴¹ Jag anser att minnet i de fyra romaner intar en särskild plats som skiljer de från andra litterära texter. För det första verkar erinring ha ett syfte, vilket kommer vara en del av undersökningen i analysdelen. Dessutom antar uppsatsen en särskild minneseestetik som skiljer de föreliggande romaner från andra romaner. Vad är det som gör att vi uppfattar det som uppvisas i romanerna som minnen? Vad är det som gör att vi kan begripa någon som utgångspunkt för erinringen? Romanerna uttalar sig bara i undantagsfall med ett demonstrativt 'jag minns ...'. I *Minnen* formuleras det till och med ett 'jag minns inte'⁴². Att vi uppfattar romanerna som produkter av erinring etableras såväl i handlingen men också på ett strukturellt plan. Ett kriterium för urvalet av de fyra romaner är att de på olika sätt utgörs av minnesstrukturer. Att de alla ägnar sig åt erinring betyder nämligen inte att de väljer samma form för att beskriva minnen. *Kalak* är till exempel strukturerad efter en mer traditionell syn på minnet där minneseepisoderna presenteras som sammanhängande och kronologiska. Denna struktur utmanas till exempel i *Den som blinker er bange for døden*, där erinring inte verkar följa ett särskilt mönster.

2.1. Etablering av erinringens subjekt

Erinringens subjekt utmärker sig nödvändigtvis genom en tidsdistans till sina minnen vilket betyder att det som skildras i berättelserna är upplevelser som har ägt rum i det förflutna – i motsats till berättandets nu. För att förstå erinringens utgångspunkt ska uppsatsen i det följande jämföra erinringens subjekt och berättaren som den uppfattas inom narratologin. Det är ingen tillfällighet att Gérard Genettes *Discourse du récit* (1972)⁴³ ägnar sig åt en roman som hör till de mest kända litterära texterna som handlar om minnet: Marcel Prousts *På spaning efter den tid som flytt* (1913-27), med vilken han urskiljer sina väsentligaste narratologiska verktyg. Uppsatsen ska använda sig av dessa verktyg för att ringa in positionen av erinringens subjekt i romanerna.

2.2. Berättelseperspektiv

De fyra romanerna har gemensamt ett starkt jag i första person singularis som uppträder i berättelserna. 'Jaget' är både utgångspunkt och fokus i berättelserna. I alla romaner dominerar också

41 För en utförlig diskussion av förhållandet mellan minne och litteratur, se Pettersson: *Märkt av det förflutna?* S. 70f.

42 t.ex. ”Vad var det för tillfället jag träffade Halldór Kiljan Laxness? Jag minns inte.” [MM, s. 164]

43 Uppsatsen ska använda sig av följande utgåva i engelsk översättning: Genette, Gérard: *Narrative Discourse. An Essay in Method*. I engelsk översättning av Jane E. Lewin. Cornell University Press. Ithaca 1988 (första utgåva 1973).

preteritum som tempus vilket markerar en senare narration. Det är den naturliga utgångspunkten för en berättelse, när man väljer att dela med sig upplevelser ur det förflutna.⁴⁴ Gérard Genette skiljer en homodiegetiska berättare, som är del av berättelsen, från en heterodiegetisk berättare, som är inte delaktig i berättelsen.⁴⁵ Det är en speciell typ av den homodiegetiska berättaren, den autodiegetiska berättaren, som till att börja med antas för de utvalda romanerna. Den autodiegetiska berättaren är närvarande i berättelsen och samtidigt också protagonisten, och formuleras vanligtvis i första person singularis.⁴⁶ För att kunna berätta om ens förflutna förutsätts det både minnen och ett jag som återkallar och formulerar dessa minnen. John Locke, som redan på 1600-talet påpekade sammanhanget mellan identitet och minne, antar ett 'jag' som kan relatera till det förflutna som erinringens subjekt: ”This being [...] , I think, is a thinking intelligent being, that has reason and reflection, and can consider itself as itself, the same thinking thing, in different times and places”⁴⁷. Minnesberättelsen eftersträvar en autodiegetisk berättare vilket bekräftas av de utvalda romanerna. Den är dessutom en autodiegetisk berättelse 'par excellens' om minnet antas har sitt ursprung i individen. Jagets dominans och den retrospektiva berättelsen i de utvalda romanerna antyder befintligheten av minnesstrukturer i romanerna. Minnesberättelsen kräver en berättare som använder sig av berättelsen för att dela med sig av sina minnen. Trots att berättaren och protagonisten uppfattas som identiska, markeras berättarens särställning i texten (möjligtvis är berättarens särställning till och med oundviklig). Med några exempel utifrån romanerna ska det visas hur och när berättaren blir synlig.

2.3. Berättelseplan

En tydlig markör för berättarens närvaro är texternas struktur som inte är uteslutande linjär och eller kronologisk i någon av romanerna. Tre av de fyra romanerna uppvisar – åtminstone i visst omfång – också en ramberättelse där berättandet har sin utgångspunkt. Här introduceras också berättandets motivation, dvs. syftet med berättelsen. Uppsatsen ska återkomma till motivation i analysdelen.

Kalak inleds av en prolepsis, en episod i den annars kronologiska berättelsen som först inträffar mycket senare i handlingen. I den föregripande episoden skildras protagonisten Kim när han intar en hög dos medicinsk opium under ett arbetspass på ett sjukhus i Nuuk. Samma episod tas upp igen och skildras med små variationer i slutet av romanen. Med den föregripande informationen i åtanke styr berättelsen mot det oundvikliga slutet som innebär missbruket. Distansten mellan

44 Jfr. Bruner, Jerome: ”Self-making and world-making”. I: Brockheimer, Jens; Donald Carbaugh (red.): *Narrative and Identity. Studies in Autobiography, Self and Culture*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam och Philadelphia 2001. S. 28.

45 Vgl. Genette: *Narrative Discourse*. S. 244f.

46 Vgl. Ibid. S. 245.

47 Locke: *An Essay Concerning Human Understanding*. Book Two: Of Ideas. XXVII Of Identity and Diversity, s. 211.

berättaren och berättelsen möjliggör att vi får veta en episod tidigare än berättelsens kronologi strängt taget tillåter. Här påpekas det berättelsens konstruktion och berättarens retrospektiva överblick. Ramberättelsen anses utgöras av de upprepande försöken av Kim att skriva ner sin historia, vilket beskrivs parallellt med huvudhandlingen. *Den som blinker er bange for døden* visar inte upp en traditionell ramberättelse. Ändå ger slutet, som måste anses ligga närmast berättandets utgångspunkt, en antydning på att berättelsen sker för att förebygga glömska. Romanens ickekronologiska struktur bekräftar ett målinriktat agerande som har till syftet att visa växelverkan mellan det förflutna och jagets nutid. I *Minnen* blir en författare uppmuntrad av sin förläggare att skriva sina memoarer: ”Du borde skriva dina minnen, sade förläggaren. Det kan jag inte, sade jag. Jag har inga minnen” [MM, s. 7]. Samtalet utgör utgångspunkten för berättelsen och trots att författaren hävdar att han inte äger någonting som kan kallas för minne, formuleras det en berättelse: ”Medan jag skrivit det här, nämner jag nu för henne [en förläggare], har jag ofta varit förbålt nedstämd” [MM, s. 212]. I ramberättelsen formuleras och introduceras berättaren, samt hans åsikt på återberättandet av minnen. *Tiden det tar* domineras av en inskjuten berättelse i romanens mitt som utspelar sig tidigare än berättelsen som skildras före och efter den. Berättelsen i centrum utgör det längsta avsnittet i texten och innehåller i sig ett flertal andra minnesberättelser. Den omfattande ramberättelsen skildrar protagonisten Signe som vuxen, medan Signe i den inskjutna berättelsen är ett barn. I ramberättelsen är föräldrarnas besök det utlösande moment för Signe att sätta igång erinringen.

Med Genette ska vi kalla ramberättelsen, som beskriver utgångspunkten för berättelsen, för extradiegetiskt berättelseplan. Detta plan ligger utanför den egentliga berättelsen. Det intradiegetiska berättelseplanet däremot utgör den primära och väsentliga berättelsen. På detta plan rör sig karaktärerna och handlingen här utgör huvudberättelsen: ”[A]ny event a narrative recounts is at a diegetic level immediately higher than the level at which the narrating act producing this narrative is placed”⁴⁸. De berättelserna som i sin tur är inskjutna i den intradiegetiska berättelsen kallar Genette för metadiegetiska berättelser.⁴⁹ *Tiden det tar* utgör vid första ögonkastet ett skolexempel för Genettes narratologiska plan där tidsdistansen av sjutton år producerar en hierarki mellan det extradiegetiska och intradiegetiska berättelseplanet. Samtidigt uppenbarar sig Genettes teori som otillräcklig, för att den uppfattar berättaren och protagonisten som identiska: ”[T]he narrator of the second narrative” är trots distansen ”already a character in the first one [...]”⁵⁰.

Berättelseplanen i *Tiden det tar* är inte enbart resultat av en uppenbar distans i tid utan de är också uttryck för en emotionell distans mellan det berättande jaget och protagonisten. Som vi

48 Genette: *Narrative Discourse*. S. 228.

49 Vgl. *Ibid.* S. 228.

50 *Ibid.* S. 228.

kommer att se får detta sitt uttryck i svårigheten att tilltala sig med 'jag' vid en tidigare tidpunkt, vilket föddes ur Signes erfarenhet att inte känna igen sig i det förflutna. Därutöver visar *Tiden det tar* tydligt hur handlingen på det extradiegetiska planet absolut är viktig för berättelsen. Det ska bli mycket viktigt att undersöka hur handlingen på det extradiegetiska planet påverkar skildringen av det intradiegetiska planet. Det är på det extradiegetiska planet uppsatsen ska leta efter ursprung och motivation för erinringen. I att jämföra de två planen som dem framställs visar uppsatsen hur erinring är påverkad av behoven i berättandets nu. Det som erinring tillfogar den narratologiska ansatsen är att det förutom en tidsdistans också finns en affektiv distans som påverkar uppfattning om det förflutna, särskild upplevelsen av den egna personen, och som gör minnen antingen eftertraktade eller oönskade.

Det anses vara självbiografins främsta uppgift att just framställa en slutlig sammansmältning av protagonisten och berättaren som i självbiografins fall är ett med författaren. Psykologen Jens Brockmeier skriver i sin redogörelse om självbiografier att "[u]sually, when the story terminates [...], the protagonist has fused with the narrator."⁵¹ Uppsatsen hävdar inte samma sak för de fyra romanerna utan den anser att detta är en konvention som inte nödvändigtvis överensstämmer med den individuella erfarenheten. Romanerna har valts ut för att de problematiserar en harmoni mellan protagonisten och berättaren och därmed uttrycker ett motstånd mot idealet av en enhetlig identitet.

2.4. Distans i handlingen

Kalak utgör den mest traditionella berättelsen för att den är kronologisk (bortsett från prologen) och skildras som sammanhängande. Ändå uppvisar den många tecken på att den är i sig en återberättelse. Kim som är protagonist i *Kalak*, blir sexuellt utnyttjad av sin far under sin uppväxt, vilket utgör berättelsens smärtpunkt: "Min far øser sin kærlighed over mig for *sidste gang*. Jeg ved ikke at det er *sidste gang*. Men *næste gang* ved jeg det. Den *første gang* jeg siger nej"⁵² [min kursiv]. Det tar lång tid för Kim att ta modet till sig att säga nej och därmed avbryta övergreppen. Att det var sista gången är däremot ingenting Kim är medveten om när han avvisar faders önskan. Det är någonting som han först kommer till insikt över när han återkallar minnesepisoden. Vid ett annat tillfälle försöker fadern få Kim med i ett bokprojekt men han ignorerar önskan: "Da jeg skriver til ham og ønsker ham god bedring, nævner jeg ikke bogprojektet med et ord. Det bliver *sidste gang* han nævner det for mig" [KK, 186, min kursiv]. Att bokprojektet aldrig mer skulle bli nämnt är ingenting Kim vet om när han skriver brevet, fast insikten skildras samtidigt med

51 Jfr. Brockmeier: "From the end to the beginning". S. 248.

52 Leine, Kim: *Kalak. Erindringsroman*. Gyldendal. Köpenhamn 2013 (första utgåva 2007). S. 65. Uppsatsen använder sig av romanen i originalspråket (danska). Romanen har för övrigt också skrivits på norska. Fortsättningsvis kommer uppsatsen att referera löpande i texten till romanen. *Kalak* förkortas med KK.

utförandet. Kim blir först mån om det då detta minne formuleras. ”Dette var min femogtyvende fødsel og, viser det sig, min sidste.” [KK, s. 265f], ”I november sker det to afgørende ting.” [KK, s. 276], ”Det bliver indledningen til en ny tid. Jeg har fundet mit stof.” [KK, s. 275] är bara några exempel till på hur berättaren i *Kalak* blir synlig, genom en retrospektiv manipulering av det berättade. Liknande tecken på en överordnad berättare uppvisar också *Tiden det tar*. Det största retrospektiva ingreppet består dock i skiftet från första person singularis till tredje person. I *Den som blinker er bange for døden* förekommer mycket frekvent ett narratologiskt grepp som markerar berättarens närvaro i berättelsen. ”Det var det samme hver gang, vi skulle ud og købe ind. [...] Vi stod i en kø, som blev længere og længere, og det blev aldrig vores tur.”⁵³[min kursiv] Med den iterativa berättelseformen kan man framställa det som skedde flera gånger i en enda episod – varje gång Knud och hans mor gick och handlade blev de ignorerade av de andra kunder. En återberättad episod representerar flera upplevelser med samma innebörd. Sammanfattningen är bara möjligt ur det retrospektiva perspektivet, när alla tillhörande upplevelser avslutningsvis har upplevts så att de kan sammanflätas till en situation. Också i *Minnen* hittas det tecken som på textens yta markerar en berättare:

Ängslas du pappa? sade min mor som satt hos honom.

Nå, min mor var hon ännu inte, det skulle hon bli först sexton år senare. [MM, s. 22]

Här är det berättaren själv som avslöjar sitt överilade 'missgrepp', att beteckna sin mor som 'mor' trots att han vid händelsens tillfälle inte var född än. Här blir vi påmind om ett grepp i en återberättelse som är så vanlig att vi inte hade upptäckt den själv. Hur kan vi sammanfatta de retrospektiva ingrepp och var har dessa ingrepp sitt ursprung? Ingreppen leder till en bättre förståelse av handlingen genom berättarens överblick som kan sätta samband olika episoder som har avslutningsvist upplevt. Överblickens föds ur tidsklyftan mellan berättandets nu och handlingens dåtid och som gör att berättaren förfogar över mer information om de enskilda episoderna än protagonisterna som deltar i dem. Genom kunskaperna som bara berättaren har, inte protagonisterna, blir berättaren synlig i texten. Denna kunskapsskillnad mellan berättaren och protagonisterna betecknar Genette som fokalisering.

53 Romer, Knud: *Den som blinker er bange for døden*. Athene. Köpenhamn 2008 (första utgåva 2006). S. 22. Uppsatsen använder sig av romanen i originalspråket (danska). Fortsättningsvis kommer uppsatsen att referera löpande i texten till romanen. *Den som blinker er bange for døden* förkortas med DSB.

2.5. Fokalisering

Genette menar att berättaren kan ha mer eller mindre kunskap än protagonisten om berättelsen och för att beteckna kunskapsskillnaden inför han begreppet fokalisering. Han skiljer åt tre olika typer av fokalisering.⁵⁴ Vid den externa fokaliseringen har berättaren ingen insyn i någon karaktärs vetande utan berättarens uppgift är att beskriva handlingen utifrån. Den för den autodiegetiska berättarperspektiven typiska fokaliseringen är den interna fokaliseringen, för att den begränsar sig till protagonistens perspektiv och kännedom. Den interna fokaliseringen är också möjligt för den homodiegetiska berättaren. Vid den icke-fokaliseringen ser och vet berättaren mer än protagonisten och anses i regel vara allvetande. Fokaliseringen bestämmer relationen mellan berättaren och protagonisten och relationens utformning påverkar huruvida berättaren blir närvarande i texten. Antagandet om en autodiegetisk berättare i de fyra romanerna rekommenderar också antagandet av en intern fokalisering där berättaren delar kunskap med berättaren, för att de traditionellt anses vara identiska. Det skulle emellertid betyda att vi inte kan urskilja en berättare i texten; en berättare som bildar den nödvändiga utgångspunkten för antagandet av en minnesberättelse.

För romanerna ska vi bredvid den interna fokaliseringen också anta en icke-fokalisering, där berättaren har mer kunskap om den textinterna världen än protagonisten, utan att vi (till att börja med) måste överge antagandet om en autodiegetisk berättare. Häri blir berättaren synlig i texten. Det ska påpekas att Genette absolut inte utesluter att en berättelse kan ha olika fokaliseringar⁵⁵. Till att börja med låter det paradoxalt att utgå från att berättaren och protagonisten är identiska men ändå inte har samma kunskap. Men antagandet av en berättelse som utgörs av minnen hjälper oss att förstå att det finns en tidsdistans som tillåter berättaren att ha mer kunskap om det förflutna än protagonisten i den enskilda situationen. Utifrån ett psykologiskt perspektiv ska vi kalla kunskapen som tillkommer efter minnesepisoden för 'postevent information'. Den anses vara den vanligaste orsaken för minnets föränderlighet vilket bekräftar om igen hur erinring styrs utifrån behoven som erinrings subjekt har.⁵⁶ För att säga det med utgångspunkt i uppsatsens ämne 'minne', har den som erinrar sig samlat mer kunskap om ett minne än samma person som deltar i det. Här ges det en första fingervisning att narrativ absolut har potentialen att formulera minnets natur i att vara en konstruktion utifrån positionen där erinringens subjekt befinner sig. Berättelsen som utgör möjligtvis den ofrånkomliga formen för formulerandet av minnen, gör att minnet alltid förblir en konstruktion utifrån nuet. Psykologen Daniel Schacter stödjer detta antagande. Han menar att det idag finns en allmän medvetenhet om att erinring inte återger det förflutna exakt: "We now believe

54 Genette: *Narrative Discourse*. S. 189ff.

55 Vgl. *Ibid.* S. 191.

56 Gruneberg, Michael M.; Douglas J. Herrmann: "Practical Truths in Memory". I: Lynn, Steven Jay; Kevin M. McConkey (red.): *Truth in Memory*. The Guilford Press. New York och London 1998. S. 471.

with some degree of certainty that our memories are not just bits of data that we coldly store and retrieve computerlike⁵⁷. Han insisterar på att ”the study of memory should include the subjective experience of remembering”⁵⁸. Om erinring inte har förmågan att bidra med en objektiv förståelse om det förflutna, vilken påverkan har denna insikt på representationer av minnet, särskild i minnesberättelser?

57 Schacter, Daniel L.: *Searching for Memory. The Brain, the Mind, and the Past*. Basic Books. New York 1996. S. 4.

58 Schacter: *Searching for Memory*. S. 4.

3. En minnesfenomenologi

Samtliga fyra romaner har sin utgångspunkt i erinring. Den gemensamma inriktningen på minnet betyder emellertid inte att romanerna delar samma föreställning om minnet. Det är särskilt förväntningar och kraven som gör att minnet har varierande relevans för erinringens subjekt och olika inflytande på berättandet. Det gäller inte bara romanerna emellan utan det är särskilt de varierande uppskattningar av minnet inom en och samma roman som uppsatsen ska belysa eftersom de anses vara delaktiga i att utforma den grundläggande konflikten i respektive berättelsen. Likväl finns det några övergripande föreställningar om minnet som alla romaner har gemensamt. Dessa föreställningar kretsar kring frågor om minnets gestalt och uppträdande. Anses minnet vara tillförlitligt och oföränderligt eller formuleras det en osäkerhet inför minnet genom att beskriva det med varierande styrka och i olika utformningar? Frågan om minnets uppträdande är förknippad med begreppet 'erinring': Återkallas minnet medvetet eller uppstår minnet spontant, möjligtvis utlöst av en retning? I de fyra romanerna formuleras åtminstone till viss del både traditionella uppfattningar om minnet samt även mer problematiserande och ifrågasättande perspektiv på minnet. För tillfället ska de olika föreställningarna om minnet inte sättas i ett större samband med handlingen. De utvalda textavsnitten ska enbart tjäna som exempel för att urskilja mönster i en annars mycket oöversiktlig minnesdiskurs. Insikterna om minnets gestaltning och hanterande kommer vara behjälpliga i analysdelen och kategorierna återupptas som utgångspunkt i undersökningen av de enskilda romanerna.

3.1. Spontana minnen och eftersträvade minnen

Trots att alla romaner uttrycker en skepsis emot minnets kontinuerliga kraft genom tidsförlopp, formulerar de också ett anspråk på att framställa en förfluten erfarenhet i sitt ursprungliga omfång. Sådana minnen uppenbarar sig ofta genom en påminnelse som mer eller mindre direkt relaterar till minnesepisoden i det förflutna. En sådan påminnelse förekommer i romanerna i form av en händelse, ett föremål eller en person. I till exempel *Tiden det tar* infaller ett barndomsminne som direkt reaktion på föräldrarnas besök. Att ett minne kan aktiveras genom en retning är en föreställning som anses har formulerats mest pregnant i *På spaning efter den tid som flytt*.⁵⁹ Marcel Proust ägnar sig i sin romansvit bestående av åtta delar både åt återkallande av personliga minnen och ett omfångsrikt funderande om minnets gestalt⁶⁰. Hans intresse för minnet antyder hans förhoppning eller övertygelse om att minnesgranskningen leder till en bättre självförståelse.

59 Se. Ender: *Architexts of Memory*. S. 24.

60 Uppsatsen använder sig av del ett (Du côté de chez Swann) och del sju (Le temps retrouvé) i svensk översättning.

Den mest dramatiska händelsen som är minnesrelaterad inträffar när protagonisten, Marcel, är på besök hos sin moder som bjuder honom på 'petites madeleines'⁶¹. Tillsammans med lukten av lindblomste medför bakverken en oväntad glädje som han inte kan begripa sig på men som han förmodar ha sitt ursprung i en förfluten erfarenhet. Upprepande gånger försöker han framkalla detta minne genom att äta 'madeleines', men med varje gång blir minnesintrycket svagare. Detta leder honom till insikten att effekten ”inte finns i den [koppen], utan inom mig själv”⁶². Här präglas en uppfattning om att minnesepisoden bevaras av hans undermedvetande och kan bli tillgänglig om han tillåter minnet kommer till ytan. Till sist förmår han att återkalla minnesbilden i sin helhet. ”Men plötsligt stod minnet klart för mig. Det var ju så den lilla kakbit smakade, som tant Léonie brukade ge mig efter att ha blött den i té eller lindblomsté, om söndagsmorgnarna i Combray [...] då jag kom och sade god morgon till henne i hennes sovrum.”⁶³ Det uppenbarar sig vara ett lyckligt barndomsminne som hade omedvetet bevarats. Den till synes försvunna erfarenheten uppprepar sig i en 'madeleine'. Retningen tillskrivs förmågan att återuppliva ett minne som hade fallit i glömskan. Minnesepisoden som framstår som fullständig med intakta bilder, ljud, smak och lukt, sätter Marcel i det ursprungliga tillståndet av glädje.

I *Kalak* beskrivs ett minne av en traumatisk händelse som Kim kommer ihåg medan han tittar på ett TV-program. ”Vi spiser i dagligstuen, mens vi ser en dokumentar om terrorangrebet for fem år siden. Det skete et par måneder før Monika omkom i flammerne. Synet af skyskraberne der synker sammen i en støvsky, bringer mig et øjeblik tilbage til dengang.” [KK, s. 342] Monikas död är inte direkt relaterad till terrorangreppet, men när Kim får syn på flammorna och röken på tv-skärmen återupplever han branden samt emotionerna som är förknippade med den. I likhet med *På spaning efter den tid som flytt* tillskrivs här minnet förmågan att levandegöra intakta verklighetsbilder ur det förflutna genom en retning. För en liten stund inbillar sig Kim att han är tillbaka i minnesepisodens ögonblick. För att minnesepisoden utgörs av en traumatisk upplevelse ska vi utgå från att återkallande inte är eftersträvat utan uppstår spontant och ofrivilligt. I *Minnen* formuleras det en retning som är vänd åt andra hållet, dvs. syftar inte tillbaka i tiden utan framåt:

Och en gång, påminde han sig, hade hans farmor sagt: Honom kan vi aldrig genomskåda eller tolka, det är som ormens väg på hälleberget.
Det var förmodligen den första metafor jag tog del av eller åtminstone den första som fastnade i mitt minne, det hörde inte till vanligheterna att vi liknade det ena eller det andra vid något annat. Längre fram skulle jag möta fenomenet i litteraturen. [...] Och jag inbillade mig att jag förstod metaforen. [MM, 82]

61 Episoden skildras i första delen. Se Proust, Marcel: *På spaning efter den tid som flytt: Swanns Värld*. I svensk översättning av Gunnel Vallquist. Albert Bonniers Förlag. Stockholm 1993 (första utgåva 1933). S. 52-57.

62 Proust: *På spaning efter den tid som flytt: Swanns Värld*. S. 54.

63 Ibid. S. 56.

Författaren återkallar ett samtal med en för länge sedan avliden granne, som hade tilldragit sig under sin barndom. I minnet förekommer orden 'ormens väg på hälleberget' vilket i sig aktiverar ett minne som ligger längre fram i tiden. Trots att författaren som barn inte förstod metaforens innebörd, om han ens förstod att det var en metafor, hade han redan då tillskrivit metaforen stor betydelse och bevarat den i sina minnen. Metaforen utgör en retning som påminner honom om hans livslånga försök att sätta metaforen i ett sammanhang.⁶⁴ Det aktiverade minnet är framåtvänd och uppenbarar sig inte i ett konkret minne utan beskriver en fortlöpande uppgörelse. Det aktiverade minnet ter sig som ett spontant minne som infaller medan ett annat minne återkallas. I *Tiden det tar* förekommer regelbundet minnen som protagonisten återkallar medvetet. Som det kommer att belysas i analysdelen används minnen som en tillflyktsort, där protagonisten kan återuppleva en händelse ur det förflutna och på så sätt undfly sin tillvaro i nuet.

Hun lukket skapet og spilte sangen en gang til. Hun hørte på teksten. Inga og Signe hadde sittet på kanten ved brua og sett på bilene og elva og lyset var gult og rødt og oransje, [...] Signe husket at hun hadde tenkt at det var hennes sang, og at så lenge den sangen ble spilt ville lyset vare, sommeren og sola ville vare.⁶⁵

Med hjälp av en särskild låt, som är del av ett förflutet ögonblick, levandegör Signe en minnesepisod som är laddad med positiva emotioner. Att hon spelar låten upprepande gånger tyder på att minnet är systematisk eftersträvad och att emotionerna som hänger ihop med minnet välkomnas. Också i *Den som blinker er bange for døden* formuleras det minnen som återkallas medveten. Ännu starkare än i *Tiden det tar*, eftersträvas detta minne med ett syfte. Här är det protagonisten själv som etablerar en koppling mellan minnet och retningen vilket ska säkerställa att en person inte hamnar i glömskan: ”[O]g jeg kiggede på månen og lovede mig selv, at jeg altid ville tænke på hende, når jeg så den stå på himlen om dagen” [DSB, s. 174]. Protagonisten har för avsikt att upprätthålla ett minne om sin moder genom att själv etablera månen som en retning. De två sista textexemplen visar att minnet som aktiveras genom en retning inte nödvändigtvis behöver infalla spontant utan kan också provoceras av erinringens subjekt. Det kommer bli av yttersta betydelse att undersöka utifrån vilka behov ett minne provoceras.

Efter den mycket lyckliga återupplevelsen av en episod ur barndomen med hjälp av en 'madeleine' går också Marcel i *På spaning efter den tid som flytt* över till att söka sina minnen mer systematiskt.⁶⁶ Marcel inser att det spontana minnets uppenbarande är beroende av tillfälliga

64 Det ska påpekas att Torgny Lindgren 1982 skrev en roman med titeln *Ormens väg på hälleberget, en kritikerroman*. Omnämningen av metaforen utgör därmed också en referens till en händelse i Torgny Lindgrens författarskap.

65 Ørstavik, Hanne: *Tiden det tar*. Forlaget Oktober. Oslo 2004 (första utgåva 2000). S. 110. Uppsatsen använder sig av romanen i originalspråket (norska). Fortsättningsvis kommer uppsatsen att referera löpande i texten till romanen. *Tiden det tar* förkortas med TDT.

66 Se Schacter: *Searching for Memory*. S. 28.

impulser och därför trots allt mycket opålitligt. I fortsättningen beskrivs huvudsakligen minnen som han avsiktlig återkallar. I sista delen, *Le Temps retrouvé*, ger ett möte med åldrande bekanta anledning till en granskning av sina minnen om deras levnadsöden, vilket leder över till en djupgående reflektion över den egna varaktigheten under tiden.⁶⁷

Den berömda 'madeleine', som aktiverar ett minne har gjort stort intryck och fått pendangs i uppsatsens fyra romaner. Retningen och minnet kan hänga ihop direkt som är fallet i *Tiden det tar*, eller så kan relationen vara skapad med föresats som i *Den som blinker er bange for døden*. I *Kalak* är referensen indirekt men aktiveringen av minnet lyckas ändå. Det är dessutom ett av de få tillfällen där det förekommer ett spontant minne. Spontana minnen eller så kallade ofrivilliga minnen, utgör ett undantag när det kommer till minnen som refererar till en konkret upplevelse i det förflutna och som förutsätter en retrospektiv rörelse. Uppsatsen ska ge en utförlig beskrivning av olika minnen i analysdelen, men det ska redan nu nämnas att dessa minnen kallas för 'episodiska minnen'. Som vi kommer att se visar sig ofrivilliga minnen framförallt i vanor, beteendemönster och inlärd fakta.

Textexemplen från *Kalak* och *Tiden det tar* verkar implicera att eftersträvade minnen möjliggör en återupplevelse av en förfluten erfarenhet utan kvalitetsförlust. Detta står i kontrast till Clarence Crafoord, som menar att bara spontana minnen har potentialen att återuppväcka ett minne i sin ursprungliga form: ”'Det ofrivilliga minnet' är vida överlägset genom att det skapar en total upplevelse, en närvaro och en känsla som eftertankens minne aldrig kan ge”⁶⁸ [Crafoord, 68] När vi sätter de nämnda minnen i *Kalak* och *Tiden det tar* i en kontext med handlingen kommer vi se hur den naiva uppfattningen om minnet får sprickor. I motsats till minnet som aktiveras av 'madeleine' och som förmår att uppenbara ett minne som helt hade sjunkit i glömskan, tycks romanerna formulera minnen som är konstant tillgängliga. Ansträngningen som Marcel företar sig, beskrivs i romanerna bara i samband med traumatiska upplevelser. Medan erinring i *På spaning efter den tid som flytt* ofta sker utifrån en nostalgisk längtan till en försvunnen tid, utgör minnet i de fyra romanerna inget paradiset utan tillhandahåller nästan bara smärtsamma erfarenheter. I romanerna sker återkallandet av minnen på grund av andra behov. Vilka behov det är och hur minnen används ska uppsatsen i det följande diskutera.

67 Jfr. Proust, Marcel: *På spaning efter den tid som flytt. Den återfunna tiden*. I svensk översättning av Gunnel Vallquist. Stockholm 1982 (första utgåva 1927).

68 Crafoord, Clarence: *Barndomens återkomst. En psykologisk och litterär studie*. Natur och Kultur. Stockholm 1993. S. 68.

3.2. Minnets undanglidande och konstruerade karaktär

Även om romanerna bygger på minnen och har sina ursprung i erinring, dyker det upp tvivel på minnet som en tillförlitlig källa för berättelsen. Bortsett från *Minnen* ifrågasätts sanningshalten dock inte uttryckligen i romanerna. Ändå ger formulerandet av motstridiga och ofullständiga minnen vid enskilda tillfällen upphov till att anta en osäkerhet om minnets tillförlitlighet för berättelsen i sin helhet. Om minnet vid ett tillfälle upplevas som föränderligt och anpassbart måste man utgå från att osäkerheten om minnets tillförlitlighet förblir konstant närvarande. I romanerna finns det exempel på att protagonisterna uttryckligen erinrar sig fel eller att minnet visar sig vara ofullständigt. I *Kalak* återkallar Kim ett minne som handlar om dagen där han blir registrerad i sin nya skola i Köpenhamn.

Rektors kontor ligger på fjerde sal. Fra vinduet ser jeg ud over kastanjetræer till Sortedamssøen. Nede fra skolegården, der er asfalteret og ligger klemmt inde mellem høje mure, stiger lyden af barnestemmer, den mest skræmmende lyd jeg kender, og rytmiske dunk fra en bold der knaldes i asfalten. Men det er indbildning. Skoleåret begynder først om en uge, og skolegården er tom. [KK, s. 49]

Minnesepisoden åskådliggörs genom en beskrivning av en existerande plats, 'fjerde sal', 'Sortedamssøen' och med hjälp av barnens röster. Detaljerna ökar minnets autenticitet och tjänar möjligtvis Kim som hjälpmedel för att konkretisera den mentala representationen. Likväl korrigeras en del av minnet direkt och ljuden som hade förstärkt den retrospektiva upplevelsen ifrågasätts. Medan Kim återkallar detta minne inser han plötsligt att barnen inte kan ha funnits, för registreringen skedde under sommarlovet. Textexemplet beskriver erinring som en process där minnet omringas och konkretiseras och som vid olika tidpunkter producerar motstridiga minnen. Romanen vågar framställa minnen som står i kontrast till varandra och därmed formulerar en generell osäkerhet om minnets tillförlitlighet. I *Minnen*, som överhuvudtaget vägrar att anta att det finns någonting som ett autentiskt minne, beskrivs det ett flertal minnesepisoder som korrigeras. Uppsatsen återkommer till dem. I det följande exempel formuleras det explicit möjligheten att erinra sig fel och att minnet ständigt måste ifrågasättas:

Förlåt mig, sade jag. Jag mindes fel.
Du ska aldrig lita på minnet, sade hon. Minnet är som röken bortur pipan. [MM, s. 67]

I *Den som blinker er bange for døden* får osäkerheten sitt uttryck genom att ett och samma minne kan uppenbarar sig med två olika ansikten. När Knud berättar om hur han blivit utsatt för mobbning i skolan beskriver han först hur ”dagen var gået med at være et tyskersvin og gemme mig i frikvartererne, min madpakke og min cykel og mit tøj, alting var til grin” [DSB, s. 44]. Mycket senare tillfogar han minnesepisoden detaljer som låter den framstå i ett nytt ljus: ”Før jeg vidste af

det, stod jeg midt i forsamlingen med mit kræmmerhus i favnen – og korte Lederhosen og grønne knæstrømper på – og så gik de ellers i gang, [...] som jeg skulle høre resten af dagen og alle årene igennem og livet ud: 'Tys-ker-svin! Tys-ker-svin! Tys-ker-svin!'" [DSB, s. 112]. Minnet upplevs som bedrägligt och mycket selektiv för att det vid olika tidpunkter ger olika information. Också *Tiden det tar* tar sig an utmaningen att formulera osäkerheten om minnets tillförlitlighet. Protagonisten Signe återkallar ett samtal med sin mamma som hon har haft som barn. "Og Signe løftet hodet fra boka eller spillet eller hunden og så på henne." [TDT, s. 77] Signe kan inte med säkerhet säga om det var en bok, en lek eller hunden som hon hade sysslat med innan hon blev tilltalad av modern. Här formuleras det ett minne trots att minnet uppenbarligen är bristfälligt och har luckor. I ett annat exempel från samma roman har osäkerheten samma ursprung. "Jeg lukket øynene. Jeg kjente i beina hvordan det var å løpe, hvordan vi løp over den store sletta med lyng, han løp foran. Ved kanten stanset vi, jeg tok ham igjen og han så på meg. Jeg prøvde å huske øynene hans da, men jag klarte det ikke." [TDT, s. 17] Signe kan inte återkalla sin brors ögon vid ett tillfälle som hon tillskriver betydelse. Romanen formulerar en osäkerhet som härrör från insikten att minnen oftast inte kan återkallas fullständigt. Detta resultera i en tvekan om minnets tillförlitlighet överhuvudtaget. Om vissa informationer i minneseepisoden saknas börjar hela minnets pålitlighet att vackla. Inte bara den enskilda minneseepisoden utan hela romanen som byggs på minnen kan ifrågasättas.

Att hela romanens tillförlitlighet måste ifrågasättas blir påtaglig när vi konstaterar att samtliga ovan nämnda minnen är eftersträvade. Också romanerna uppfattas i sin helhet som en inre monolog om det förflutna. Spontana minnen, som inom psykologin tillskrivs mer pålitlighet, utgör som tidigare nämnts ett undantag i romanerna vad det gäller episodiska minnen. Exemplet visar tydligt att det finns en medvetenhet om minnets föränderlighet. I ett avslutande avsnitt ska det visas att minnets föränderliga natur inte nödvändigtvis orsakar problem utan kan upplevas som konstruktiv och måhända först möjliggör en minnesberättelse i traditionell förståelse.

3.3. Bruk och missbruk av minnet

Att minnets bristande pålitlighet tematiseras i romanerna är emellertid ingen tillfällighet. Diskussionen präglar också den samtida minnesforskningen i sin helhet. Den traditionella synen att minnet bevarar stabila och intakta representationer har idag överbevisats⁶⁹. Det har visats att minnet anses vara föränderliga och anpassas efter de behoven erinringens subjekt har i erinringens ögonblicket. Uppsatsen har anfört Daniel L. Schacter övertygelse att erinring är en subjektiv erfarenhet. Vidare menar han att minnen har påverkan på vilka erfarenheter som vi gör i nuet, vi ger värde till: "What has happened to us in the past determines what we take out of our daily encounters in life; memories are records of how we have experienced events, not replicas of the events themselves"⁷⁰. Minnet anpassas så att det bekräftar uppfattningen om oss själva i nuet. Också Torbjörn Forslid ger uttryck för det. Med direkt syfte till konstruktionen av det förflutna i Sven Delblancs verk menar han att "[d]en enskildes identitet och självförståelse blir då mindre en fråga om hennes [människans] faktiska förflutna än om den levnadshistoria, den tolkning av sitt liv hon ger uttryck för"⁷¹. Möjligheten att tolka sitt förflutna så att det passar till de nutida behoven innebär insikten att minnet kan få användning i olika sammanhang för att konstruera och därmed konstituera en identitet. För kulturvetenskapliga, historiska och sociologiska studier särskild utifrån ett postkolonialt och feministiskt perspektiv, har insikten om minnets variabilitet lett till en kritisk granskning av makt och historieskrivning. När man började prata om 'politics of memory' inledde man också en diskussion kring vem och i vilka sammanhang man får hävda minnen och därmed påverka den officiella versionen av det förflutna i ett samhälle.⁷²

Minnets föränderlighet måste inte nödvändigtvis betraktas som problematiskt utan kan också innebära en konstruktiv kraft. Cecilia Petterson menar till exempel att individen och särskilda grupper kan uppfatta "minnet och den personliga erfarenheten ofta som något värdefullt i sig men också som förmedlare av en sannare version av det förflutna än den som framkommer i den offentliga historieskrivning"⁷³. På så sätt kan erinring få en politisk och social dimension där minnet instrumentaliserats för ett särskilt ärende. Litteraturvetaren Kate Chedgzoy påpekar att det feministiska projektet är i sig ett slags minnesarbete: "Feminist scholarship is itself a work of memory that retrieved many women from oblivion as historical actors and recorders. Its very existence bears witness to the gendered and power-laden dynamics of remembering and

69 Se t.ex. Ross, Michael; Anne E. Wilson: "Constructiong and Appraising Past Selves." S. 231-258. I: Schacter, Daniel L.; Elaine Scarry (red.): *Memory, Brain, and Belief*. Harvard University Press. Cambridge och London 2000. S. 232f.

70 Schacter: *Searching for Memory*. S. 6.

71 Forslid, Torbjörn: *Fadern, sonen och berättaren*. S. 25.

72 För en inledande diskussion kring 'politics of memory' se Kitzmann, Mithander, Sundholm: "Introduction". S. 13.

73 Petterson: *Märkt av det förflutna?*. S. 68.

forgetting”⁷⁴. I denna förståelse siktar det feministiska projektet bland annat på att hävda kvinnliga aktörer i det förflutna ur ett retrospektivt perspektiv för att säkerställa ett berättighetsanspråk. Följaktligen ifrågasätts minnet inte bara utan tillskrivs trots allt värde.

Trots att exemplen från romanerna har visat att det finns en medvetenhet om minnets föränderlighet, ska uppsatsen inte hävda ett särskild politisk ärende för romanerna. Bara i *Den som blinker er bange for døden* kan ett samhällskritiskt budskap identifieras som har för avseende att bevara den individuella berättelsen från en ensidig historieskrivning. Däremot anses romanerna uttrycka ett implicit motstånd. Det är ett motstånd som riktar sig mot missbruket av minnets föränderlighet genom att skapa en föreställning om sammanhängande och oberoende individer vilket i sin tur skapa konventionen av kontinuerliga och individualistiska levnadsberättelser. Vad som vid första ögonkastet verkar vara ett motstånd mot ett litterärt genre, mest tydligt representerat av självbiografin, får en etisk dimension när man förstår hur levnadsberättelser hävdas i sociala sammanhang och därmed präglar den allmänna föreställningen om en slags 'ideal' identitet. Som Thompsons fall i Oliver Sacks beskrivning har antytt anses människan rikta sitt liv efter berättelsen. Psykologen Jerome Bruner skriver i uppsatsen med den ikoniska titeln *Life as Narrative* (2004) att ”[n]arrative imitates life, life imitates narrative. 'Life' in this sense is the same kind of construction of the human imagination as 'a narrative' is”⁷⁵. Men inte nog med att han anser att människan formar sitt liv till en berättelse utan människan riktar sig även efter de konventioner mot levnadsberättelser som finns i ett samhälle: ”Given their constructed nature and their dependence upon the cultural conventions of language usage, life narratives obviously reflect the prevailing theories about 'possible lives' that are part of one's culture”⁷⁶. Hur vi berättar om oss har påverkan på hur andra berättar om sig själva, samtidigt som vi också är påverkade av hur andra berättar om sig själva.

74 Chedgozy, Kate: ”Introduction to Gender”. S. 216-218. I: Rossington, Michael; Anne Whitehead (red.): *Theories of Memory. A Reader*. Edinburgh University Press. Edinburgh 2007. S. 216f.

75 Bruner, Jerome: ”Life as Narrative”. I: *Social Research*. Vår 2004. Bd. 71, Nr. 3. S. 692.

76 Bruner: ”Life as Narrative”. S. 694.

4. *Kalak* – den fördröjda erinringen

I *Kalak* delar protagonisten förnamn med författaren. Som i alla andra textanalyser avstår uppsatsen emellertid från att sammanlänka författaren med berättaren eller protagonisten. *Kalak* är en 'Erindringsroman' – så står det på bokens första sida – och det är en erinring som Kim, protagonisten, ägnar sig åt. Minnesberättelsen är fast förankrad i en tids- (och rums-) ram som omfattar 28 år i Kims liv. Samtidigt som romanen är mycket upptagen med att skildra Kims öde och hans relation till sina föräldrar, är den också en kärleksförklaring till Grönland och dess invånare. Varje kapitel inleds med en plats- och tidsbestämmelse så att vi upplever berättelsen som kronologisk och successiv. Då och då är avsnitten till och med uppdelade som dagar eller minnestabläer vilket ger intrycket av en dagboksberättelse. Förutom prologen håller sig berättelsen till ett övergripande teleologiskt händelseförlopp.

Utgångspunkten är Kims flykt från en liten norsk ort. Som sjuttonåring åker han till Köpenhamn för att undkomma den klaustrofobiska enklaven av Jehovas-vittnen och den strängt religiösa modern som predikar en straffande gud och världens undergång. Han vill bo med sin fader, som för länge sedan själv har tagit sin tillflykt till den danska huvudstaden för att leva med en yngre älskare: ”Jeg troede jeg skulle dø, og måske skal jeg dø, for Gud kan vel også finde mig her. Men det føles ikke nær så sandsynligt i et land uden fjelde, og hvor voksne mænd kysser hinanden godnat. Desuden passer min far på mig. Jeg kalder ham Papa. Han elsker mig” [KK, s. 20F]. Fadern är mycket kärleksfull mot sin son. Hans omsorg tar inte slut vid den sexuella glädjen. Att han förgriper sig på Kim förfaller honom bara naturligt. Fadern utnyttjar sin position och Kims osäkerhet. Kim avslår inte faderns lust utan besvarar den. Utöver detta känner Kim att hans egna hormonella tecken legitimerar incesten. Förhoppningen om en tillvaro utan rädsla uppfylls ej och den ursprungliga tillflyktsorten blir till en ny smärtpunkt i hans liv. Först efter ett tag vågar Kim neka faderns försök till närmande. Övergreppen upphör men minnet om de och såren som de har efterlämnat följer honom in i vuxenlivet. Kim utbildar sig till sjukvårdare, flyttar hemifrån och gifter sig med Lærke, en kollega. Så småningom får de också två barn men äktenskapet skildras som känslolöst och mer som en praktisk överenskommelse än ett kärleksförhållande. Efter utbildningen flyttar Kim med sin familj till Nuuk på Grönland, där Kim får en anställning som sjukvårdare. I motsats till sina danska kollegor älskar Kim naturen och det hårda vädret och lär sig prata det grönländska språket. De inhemska kallar honom för 'Kalak', vilket betyder 'en skitig grönländare', och vilket han uppfattar som ett komplimang. I samtycke med sin fru ingår han sexuella förhållanden med grönländska kvinnor. Uppehållet på Grönland varar under vintermånaderna, medan sommarloven tillbringas i Danmark, där Kim ständigt längtar tillbaka till

Grönland. Han återvänder dit upprepade gånger under de följande åren och lämnar till sist sin familj i Danmark. Han förälskar sig i grönländska kvinnor och upplever för första gången att han är sexuell attraktiv för andra personer än hans far.

Under alla år upprätthåller Kim brevkontakt med sin far. Flera gånger konfronterar han fadern med hans skuld, utan att Kim upplever en befrielse. Uppgörelsen med faderns övergrepp är ett återkommande tema i berättelsen och upptar Kim mer än sin familj. Redan från början antyds hur han söker tröst i alkohol. Under sin tid som vikarie, vilken är präglad av ensamhet, börjar Kim också missbruka medicin som han som sjukvårdare har lätt tillgång till. Den geografiska flykten har på lång sikt inte lett till glömska utan bortträngningen gör uppgörelsen av det sexuella missbruket ännu smärtsammare. Kim hamnar på en klinik där han ska bli drogfri men när han återvänder till Nuuk för att jobba på sjukhuset upplever han en återfall. Berättelsen avslutas med att Kim slutligen avbryter kontakten med sin far för gott och förstör hans oöppnade brev.

Romanen tar sin början med Kims ankomst i Köpenhamn där han blir utsatt för faderns sexuella missbruk. Berättelsens utgångspunkt faller inte slumpmässigt på just den episoden av Kims liv utan det är i den här traumatiska erfarenheten som behovet av en berättelse föds.

Måske er det min fars kærlighed, måske Guds vrede, eller noget helt fjerde. Måske er jeg bare sådan, tænker jeg. Engang vil jeg finde ud af det. Engang vil jeg gå ind i skovene og følge fodsporet af årsag-virkning-årsag, indtil jeg finder overdæmonen i hans evigt blussende hus mellem træerne. [KK, s. 11]

Mindet om övergreppen är närvarande i allting som Kim företar sig och berättandet framstår som en retrospektiv granskning där alla agerande undersöks med tanke på huruvida de hänger samman med övergreppen. Berättelsen präglas av ett mycket subjektivt 'jag', som i varje ögonblick påminner om sin närvaro genom att accentuera vissa händelser och låter andra hamna i berättelsens periferi. Mot förväntan skildras knappast Kims egen familj utan det är alltid ett 'jag' som agerar och bara sällan tillåter andra personer att påverka hans liv: ”For tredive kroner kiloet køber jeg torskefileter, som jeg skærer i mindre stykker, vender i rugmel og steger smør. I butikken køber jeg fårerullepølse, røget rensdyrskød, gravad laks, som jeg spiser på morgenbrødet. Om aftenen drikker jeg et glas rødvin, aldrig mer” [KK, s. 83, min kursiv]. Även i vardagsskildringar förblir familjen osynlig vilket medför att vi stundtals glömmar deras närvaro i Kims liv. Det extremt subjektiva perspektivet betonar romanens funktion som en mycket personlig självgranskning som inte tvekar att formulera den mest skamliga och intima inblicken i protagonistens personliga minnen. Därutöver antyder det mycket precisa och utlämnande språket att det ligger i berättelsens syfte att ge ord åt någonting som inte har formulerats tidigare: ”Jeg bliver hurtigt en ferm elsker, skamløs og effektiv. Jeg slikker, masserer, stønner, ejakulerer, smiler, ler” [KK, s. 27].

4.1. Flykten och försöket att avlägsna det förflutna

Kims uppbrott till Grönland är förknippat med begäret att lämna det förflutna bakom sig och förhoppningen om att kunna börja om igen. Ursprungligen är det inte Grönland som Kim har i åtanke utan Afrika, men den konkreta tillflyktsorten är av mindre betydelse än själva frigörelseakten som han hoppas kunna fullborda genom en radikal geografisk förflyttning. I Grönland träffar han på ett landskap som inte är likt det danska och en kultur och ett språk som är främmande och för Kim mycket lockande: ”At tale grønlandsk er at ændre sin måde at tænke på, ændre sit billede af verden. Jeg bliver et andet menneske når jeg taler grønlandsk” [KK, s. 89]. Att tillägna sig det grönländska språket är ett sätt för Kim att anta en annan identitet. Också Monica Wenusch, som skriver om identitetskonstruktioner i tre av Kim Leines romaner, bl.a. *Kalak*, anser att Kims identitetssökande baseras på ett uteslutande: ”genom en avgränsning betingad av en grundläggande aversion mot andras instruktioner, resp. avhängighet (föräldrarna, förväntningar på honom).” [min översättning]⁷⁷. För Kim kastar sig inte bara in i den grönländska kulturen utan han anstränger sig också för att bli av med allting som påminner honom om Danmark:

Jeg elsker også tomheden fraværet af ting, af rod. Vores bohav er opmagasineret i fem containere i en eller anden lagerhal, og der vil de forblive indtil man tildeler os en permanent lejlighed. I hemmelighed ønsker jeg at det skal blive ødelagt eller forsvinde, så vi kan begynde på en frisk, befriet for ejendele der er imprægneret med fortid og Danmark. [KK, s. 82]

Kim vill bli av med möblerna för att de utgör en direkt referens till hans liv i Danmark. Möblerna fungerar som en retning. Alla minnen om Danmark upprepas i dem. Men att bli av med de materiella objekten är en jämförelsevis liten del i hans radikala strävan mot att lämna det förflutna bakom sig.

Når jeg rømmer mig, tygger, hoster, går, den stilling jeg ubevidst indtager når jeg læser, måden jeg rejser mig fra en stol på, med en lille stønnen. Min fars faste vendinger ekkoer i min mund. Mine ben er min fars ben, mine fingre umiskendeligt hans, min kæbe, min næse, min mave. Overalt hvor jeg går, bærer jeg rundt på min far. Og han er tung. [KK, s. 109]

Trots att fadern är långt bort och Kim undviker att tänka på honom gör fadern sin närvaro gällande. Det grönländska språket bjuder på en utväg att överkomma faderns fraser, men gesterna och rörelserna visar sig vara omöjliga att avlägsna. Hur än Kim anstränger sig att bli av med dem, måste han inse att han omedvetet upprepar faderns kroppsspråk:

⁷⁷ ”durch Abgrenzung bedingt durch eine grundlegende Abneigung gegen Fremdbestimmung bzw. Abhängigkeit (Eltern, Erwartungen an ihn)” I: Wenusch, Monica: ”Identitäten im (post)kolonialen Kontext. Kim Leines Identitätskonstruktionen in den Romanen 'Kalak', 'Tunu' und 'Profeterne i Evighedsfjorden’”. I: Krystofiak, Maria; Stefan H. Kaszynski; Andrzej Katny (red.). *Transkulturelle Identität und Übersetzungsmodelle skandinavischer Literatur*. Peter Lang. Frankfurt am Main 2012. S. 87.

Hans bevægelsemønstre synes at være genetisk lagret i min motorik. Jeg har forsøgt at undertrykke det, gå i en let hoppende gangart, drikke af et glas uden at lude ind over det, tillægge mig en springende talemåde fuld af kraftudtryk. Det kræver at man er konstant opmærksom på sig selv og er yderst anstrengende. Og glemmer jeg bare et øjeblik at gå, drikke, tale på disse anderledes måder, så henfalder jeg øjeblikkeligt til spejlingerne igen. Det gør mig led. [KK, s. 110]

Kim lyckas med att reducera omvärldens referenser till noll genom att flytta till Grönland, där det inte finns någonting som är likt Danmark. Ändå misslyckas han i sitt försök att bryta med det förflutna, för att gesterna och rörelserna som har grundlagts i Kims uppväxt sitter alldeles för fast. Det är en mycket smärtsam insikt men ännu plågsammare är insikten att det är han själv som har medfört referenser till Grönland. När han förstår det börjar Kim att bekämpa sig själv: ”Men det de ikke har forstået er, at det ikke er dem jeg bekæmper med alle midler, men mig selv” [KK, s. 101]. Strävan efter att avlägsna sig från det förflutna omvandlas till det självdestruktiva agerande som han utsätter både sin kropp och sin psyke för: ”En dag går det op for mig at jeg i et stykke tid har haltet på højre ben uden at tænke over det. [---] Jeg spørger mig selv, om alle disse symptomer kan være psykosomatiske, en slags nødblus opsendt af sjælen” [KK, s. 203]. De yttersta konsekvenserna av denna självförstörelseakt är rastlöshet, alkohol- och medicinmissbruk, extrema arbetspass och Kims sexuella utnyttjande av kvinnor.

I *Kalak* formuleras en föreställning om att det finns handlingsmönster som inte går att avlägsna hur man än önskade att det var möjligt. Det handlar inte om minnen som dyker upp och som levandegör en konkret upplevt händelse i det förflutna men rörelserna och gesterna har ända en koppling till det förflutna. Dess automatiska och omedvetna upprepning gör att protagonisten Kim upplever dem som oerhört plågsamma. Hur han än anstränger sig uppenbarar sig referenser till hans far i honom. För att kunna förstå dessa retrospektiva referenser blir det nödvändigt att ta hjälp av den psykologiska forskningen som begriper dessa handlingsmönster som en väsentlig del av vår erinringsförmåga.

4.2. Omedvetna och ofrivilliga minnen

Den franska filosofen Henri Bergson (1859-1941) skiljde mellan medvetna minnen och inlärd vanor som influerar det mänskliga beteendet omedvetet. Det senare betecknas med den berömda termen 'vaneminne'⁷⁸. Nyare forskning inom psykologi och kognitionsvetenskap bekräftar antagandet av ett medvetet och ett omedvetet minnessystem. Den amerikanske psykologen Daniel S. Schacter föreslår att kalla de uttryckligen återkallade minnena för 'episodiska minnen'⁷⁹. Med

78 För en utförlig diskussion av Bergsons begrepp 'vaneminne' se Ricœur, Paul: *Minne, Historia, Glömska*. I svensk översättning av Eva Backelin. Bokförlaget Daidalos AB. Göteborg 2005 (första utgåva 2000). S. 62ff.

79 Uppsatsen ska i fortsättningen använda en översättning av dessa minnessystem för att kunna infläta de flytande i

detta minnessystem kan människan ”explicitly [...] recall the personal incidents that uniquely define our lives”⁸⁰. Schacter är väldigt tydlig med att de episodiska minnena förutsätter en medveten minnesakt. I *Kalak* är det framförallt berättelsen i sin helhet som utgörs av episodiska minnen och som återkallas från ett retrospektivt perspektiv.

Vad gäller de omedvetna minnena skiljer Schacter på två minnessystem⁸¹: Med 'semantiskt minne' beskrivs alla faktiska och generella kunskaper om världen som vi tillägnar oss kontinuerligt, t.ex. vilken som är Sveriges huvudstad, och som är tillgängliga utan att vi återkallar tidpunkten där vi har lärt oss den respektive informationen. 'Procedurminnet' däremot är ansvarigt för färdigheter som vi en gång i tiden har lagt mycket möda på att lära oss men som nu återkallas utan större ansträngning, t.ex. att cykla eller simma. Det 'semantiska minnet' och 'procedurminnet' har gemensamt att de står till förfogande utan att det krävs en minnesansträngning. Vid första ögonkastet verkar det vara emot ens instinkt att betrakta dem som minnen. Eftersom deras återkallande inte är förknippat med en uppenbar retrospektiv rörelse upplevs de som oavhängiga från dåtiden för att de återkallas omedvetet. Likväl har de inlärd kunskaperna och färdigheterna grundlagts i det förflutna så att de kan upprepas instinktivt och automatiskt. Utan att ha kontroll över dem begrundar de traditioner och beteendemönster.

Följaktligen hamnar just de omedvetna minnena i skottgluggen hos den som har en negativ inställning till sitt förflutna. Om det förekommer omedvetna minnen i de utvalda romanerna är det oftast dessa beteendemönster som beskrivs. Förutom det formulerar romanerna en mycket negativ inställning till det som Bergson har kallat för 'vaneminnet'. Särskilt bedrägligt upplevs 'vaneminnet' när de avslöjas hos protagonisten själv, vilket kan få en självdestruktiv verkan. I *Kalak* utgörs 'procedurminnet' av de gester och rörelser som Kim har fått i arv av sin far. Det är dem som han reproducerar omedvetet och dem som han bekämpar starkast. Men Kim övertar inte bara faderns gester utan upprepar också beteendemönster som har sin ursprung hos modern. Det är hennes hanterande av obekväma minnen som får stora konsekvenser för hur Kim närmar sig sina minnen. Kims moder undviker konflikter genom att blunda för saker hon inte vill se och tiger om saker som är besvärliga att uttala: ”På trods af sin abnorme lugtesans har hun [modern] ikke lagt mærke til at jeg lugter af røg. Eller også har hun andet at tænke på” [KK, s. 63]. På samma sätt som hon förbiser rökluften i mötet med Kim ignorerar hon också omnämnanden av faderns älskare Svend: ”Jeg kunne have bidt tungen af mig selv. I min mors officielle version af verden eksisterer Svend ikke” [KK, s. 37]. Moderns sätt att hantera obekväma fakta får vittgående konsekvenser: ”For det der ikke

texten. Översättningen är hämtad från Pettersson: *Märkt av det förflutna?*. S. 36. som anses hålla sig mycket nära begreppen på engelska.

80 Schacter: *Searching for Memory*. S. 17.

81 Se Ibid. S. 17.

eksisterer, kan man ikke tale om. Og det man ikke taler om, eksisterer ikke. Men hun overhører det”[KK, s. 37]: Av modern lär Kim sig att de saker som inte formuleras inte existerar.

Modern bär tungt med sig skuld känslor över Kims flykt till Köpenhamn. Hon anklagar sig själv för att vara en dålig mor, likväl nämns aldrig flykten vid senare möten: ”Min flugt bliver ikke nævnt. Den har aldrig fundet sted” [KK, s. 63]. Eftersom modern inte kan uttala flykten har den inte heller ägt rum – åtminstone i relationen mellan dem. Detta sätt att hantera obekväma erfarenheter adapterar och fullkomnar Kim: ”Lige så slemt er det når de bliver kælne, siger elskede og skat eller kysser hinanden. Den slags adfærd forvandler mig til en sofahynde, en fejl i tapetens mønster, blind og døv” [KK, s. 41]. Under hela berättelsen berättar Kim bara en gång för en annan person om de sexuella övergrepp som fadern har utsatt honom för: ”Min værste hemmelighed har jeg stadigvæk kun fortalt til ét menneske, en halvsovende kvinde, på et sprog der kun tales af tre tusind mennesker, en efterårsnat for halvandet år siden” [KK, s. 324]. Men varken för sin familj eller nära vänner och inte heller – och det förfaller ännu viktigare – för sig själv formulerar han faderns sexuella övergrepp. I likhet med modern väljer Kim att tåga, också för att straffa fadern: ”Måske har han et lige så stort behov for at tale om det som mig, tænker jeg. Måske er denne udfritten hans måde at søge syndforladelse på. Men jeg kan ikke give ham syndforladelse, jeg vil ikke. Jeg vil straffe ham med tavshed. For tavshed er det eneste han ikke har et svar på” [KK, s. 72]. Som vi kommer att se är tystnaden inte bara ett straff för fadern (om den överhuvudtaget är ett straff för fadern) utan blir också till ett vapen som han vänder mot sig själv. I *Kalak* framställs tiggande, vilket innebär att konfrontationen med de traumatiska minnena uteblir, som självdestruktivt. Vad motsatsen, dvs. formulerandet av de traumatiska minnena har för en effekt ska diskuteras i det följande.

4.3. Att formulera det traumatiska minnet

Att övergreppen upprepar gång på gång tas upp i berättelsen återspeglar också dess fortsatta påverkan på Kims liv och hans oförmåga att bli av med minnet om det. Inom traumaforskning anser man att det är tvångsmässigt återkommande minnen om en fruktansvärt upplevelse som utgör ett trauma. Cathy Caruth som har ägnat sina litteraturvetenskapliga studier åt traumatiska representationer menar att ”trauma is described as the response to an unexpected or overwhelming violent event or events that are not fully grasped as they occur, but return later in repeated flashbacks, nightmares and other repetitive phenomena”⁸². Följaktligen är trauma framförallt det som följer efter den våldsamma upplevelsen och därmed delar egenskapen med minnen att det infaller efter själva

82 Caruth, Cathy: *Unclaimed Experience. Trauma, Narrative, and History*. The John Hopkins University Press. Baltimore och London 1996. S. 91.

upplevelsen. Att övergreppen fortsatt dominerar berättelsen sker inte bara för att Kim ständigt söker en konfrontation med minnet, utan kan alltså också förklaras ur en psykologisk synvinkel med att övergreppen producerar ett konstant närvarande minne: ett traumatiskt minne. I motsats till andra episodiska minnen anses det traumatiska minnet emellertid inte vara direkt tillgängligt efter händelsen. Martin Hägglund menar att traumat infaller både för sent och för tidigt:

On the one hand, the traumatic event happens too soon, since it happens too unexpectedly to be fully comprehended in the event. On the other hand, the traumatic event happens too late, since the event is not available to consciousness until it imposes itself again, as in nightmares or intrusive memories.⁸³

Också i *Kalak* sker uppgörelsen försenad, trots att det traumatiska minnet hade varit närvarande hela tiden: ”Nu former mine fingre disse farlige kombinationer af ord jeg har holdt tilbage i femten år” [KK, s. 149]. Som vi kommer att se ger *Kalak* uttryck för en föreställning om att minnen bara aktualiseras om de formuleras. Att det skoningslösa formulerandet av den traumatiska upplevelsen leder till en katarsiseffekt är en föreställning som har mycket gemensamt med Sigmund Freuds 'talkur' där den fria och obehindrade talakten gör förträngda minnen medvetna och slutligen leder till botandet.⁸⁴ Huruvida formulerandet faktiskt leder till en befrielse för Kim besvaras inte i romanen. Emellertid tycks det vara romanens budskap att en slutgiltig uppgörelse är möjlig genom formulerandet av trauman vilket får sitt uttryck i Kims bestående behov att skriva ner den.

Donald P. Spence menar i *Narrative Truth and Historical Fiction* (1982), att det enkla formulerandet inte är tillräckligt utan att det krävs en fullständig berättelse för att kunna uppnå en terapeutisk effekt: ”There seems no doubt that a well-constructed story possesses a kind of narrative truth that is real and immediate and carries an important significance for the process of therapeutic change”⁸⁵. Eriningsromanen *Kalak* förstås i sin helhet som ett försök att omvandla minnen till ett narrativ. Trots att romanen inte explicit beskriver uppgörelsens lycka, så kan vi åtminstone konstatera att formulerandet lyckas för att berättelsen fullbordas och till och med innehåller de traumatiska momenten. I de två följande avsnitten ska uppsatsen undersöka varför det verkar vara nödvändigt att formulerandet sker i form av en berättelse.

83 Hägglund, Martin: *Dying for time: Proust, Woolf, Nabokov*. Harvard University Press. Cambridge 2012. S. 61.

84 Jfr. Pettersson: *Märkt av det förflutna?*. S. 132.

85 Spence, Donald: *Narrative Truth and Historical Fiction. Meaning and Interpretation in Psychoanalysis*. W. W. Norton & Company. New York och London 1982. S. 21.

4.4. Att formulera en berättelse

Narrativ ger möjligheten att förknippa två händelser med varandra så att de framstår som orsak och verkan. I *Kalak* är det Kims uppbrott till Grönland och frigörelse från Köpenhamn som framstår som omedelbar reaktion på faderns missbruk. Också Kims eget missbruk av alkohol och mediciner och hans hänsynslösa sexuella äventyr måste oundvikligen kopplas samman med den traumatiska erfarenheten. Samtidigt kan sammankopplingen framstå som ett försök från Kims sida att hitta ett rättfärdigande för hans eskapader. I *Kalak* tematiseras berättandet explicit som ett pågående projekt. Kim vill åka till Afrika och likt Karen Blixen återvända som författare: ”Det eneste jeg er sikker på, er at jeg vil til Afrika. Det er et land man kan forsvinde i, og dukke op fra et halvt liv senere som sejrherre eller udbrændt. Vende hjem som storyteller” [KK, s. 67]. Att det istället blir Grönland ändrar inte hans strävan att skriva berättelser. I början begränsar sig skrivandet till brev som framförallt är avsedda för fadern, modern och vännerna i Danmark:

Jeg vender tilbage til mine breve. De er omstændelige og beskrivende. Jeg vil have det hele med, men opdager at det ikke kan lade sig gøre. Der er en kerne af sandhed der hele tiden unddrager sig, når jeg griber ud efter den. Sproget er en forræder. Det lever sit eget liv, forfører, driller, lokker en virkelighed frem som jeg ved gennemlæsning opdager, intet har med dette nye liv at gøre. Men i det mindste skriver jeg, og jeg skriver meget, ti, tyve sider om dagen. [KK, s. 82f]

Skrivandet i *Kalak* uppges orsaka svårigheter, vilket har att göra med att språket inte tillhandahåller passande ord och formuleringar för det som Kim vill uttrycka. En annan anledning bör sökas i att språket tillskrivs en särskild kraft som får konsekvenser i berättandets verklighet som är svåra att förutse: ”Dette er min grotte, mit drømmekammer. Jeg begynder at skrive nogle skitser, små beskrivelser af min grønlandske bygd. De griber mig, rykker mig væk fra dette ubehaglige sted” [KK, s. 183]. Var Kim än bor, skapar han sig en grotta där han drar sig tillbaka med sitt skrivande. Språket utgör här en retning som tillåter honom att lämna Danmark och det gråa vädret och bege sig på en mental resa till Grönland. Men språket fungerar inte bara som en tillflyktsort utan kan också få igång saker: ”Men det er først efter at jeg udtaler ordet, sygeplejerske, at jeg beslutter mig for det” [KK, s. 67]. Uttalandet av orden bekräftar hans val att bli sjukvårdare och stärker också hans beslut att skilja sig från Lærke: ”Det er anden gang jeg siger det, og det er allerede som om hemmelige strømme har ført begivenhederne et skridt videre alene som følge af at ordene er blevet udtalt” [KK, s. 209]. De uttalade orden tillskrivs i *Kalak* en särskild kraft och ger upphov till konsekvenser i berättelsens realitet medan de uttalade orden förblir utan verkan eftersom de inte har hänt och följaktligen inte har något existensanspråk i berättelsens värld. Övergripen blir verkligt och tillgänglig för uppgörelsen bara om Kim han överkommer moderns hantering av obekväma fakta.

Att det är väsentligt för uppgörelsen att formulera den traumatiska upplevelsen är en erfarenhet som också delas i Virginia Woolfs *Moments of Being* (1976):⁸⁶ Trauma "is or will become a revelation of some order; it is a token of some real thing behind appearances; and I make it real by putting it into words. It is only by putting it into words that I make it whole; this wholeness means that it has lost its power to hurt me;"⁸⁷. Formulerandet leder inte bara till att Woolf kan begripa traumat i sin helhet och på så sätt gör det överskådligt, utan att ger ord åt trauman gör också att det förlorar sin verkan. Det sker också en förändring i hur hon upplever sig själv: "It proves that one's life is not confined to one's body and what one says and does; one is living all the time in relation to certain background rods or conceptions. [...] And this conception affects me every day"⁸⁸. Woolf beskriver hur det förflutna påverkar henne konstant och förföljer henne även i nuet. Det antyds att det är viktigt att acceptera det förflutna som en del av sig själv, även om det innehåller moment som är oönskade. Detta hjälper oss att förstå varför Kims formulerande av övergreppen inte upplevs som besvärliga i brevväxling med fadern: "Jeg havde kun dig, og du misbrugte din magt." [KK, s. 149], men orsakar svårigheter när han försöker att skriva ner den egna berättelsen.

Resten af mit liv, begyndende i dag. Men det første ord vil ikke indfinde sig, der så meget der kommer i vejen, og hvis jeg alligevel skriver noget, er det de forkerte ord, *den forkerte begyndelse*. Jeg streger over, river papiret af, krøller det sammen og smider det i papirkurven, sidder med syvogtyve nye linjer. [KK, s. 92, min kursiv]

Här beskrivs orden som bedrägliga och undflyende för att någonting kommer i vägen. Det är han själv som hindrar eller till och med censurerar sig att sätta ord på berättelsens början. Det är berättandet av övergreppen som orsakar svårigheten, inte för att det saknas ord för de, utan för att formuleringen direkt får konsekvenser. Att kunna skriva ner orden förutsätter att Kim accepterar att övergreppen har hänt och att det var han som har blivit utsatt för dem: "Til tider føler jeg mig som en fornærmet pubertetsdreng. Var det han gjorde ved mig dengang i virkeligheden ikke noget særligt, var det, som han selv siger, kun et udslag af en eksperimenterende og grænseoverskridende indstilling på den tid?" [KK, s. 324]. Det som hade skett i det förflutna och som han alltid hade betraktat med en distanserande blick – där han själv hade upplevt sig själv som främmande, som en ung version av Kim – förenas i formulerandets ögonblick med hans person i nuet. Att tillåta berättelsen att sammanlänka hans aktuella 'jag' med sitt förflutna 'jag' betyder att tillåta övergreppen att vara en del av hans självförståelse; en del av hans liv.

86 Att det är betydelsefullt för Woolf att ge ord åt minnet framhävs också av Evelyne Enders i sin studie av *A sketch of the past*. Se Ender: *Architexts of Memory*. S. 53.

87 Woolf, Virginia: *Moments of Being*. Grafton Books. London 1989 (första utgåva 1976). S. 81.

88 Woolf: *Moments of Being*. S. 81f.

4.5. Två oförenliga kronologier

Motståndet riktar sig inte enbart mot formulerandet av övergreppen utan orsakas också av berättelsens konventionella form som kräver en förening av förtid och nutid. Häri ligger en anledning till att formulerandet av trauman sker försenat. Det finns nämligen en motsägelse om man jämför missbrukets strukturella placering i romanen och ögonblicket där formulering för första gången faktiskt sker. Trots att formulerandet av övergreppen sker för första gången många år efter att de har hänt skildras de först i berättelsen, vilket gör att alla handlingar i efterhand syftar tillbaka på denna initiala smärtpunkt (fast Kim inte var medveten om det i de enskilda upplevelserna). Om romanen konsekvent skulle följa insiktens kronologi och ta hänsyn till Kims successiva process i att bli medveten om övergreppen, hade övergreppen skildrats sist. *Kalak* böjer sig till förmån för händelsens kronologi och förbiser uppgörelsens kronologi: Övergreppens faktiska inträffande och övergreppens hågkomst får olika placeringar på tidsaxeln, något som inte går att upphäva.

Analysen av *Kalak* visar tydligt att det sker en sammanfogning och ett arrangemang av händelser i efterhand som inte nödvändigtvis överensstämmer med hur händelser ursprungligen har upplevts. Vi får också en antydning om att den konventionella sammanfogningen av dåtid och nutid i berättelsen inte nödvändigtvis upplevs som konstruktiv för identiteten utan absolut kan orsaka svårigheter. Det är möjligtvis just narrativets natur i att framtvinga en kontinuerlig berättelse som ger upphov till romanens grundkonflikt. Tankegången om att en sammanhängande livsberättelse inte alltid välkomnas, utan kan upplevas som problematisk är en del av uppsatsens huvudtes. Med en analys av de tre övriga romanerna ska narrativets förmåga att ifrågasätta och utmana konventionen av en sammanhängande berättelse om 'jaget' fördjupas.

5. *Den som blinker er bange for døden* – ett familjeminne

Protagonisten Knud växer upp i den danska småstaden Nykøbing Falster under 1960-70-talet. Berättelsen handlar om social uteslutning, hån och om att vara ensam barn med en tysk mor och en tvångsneurotisk far. Det finns en hel del minnen som återberättas men det som gör romanen så betydelsefull är att den inte begränsar sig till Knuds egna upplevda minnen utan den skildrar också minnen som ligger utanför hans egna erfarenhet. Romanen är en familjekrönika som skildrar både Knuds tyska och danska släkthistoria från början av 1900-talet tills berättandets nutid. Det är särskilt moderns tyska ursprung som hamnar i berättelsens centrum; det framställs som orsak för Knuds och föräldrarnas sociala uteslutning i den danska småstaden efter andra världskriget. Modern är den hemliga huvudkaraktären i berättelsen, och trots hennes härkomst och hennes provocerande nostalgi för Tyskland älskar Knud sin moder över allt: ”Jeg ville have givet mit liv for at gøre hende glad og tog tit hendes hånd og strøg den” [DSB, s. 44]. Knuds tillvaro präglas av ångesten för de andra barnen som kallar honom för 'Tyskersvin', medan modern hittar sin tröst i alkohol och sina minnen av Berlin under 1930-talet. Fadern är upptagen med att, i egenskap som försäkringsagent försäkra sig om att ingenting kan skada hans familj.

Romanen utgörs inte av en kronologisk berättelse utan sammansätts av avlösande småberättelser som hoppar fram och tillbaka i tiden. Berättelsen återvänder alltid till Knuds barndom. På så sätt frambringar romanen en helhetsbild där protagonistens identitet får en distinkt bestämmelse utifrån familjens historia. Självupplevda episoder avlöses av episoder som Knud inte varit med om. De återberättade historierna griper i varandra så att de personliga minnen framstår som oåtskiljbara från släktens minnen.

5.1. De närvarande minnena

De enda människor som finns i Knuds liv är föräldrar och släktingar. Alla dyker upp under berättelsens lopp, utan att det skiljs mellan dem som är vid liv och dem som är döda. Särskild hemmet är en plats som Knud upplever som enbart knuten till det förflutna. Modern lever bara i sina minnen och i huset påminner alla möbler och föremål om gångna tider: ”Det kom i en godsvogn og blev læsset ud på banegården og fragtet hjem, så stillede de spisestuen op fra Kleinwanzleben” [DSB, s. 121]. Möblerna har inte bara förmågan att göra de gångna tiderna levande, utan också personer blir levande genom dem:

Jeg kunne høre bornholmeruret tikke – som der blev stille, og tiden gik i stå, og spøgelseerne stod for døren, hviskede hun [farmor], at der hvilede en forbandelse over familien. Så pustede hun lyset ud og var væk, og jeg havde aldrig mødt hende – hun døde, før jeg blev født – og hårene rejste sig i nakken på mig. [DSB, s. 84f]

Uret fungerar som en retning som påminner Knud om sin farmor, trots att han aldrig har träffat henne. Han tror sig till och med kunna höra henne rikta ord till honom:

Karen [farmor] blev lagt i en urne ved siden af farfar, og jeg lærte hende aldrig at kende og savnede hende og sad på gulvet og ventede foran bornholmeruret, hvor hun gik igen. Det stammede fra hendes forældres gård, Klovergåren i Sildestrup – og hver time, når det kimedede, løb jeg hen og åbnede gadedøren og håbede, at farmor stod udenfor. [DSB, s. 106]

Minnesoplevelsen blir så substantiell att det etableras en emotionell relation till farmodern vilket leder till att han saknar henne. I brist på andra sociala gemenskaper utgör de döda Knuds sällskap i nuet. Ännu mer närvarande än farmodern är en annan person som också tillhör de döda:

Når vi spiste, sad jeg ret op ned i min stol med begge hænder på bordet og servietten under hagen, som om Papa Schneider sad med til bords og holdt øje med mig. Hvis jeg gjorde noget forkert og skar en kartoffel med kniven eller talte uden at blive spurgt, stak han en gaffel i hånden på mig, det var jeg sikker på. [DSB, s. 8]

I det här fallet är det en tavla på den motsatta sidan av bordet som påminner om ”Papa Schneider”, moderns styvfader. Även han dyker upp uppreparande gånger under berättelsen och gör sin närvaro gällande genom möbler som en gång har tillhört honom. Ännu mer betydelse än möblerna är berättelserna som Knud får höra och som gör att de döda också får en personlighet. *Den som blinker er bange for døden* slår en bro från dåtid till nutid så att två berättelser med tidsdistans emellan påverkar varandra direkt så att de upplevs som sammanhängande:

General Raeger – han havde træben – og hans adjutant sad i bunkeren med mor, som spillede 'Guter Mond, du gehst so stille', mens bomberne hylede og bragede omkring dem, og så var det forbi. Hun kom ud af det i live, og når mor drejede om hjørnet og nåede tilbage til Hans Ditlevsensgade og standsede foran vores hus med harmonikaen på skuldrene [...]. [DSB, s. 75, min kursiv]

Lika abrupt som berättelsen om ett lyktåg avbryts av en minnesepisod från efterkrigstiden tas den upp igen. Bara en mening är nödvändig för att överbrygga en tidsdistans på mer än tre decennier. Den frekventa sammanlänkningen av minnesberättelser med berättelsens nutid visar att de har stor betydelse för Knud. Men minnen beskrivs inte bara som positiva utan också som plågsamma. Den avvikande inställningen till minnet skiljer Knud som barn och Knud som vuxen, dvs. berättaren.

5.2. De omedvetna minnen

I förskolan och skolan försöker Knud att inte sticka ut och bete sig som de andra barnen: ”[O]g jeg kom i børnehave hos frøken Freuchen og efterlignede de andre, så godt jeg kunne, og grinede, når de grinede, og legede med” [DSB, s. 32]. Redan från början uppfattar Knud sig själv som ett barn som är olikt de andra. Det som han själv tycker gör honom mest olik de andra barnen i skolan är hans tyska moder, och det blir tydligare för varje dag som går: ”Jeg vidste ikke hvorfor og gjorde mit bedste for at passe ind, men det blev værre og værre, indtil der endelig var en, som pegede og sagde det ligeud” [DSB, s. 42]. Trots att han anstränger sig för att anpassa sig, upplever han så småningom att familjens historia är närvarande i allting.

Det var ikke et dansk juletræ fyldt med alt muligt papirpynt og flag og overdækket med lametta, som så billigt ud – mor fnyste – og glaskuglerne og stearinlysene hang i en systematisk orden på vores juletræ, der var så tysk, at det gjorde ont, og far satte en stjerne af stål i toppen som kronen på værket. [DSB, s. 97]

Som särskilt plågsamt upplever Knud de tillfällen som han tror inte innehåller någonting tyskt.

Vi fik udleveret en blyant og et stykke papir med et hus og en flagstang, og frøken Kronov, lærerinden, stillede opgaven, som bestod i at tegne et flag, det skulle være med vinden – den var angivet med en pil – og jeg bestod ikke. Det var ikke vindretningen, der fejlede noget, men jeg havde tegnet det tyske flag, [...]. [DSB, s. 106]

De inbrända handlingsmönstren som sitter i de små gester verkar vid första ögonkastet inte påverkade men avslöjar till sist en avvikelse. Hädanefter uppenbarar sig det 'tyska' i allting vilket bara förstärker Knuts intryck att omvärlden betraktar honom och hans familj som annorlunda: ”Det var skinkemaden – i stedet for at være skåret over på langs med en skorpe på hver halve rundtenom, var den skåret over på tværs med skorper i begge ender – og sådan gjorde man ikke i Danmark” [DSB, s. 43]. Till och med moderns sätt att skära brödet uppenbarar en oregelbundenhet. Han skäms och gömmer mackan för sina klasskamrater och sin mor.

Sättet att pynta julgranen, att rita den tyska flaggan istället för den danska och att skära brödet tvärsöver är omedvetna handlingar som avslöjar Knuds tyska härkomst. I *Den som blinker er bange for døden* formuleras en föreställning om att det finns handlingsmönster som inte går att avlägsna hur man än önskade att det var möjligt. Det är inga konkreta minnen som uppenbaras här utan det är de omedvetna kunskaperna och färdigheterna som Knud har lärt sig. Insikten som formuleras i romanen har stora likheter med den som formuleras i *Kalak*. Där är det också de omedvetna handlingsmönster och gester som protagonisten har fått i arv som inte välkomnas utan bekämpas. I likhet med *Kalak* är det också de medvetet återkallade episodiska minnena som utgör berättelsen i sin helhet. Men det är 'vaneminnen' som upplevs som obekväma för att de kommer

tillstådes och uppenbaras när Knud inte förväntar dem. De bojkottar Knuds initiala satsning på att inte bli misstänkt för att vara tysk.

Det som inom psykologin kallas för 'procedurminne' har stora likheter med det som sociologen Pierre Bourdieu (1930-2002) har kallat för 'habitus'. Allmänt menas med 'habitus' uppträdande, beteenden och vanorna som präglar en persons sätt att uppföra sig i sociala sammanhang. I *Distinction. A social critique of the judgement of taste* (1979) presenterar Bourdieu föreställningen om att gruppens 'habitus', som en individ tillhör, signifikant och oundvikligen också präglar individens 'habitus'⁸⁹. En gemensam 'habitus' skapar identiska förutsättningar för dem som tillhör gruppen att förhålla sig till omvärlden. Enligt Bourdieu, som sätter 'habitus' i ett sammanhang med kulturellt, socialt och symboliskt 'kapital', avslöjar individens beteenden vilken social klass, vilket kön, vilken samhällsgrupp den tillhör. I enlighet med det får också Knud upptäcka att han är en representant för en grupp, vilket i *Den som blinker er bange for døden* får sitt mest signifikanta uttryck i att vara son till en tysk mor. De upprepade beteendemönstren demaskerar hans tillhörighet. För Bourdieu är 'habitus' emellertid inte enbart ett sätt att bestämma ens tillhörighet utan med hjälp av 'habitus' kan den enskilda också hävda en tillhörighet till en grupp och samtidigt markera en avgränsning från en annan grupp:

The habitus is not only a structuring structure, which organizes practices and the perception of practices, but also a structured structure: the principle of division into logical classes which organizes the perception of the social world is itself the product of internalization of the division into social classes⁹⁰.

I överensstämmelse med det formulerar *Den som blinker er bange for døden* i sin helhet ingen negativ inställning till det förflutna. Till största delen består romanen av berättelser om förfäder. Knud går över till att hävda sin tillhörighet istället för att försöka ignorera den. Men den här erinringen har inte sin utgångspunkt i barndomen, utan erinringens subjekt befinner sig någonstans utanför själva berättelsen. På en tidsaxel kommer romanens slut närmast erinringens utgångspunkt. Erinringen och återberättelsen av barndomen sker när uppväxten har upplevts till slut och Knud har uppnått en annorlunda inställning till det förflutna (inte bara en större kännedom – vilket i narratologiska termer tidigare i uppsatsen har betecknats med 'fokalisering'). Knud som vuxen accepterar numera sin släkts historia och formulerar familjens minnen rent av som om de vore hans egna minnen. En tydlig markör för betydelsen av familjens kontinuitet utgör berättelsen om gulaschgrytan som finns i familjen sedan flera generationer:

89 För begreppet 'habitus' se Bourdieu, Pierre: *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. I engelsk översättning av Richard Nice. Routledge. London 2010 (första utgåva 1979). S. 166.

90 Bourdieu: *Distinction*. S. 165.

Langsomt byggede oldemor gullaschen op og lod den simre i timevis og koge ind, indtil kødet var mørt. Hun gemte en portion og brugte den som kraft, og sådan voksede den i smagen og blev rigere med årene, og mormor overtog gryden og gjorde som hende og sørgede for, at der altid var en smule tilbage til den næste omgang gullasch. [DSB, s. 34]

Vilken betydelse grytans forbestånd har går att avläsa i den heroiska skildringen av modern som räddar grytan i de första dagarna efter andra världskriget.

Hvis hun gav efter nu og spiste resten, var det forbi, og kraften ville være tabt for altid. Selvom sulten rasede i hende, tog hun gryden under armen og satte den på bagagebæreren og cyklede ud til den tyske hær for at bringe sig i sikkerhed og finde familien og give gryden tilbage til mormor.

Sådan gik det til, at mormor kunne fortsætte med at servere en gullasch, som var 100 år gammel, og den smagte sødere og stærkere for hver eneste bid, jeg listede i mig. [DSB, s. 37]

Grytan får växande smak ju längre den sträcker sig tillbaka i tiden. Räddningsakten beskrivs i heroiska termer för den står symboliskt för upprätthållandet av familjen. Knud inser att familjens historia utgör en väsentlig del av honom. Hans tillhörighet bekämpas inte längre utan han kan till och med vara stolt över den. Med hjälp av berättelsens formulerande ger Knud som vuxen sig ut på spaning efter sin identitet i släktens minnen.

5.3. Det kollektiva minnet

Genom sammanlänkningen av berättelser som egentligen skiljs av många decennier kommer en erfarenhet till uttryck som har sitt ursprung i Knuds behov att hävda sin identitet genom familjens minnen. Knud har inga svårigheter med att skilja dåtid och nutid. Han vet att hans farmor inte väntar utanför dörren: ”Det gjorde hun [farmor] selvfølgelig ikke, men jeg havde på fornemmelsen, at hun var på vej og nærmede sig – tik, tak, tik, tak – og lige om lidt ville hun indhente tiden og ringe på og sige goddag” [DSB, s. 106]. Men som gulaschepisoden har exemplifierat, tillskriver han sin släkts historia stor betydelse. Han uppfattar släktens minne som sitt eget minne, utan att skilja på dem som han har upplevt själv och det som han har lärt sig genom andras berättande. Erinringens subjekt förblir hela tiden ett distinkt 'jag' trots att det återkallade minnet sträcker sig över flera generationer. Vad som låter osannolikt blir verklighet i berättelsen som vidgar subjektets perspektiv.

Här visar sig den psykologiska synen på de episodiska minnen som Knud formulerar vara otillräcklig. Psykologen Daniel Schacter är väldigt tydlig med att de episodiska minnena förutsätter både en medvetenhet om att det finns någonting som är minnet, och en som utför erinringen: ”Any analysis of episodic memory must consider the subjective experience of the person who does the remembering [...]”⁹¹. Det är inte bara en person som måste utföra erinringen utan det episodiska

91 Schacter: *Searching for Memory*. S. 17.

minnet utmärks för att ha sitt ursprung i upplevelser av samma person: "[T]he retrieved information must be recollected in the context of particular time and place and with some reference to oneself as a participant in the episode"⁹². Denna slutsats är oundviklig för psykologin, eftersom erinring bara kan utföras i hjärnan vilken av biologiska skäl är bunden till en och samma individ.

För att kunna förstå utvidgningen av minnets subjekt hänvisas här till en sociologisk och kulturvetenskaplig diskurs, som har fått växande uppmärksamhet under andra hälften av 1900-talet. I *Les cadres sociaux de la mémoire* (1925)⁹³ myntar Maurice Halbwachs begreppet 'kollektivt minne'⁹⁴. Halbwachs är övertygad om att all erinring är social betingad. Som tidigare påpekat måste hans antagande förstås som direkt svar på samtida minnesteorier, t.ex. hos Henri Bergson eller Sigmund Freud, som enbart utgick från att erinring är en privat handling. Eftersom individen alltid har sin utgångspunkt i en social kontext är erinring – även om den sker i ensamhet – en handling som är beroende av språket och symboler, vilka individen förvisso inte tänkt ut själv utan har sin grund i kulturella ritualer: "Yet it is in society that people normally acquire their memories. It is also in society that they recall, recognize, and localize their memories"⁹⁵. Följaktligen förblir den individuella erinringen alltid bunden till individens sociala referensramar. Erinringen är därmed inte längre en privat angelägenhet utan sker med hänsyn till föreställningarna i samhället. Vad det gäller sambandet mellan minnet och identitet riktar sig erinring följaktligen efter de ideal om identitet som finns i en kulturkrets. Utifrån det 'kollektiva minnet' hos Halbwachs utvecklade Jan och Aleida Assmann det 'kommunikativa minnet', som innehåller muntligt traderade berättelser och är begränsat till en mindre grupp och det 'kulturella minnet' som är oberoende av personer och enbart knuten till en kulturkrets. Dess förmedling sker framförallt inom institutionella ramar.⁹⁶ Som vi har sett utgörs minnen i *Den som blinker er bange for døden* inte enbart av minnen som protagonisten har upplevt, utan hans erinring är i högsta grad avhängig de berättelser som traderas i familjen. I romanen uppfattas minnets sociala betingande inte som någonting negativt, vilket Halbwachs utgångspunkt låtar ana, eller som Eva Hættner Aurelius formulerar i *Inför Lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer* (1996): "De utanförståendes identiteter är kollektiva och relationella, inte individualistiska och autonoma"⁹⁷.

92 Ibid. S. 17.

93 "The social frameworks of memory"

94 För en utförlig beskrivning av begreppet 'kollektivt minne' hos Halbwachs se Olick, Jeffrey K.; Vered Vinitzky-Seroussi; Daniel Levy: "Introduction". I: Olick, Jeffrey K.; Vered Vinitzky-Seroussi; Daniel Levy (red.): *The Collective Memory Reader*. Oxford University Press. New York 2011. S. 19.

95 Halbwachs, Maurice: *On Collective Memory*. I engelsk översättning av Lewis A. Coser. The University of Chicago Press. Chicago och London. 1992 (första utgåva 1941). S. 38.

96 Se Erl, Astrid: "Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen." S. 156-185. I: Nüning, Ansgar; Vera Nüning (red.): *Konzepte der Kulturwissenschaften. Theoretische Grundlagen – Ansätze – Perspektiven*. Verlag J. B. Metzler. Weimar 2003. S. 171f.

97 Aurelius, Eva Hættner: *Inför lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer*. Lund University Press. Lund 1996. S. 54.

Marianne Gullestad visar i sin studie *Tales of Consent and Descent: Life Writing as a Fight against an Imposed Self-Image* (2004) hur norska ungdomar som antingen är adopterade från ett annat land, barn till emigranter eller själv emigranter, anpassar sina levnadsberättelser till en individualistisk standard som den är enligt Gullestad gängse i den västerländska välfärdsstaten⁹⁸. Hon påpekar att ”the intense focus on individuality hides the socially structured nature of social life and the fact that freedom and autonomy are not equally available to everybody, as well as the value of sociality.”⁹⁹ Den enskilda är inte så oberoende som den tror samtidigt som ihärdigheten på individualism utgör en uteslutningskriterium för berättelser som föds i det kollektiva.

Detta trotsar Knud som i *Den som blinker er bange for døden* hävdar sin identitet genom att komma ihåg det 'kommunikativa minnet'. Att tillhör en grupp beskrivs inte som svaghet utan som en väsentlig del av hans självuppfattning. Genom att ta över främmande minnen och formulera dem som sina egna, utmanas narrativet eftersom den autodiegetiska berättaren, som uttrycks med ett 'jag', plötsligt grundar sig på en 'vi-erfarenhet'. Eakin är övertygad om att det är en existentiell erfarenhet. Den oberoende identiteten är enligt honom illusion: ”[A]ll identity is relational, and [...] the definition of autobiography, and its history as well, must be stretched to reflect the kinds of self-writing in which relational identity is characteristically displayed”¹⁰⁰. I *Den som blinker er bange for døden* konstrueras en identitet som bygger på ett familjeminne utan att det orsakar ett problem att beteckna erinringens subjekt med 'jag'. Men inte bara narrativet utmanas utan också samhällsidealet av en oberoende och självständig individ.

5.4. Erinringens motivation

En analys av sista scenen i romanen ger upplysning om Knuds motivation för erinringen:

Jeg gik ind på mit værelse og åbnede skuffen. Det hele lå der endnu – konkylier og søpindsvin og gamle skinkemadder og tordensten og glaskugler, jeg ledte efter granatsplinterne, som jeg havde fået af onkel Helmut. Stykke for stykke satte jeg dem sammen, indtil jeg sad med en russisk håndgranat – nøjagtigt som han havde sagt. Jeg fyldte den med alt, hvad jeg havde i mig, sorgen og fortvivelsen og raseriet – og satte tændsatsen i og gik op på Højbroen og kiggede ud over Nykøbing for sidste gang. Så trak jeg splitten ud og kylede den så langt, jeg overhovedet kunne og lukkede øjnene og stak en finger i hvert øre. [DSB, s. 177]

Det som Knud hittar i lådan utgör retningar som i sin tur aktiverar minnen om barndomen, och först och främst om 'sorgen og fortvivelsen og raseriet' som han kände som barn. Tillsammans med granatsplittren, som är en direkt referens till den tyska sidan av Knuds familj, formar han en handgranat som innehåller samtliga minnen inklusive familjens. Handgranaten kan vara en symbol

98 Se Gullestad: ”Tales of Consent and Descent.” S. 216-243.

99 Gullestad: ”Tales of Consent and Descent.” S. 219.

100Eakin: *How our lives becomes stories*. S. 43f.

för hans behov av att hämnas. Men för att den fylls med samtliga minnen, liksom romanen i sin helhet, och den kastas på Nykøbing Falster kan den också vara ett sätt att dela med sig sin historia. Formuleringen av minnen är inte bara ett sätt för Knud att göra sig medveten om vilken betydelse familjens historia har för honom utan berättandet riktar sig framförallt mot en glömska i samhället som hotar att radera hans individuella erinring. I *Den som blinker er bange for døden*, vars grundkonflikt ligger i ett småstadssamhälles uteslutning av en familj, är det Knuds minnen av sin barndomen, isolationen och särskilt moderns öde som möjligtvis inte stämmer överens med det allmänna minnet i Nykøbing Falster och kanske inte heller i en dansk kontext. Skrivakten kan ha funktionen att bevara minnen från glömskan, menar Maurice Halbwachs: "When this occurs, the only means of preserving such remembrances is to write them down in a *coherent narrative*, for the writings remain even though the thought and the spoken word die"¹⁰¹. Här är det återigen berättelsen som tillskrivs förmågan att motverka glömskan. I det här konkreta fallet verkar det vara försöket att förekomma den kollektiva glömskan av sådana minnen som Knuds, som också är familjens.

Paul Ricœur håller med om att det individuella minnet inte är oberoende av andras minne och att det individuella minnet hotas när gruppens minne upplöses: "[N]är vi inte längre tillhör en grupp i vars minne en viss hågkomst bevaras, så försvagas vårt eget minne i brist på yttre stödpunkter"¹⁰². Här överförs 'habitus' som enligt Bourdieu kan användas för att begrunda en grupps identitet till minnets fält. Genom att hävda och säkerställa gruppens minnen förblir också det individuella minnet hågkomligt. Vi kan konstatera att det 'kommunikativa minnet' utgörs av Knuds utökade individuella minne, som beskrivs med hjälp av berättelsen, medan det 'kulturella minnet' är det som framställs i de officiella historieböckerna och som förmedlas inom institutionella ramar. Berättelsen kastas i form av en handgranat på Nykøbing Falster vilket ska motverka en ofullständig historieskrivning. I romanen problematiseras således också frågan om vems och vilka minnen som tillåts komma till uttryck under bestämda omständigheter och vad som utgör den officiella versionen av det förflutna. Samtidigt är romanen också ett avståndstagande från en föreställning om en oberoende individ genom att påvisa betydelsen av det kollektiva minnet för det individuella minne.

101Halbwachs: "The Collective Memory". S. 139f.

102Ricœur: *Minne, Historia, Glömska*. S. 166.

5.5. En extratextuell utflykt

För att komplettera analysen ska det påpekas att *Den som blinker er bange for døden* har utlöst en rad protester som kritiserar Knud Romers framställning av Nykøbing Falster. En före detta skolkamrat skrev en debattartikel i *Weekendavisen* (02.02.2007) där han bland annat hävdar att Knud Romer i verkligheten har haft många vänner.¹⁰³ Han ifrågasätter överhuvudtaget romanens sanningshalt och påstår att den till största delen består av påhittade minnen. Också litteraturvetaren Poul Behrendt, som har diskuterat samspelet mellan fakta och fiktion i modern prosa i *Dobbelkontrakten* (2006), nämner *Den som blinker er bange for døden* som ett exempel på en litterär text som upplöser den traditionella avgränsningen mellan självbiografi och prosa¹⁰⁴. I sin artikel *Den som lyver uden at blinke taler sandt* (Politiken 2007) menar han ”at morens historie – sådan som den bliver fortalt i ’Den som blinker er bange for døden’ – er lige så ny for Knud Romer, som den er for hans læsere.” Trots att Behrendt är säker på att berättelsen inte överensstämmer med verkligheten (Knud Romers barndom) medger han att berättelsen ”er ligesom sidste sides håndgranat sat sammen af stumper, han har hørt op igennem årene, men først nu samlet til en flunkende æresoprejsning, [...] under genfremkaldelse og udslettelse af alt, hvad der kan *minde om faktisk eller imaginær* nabosladder og selvgod danskhed” [min kursiv]. Behrendt pekar på minnet för att hitta en förklaring för hur berättelsen som ligger i gränslandet mellan fakta och inbillning kom till stånd. Trots att berättelsen möjligtvis är ny för Knud Romer så får den verklighetsanspråk för honom tack vare minnets konstruerande karaktär. Detta stämmer överens med vad uppsatsen har hunnit säga om hur minnet kan rikta sig efter behoven.

103Græsholt, Georg: ”Åbent brev til Knud Romer”. I: *Weekendavisen*. 02.02.2007.

104Behrendt, Poul: ”Den som lyver uden at blinke taler sandt”. I: *Politiken*. 10.02.2007.

6. *Tiden det tar* – att inte känna igen sig

Tiden det tar är en mycket personlig och intim uppgörelse med det förflutna. Protagonisten Signe är trettio år och har precis flyttat till ett litet hus, där hon bor tillsammans med sin man Einar och deras dotter Ellen. Hon är för tillfället sjukanmäld från sina studier och samlar kraft inte bara för att inreda det nya huset utan också för att bygga upp ett nytt liv. Det är några dagar innan jul och tillsammans med dottern och maken ser hon fram emot de lugna festdagarna. Den hårt tillkämpade ron hotas när Signes föräldrar samt hennes bror anmäler sitt besök. Tillsammans med besöket infaller också minnen om barndomen i Finnmark, som är mycket smärtsamma. Hon kommer ihåg hur föräldrarna bråkade och hur hon och brodern användes i föräldrarnas maktkamp mot varandra. Det är denna minnesskildring från barndomen, aktiverat av föräldrarnas besök, som infaller i romanens mitt och som intar störst utrymme i romanen. Denna inskjutna skildring får en särställning inte bara på grund av tidsdistansen utan framförallt för att det sker en förändring i berättelseperspektivet: 'Jag' byts ut med 'hon', ändå bibehålls den autodiegetiska berättaren. Signe är fortfarande protagonisten, bara några år yngre och tilltalas i tredje person singularis.

Berättelsen har sin utgångspunkt i 'jaget' (Signe som 30-åring) och Signes svårighet att tilltala sig själv i minnet vid en tidigare tidpunkt med 'jag' (Signe som trettonåring) tyder på att det utöver en tidsdistans också finns en emotionell distans. Oförmågan att känna igen sitt tidigare jag får sitt tydligaste uttryck i föreställningen om julaftons gestaltning. Som barn ser hon fram emot julafton och traditionen att öppna julklapparna i tur och ordning har hon ingenting emot:

[H]un [Signe] var glad for at hun hadde en mor og en far og en bror og en hund, at de bodde i et hus og var en familie, og snart var det jul og de skulle ha ribbe og marsipan og gi hverandre pakker, i flere timer skulle de dele ut gaver og alle skulle vente med å åpne neste til de hadde sett hva den forrige hadde fått. [TDT, s. 152]

Som vuxen däremot insisterar hon på att riva av julklapparnas förpackning utan ordningsföljd: ”Einar skulle kle seg ut som julenisse og vi skulle rive papiret av gavene, og ikke åpne en og en pakke sånn at alle ser hva det er før neste pakke deles ut, sånn som hos mamma og pappa” [TDT, s. 20]. Att hon någon gång hade uppskattat föräldrarnas sätt att öppna julklapparna förefaller nu främmande för henne. Det är Signes strävan att bli av med allting som påminner henne om sin barndom som gör att hon inte längre vill fira jul som det brukade göras hos föräldrarna. Motståndet mot minnet får sitt yttersta uttryck i Signes 'nej' om en gemensam jul med föräldrarna:

Da jeg første gang hadde tenkt at det var mulig å ha jul for oss selv og slippe de tunge, betente dagene, få gjøre det på vår måte, da det gikk opp for meg at det faktisk var mulig, at jeg hadde et valg, et valg som hadde med alt å gjøre, alt, ikke bare julen, at jeg faktisk kunne si nei til noe jeg ikke ville, det at jeg i det hele tatt kjente at det var noe jeg ikke ville, da alt det gikk opp for meg, hadde det vært en utrolig lettelse, jeg hadde følt meg så mektig, som om jeg sto med et kne på scootersetet og kjørte innover vidda. [---] Det hadde vært en følelse, ja, en slags første følelse av virkelig å skulle velge, av at jeg faktisk også i forhold til mamma og pappa hadde et valg. [TDT, s. 43f]

Men frigjørelseakten förfaller inte vara lätt. Att konfrontera sina föräldrar med beslutet är en sak, men att verkligen blir av med allting som påminner om det förflutna är en annan sak. I likhet med *Kalak* och *Den som blinker er bange for døden* uppenbarar sig det förflutna i 'vaneminnen' som är svåra att avlägsna. Minnen kryper sig in i minsta detalj, och bandet till ens tidigare jag verkar vara outrotligt. Det som hon förväntar sig av sina minnen som barn leder till sist till en desillusion. För Signe som vuxen innehar minnet inte längre en tröstande kraft utan erbjuder bara moment av smärta. Den avvikande erfarenheten av minnet är avgörande för Signes oförmåga att känna igen sig som barn.

Romanens handling utspelar sig under några få dagar där framförallt det vardagliga, det upprepade, framstår som obekvämt och plågsamt. Det finns inga dramatiska händelser, bara föräldrarnas oförmåga att kommunicera med varandra och barnens försök att hantera det. Faderns sätt att förkunna familjens sammanhållning och samtidigt att utplåna deras vilja gör att stora ord och agerande inte upplevs som samma sak. Att romanen måste använda sig av ett naket språk är en konsekvens av textens inneboende språkmissbruk. Som vi kommer att se uppfyller språket i romanen också en funktion där det varierande bruket av språket återspeglar erinringens struktur. Det obekväma minnet uppenbarar sig som andlöst medan det impulsiva minnet är bara svårt att särskilja från erinringens utgångspunkt.

6.1. Erinring som barn

Som barn ägnar Signe sig regelbundet åt erinring. Minnenas åstadkommande verkar inte orsaka svårigheter: ”Det var mørkt ute og mørkt inne på rommet. Hun lukket døra og trykket på play. Det var akkurat som om det var en sol som kom opp inni den melodien, hver tone var en ny stråle, musikken var lys. Hun lukket øynene.” [TDT, s. 102] Signe förbereder ett avkopplade tillstånd där hon vet att minnena infinner sig lättast. Signe är till synes van vid att återkalla minnen på detta sätt. För Signe som barn är minnet också kopplat till en konkret ort. En stuga i fjällen där familjen brukar tillbringa sommarlovet associerar hon med ljus och värme:

Hun smilte og hunden som lå ved siden av senga begynte å logre, det dunket av halen i gulvet. Kanskje den kjente at hun tenkte på fjellet, at den også ville være der. Signe så dem løpe sammen, i sola, en varm dag om sommeren, løpe fort i den myke lyngen, den glade hunden som hoppet opp. [TDT, s. 129]

Minnesepisoden står i kontrast till den mørke vintern som råder i erinringens ögonblick. Längtan till sommaren gör att Signe oupphörligt återkallar minnen om stugan och fjället. Minnet utlovar ett harmoniskt tillstånd; en mental tillflyktsort, där hon kan glömma mörkret och föräldrarnas bråk. Här uttrycks en erfarenhet om att minnen kan återkallas medvetet och att de uppstår i sin ursprungliga form. Minnen är eftersträvade och önskade och hon söker sig till sina minnen särskilt i situationer där hennes tillvaro är outhärdlig. Men minnet uppstår inte bara när det återkallas metodiskt utan Signe erinrar sig också när särskilda retningarna aktiverar ett minne:

Hunden hoppet ut av senga hennes og løp ut i gangen og opp trappa, når faren åpnet entredøra ville den stå rett innafor og logre og pipe til ham, akkurat som til henne. Det var liksom deres hund, hennes og farens, det var de som snakket med den. [---] Signe husket da de hentet den, da den var hvalp. Faren kjørte minibussen, kjørte langtur med noen pasienter dit hvor hvalpen var, og broren og hun fikk være med. [TDT, s. 112].

Det är åsynen av hunden som får Signe att komma ihåg dagen då de köpte hunden. Det är ett minne som uppstår spontant och oväntat men som ändå inte bekämpas utan välkomnas. Det är ett lyckligt minne som erbjuder välbefinnande i nuet: ”Men Signe hadde hatt den [valp] på fanget, oppå et teppe, klappet og trøstet den, den hadde suget på fingeren hennes, den var så liten og snill” [TDT, s. 112f]. Än så länge har minnet bara medfört tröst och behag. Signe är inte bara duktig på att återkalla minnen, hon är också i stånd att borttränga särskilda minnen:

Når hun var borte, hos Inga eller bare ute av huset, så var det som hun glemte alt hjemme, hun kjente det ikke i kroppen, og hun tenkte ikke på det, men hver gang hun så behandlingshjemmet tenkte hun på faren, og så moren, stillheten, og så skrittene over gulvet, stemmene, lydene, det kom tilbake, det hadde vært helt borte vekk. [TDT, s. 85]

Signe återkallar inte bara minnen medvetet utan hon kan också undvika dem medvetet genom att undvika vissa retningar som hon vet aktiverar särskilda minnen. Behandlingshemmet hänger samman med ett minne om föräldrarna, vilket i sin tur gör att Signe kommer ihåg den obehagliga situationen hemma. Inte nog med att Signe kan borttränga vissa minnen, utan hennes glömska verkar ha en särskild kraft som gör att föräldrarnas bråk verkligen inte har ägt rum om hon inte tänker på det. Erinring blir till en börda där hon blir delaktig i föräldrarnas konflikt medan glömskan innebär en befrielse där hon inte längre har något ansvar. Ju mer tid som går och ju längre bråket mellan föräldrarna pågår desto tydligare inser också Signe att det inte handlar om en tillfällig dispyt. Hon söker sig oftare och mycket osökt till sina minnen:

Moren begynte å gråte, faren brølte at han ikke trodde på tårene hennes, Signe begynte også å gråte, tårene rant nedover kinnene, hun rørte seg ikke, hun lagde ingen lyder, hun tenkte på hvordan det noen ganger blåste på fjellet, det kunne blåse langs bakken, oppover, og noen ganger var det regn som var som hagl, det kom rett på som piler mot ansiktet, hun prøvde å tenke på samme måte som på fjellet, at det kom til å gå over, at det ikke var noe å gjøre med, at hun bare gjorde det verre ved å stritte imot, hun måtte bare vente, vente til det var over, hun prøvde å tenke på lettelsen når det tok slutt, når skyen ble borte og tåka og regnet ble borte og hun kunne se langt igjen, langt utover det store, flate. [TDT, s. 119]

Endast en mening är nödvändig för att skildra bråket och återkallandet av en minneseepisod som på ett väldigt tydligt sätt visar hur Signe önskade att bråket, likt ett oväder, skulle gå över. Formen, den snabba syntaxen och den långa meningen, betonar på en språklig nivå hur Signe alltmer impulsivt och tvångsmässigt försöker återkalla minnen om fjällen som redan nu framstår som mycket flyktiga. Eftersom minnet snart visar sig vara uttömt av glada minnesepisoder byts de konkreta minnesberättelserna ut mot önskade minnen, vilket får sitt uttryck i en utpräglad konjunktiv:

Dagen etter var det nok sol, hadde Signe tenkt, bare de fikk sovet og hvilt seg. Faren *skulle* våkne og smile. Kom, Signe, *skulle* han si. Han *skulle* holde armen helt rundt henne [...]. I dag biter det, *skulle* han si [...]. [O]g han *skulle* se og se langt der framme, og hun *skulle* se på ham mens han så, og han *skulle* si: – Dette har jeg drømt om hele vinteren. [TDT, s. 200, min kursiv]

Det som Signe hade lyckats med tidigare, att tränga bort obekväma minnen, förefaller alltmer besvärligt. Minnen erbjuder inte längre tröst samtidigt som tillvaron också blir alltmer svår att stå ut med: ”Hun prøvde å tenke på alt hun gledet seg til. Hun så inn i treverket i sengestolpen. Hun lukket øynene. Hun hade ligget på magen i soveposen og sett på bjørkestammene. *Nei, ikke det nå.* Hun prøvde heller å tenke på hvordan gamma var bygd” [TDT, s. 205, min kursiv]. Som tidligere søker sig Signe till minnet med förväntan om att få tröst. Men hon stöter på ett hinder som gör att hon inte slutför den ursprungliga tankegången. Björkstammarna utgör tydligen en retning som inte är önskad. Men detta minnet är oundvikligt och bara lite senare återkommer hon till björkstammarna likaväl:

Signe lå i soveposen med ansiktet mot veggen. Hun så inn i bjørkestammene. Brunfargene. Jord. Hun hørte at faren slo. Korte klask. Den harde stemmen hans som hvisket ord. Moren som gråt. Hun hadde hørt det mange ganger, men på gamma pleide det ikke å være sånn. På gamma hadde det vært annerledes. Skulle det komme der òg, hadde hun tenkt. Hun hadde trodd at det ikke kom til å bli sånn på gamma, på gamma var alle glade. Skulle det ikke finnes et eneste godt sted. [TDT, s. 208f]

Påfallande är avsnittets korta meningar, som inte lämnar utrymme åt emotionella anmärkningar. Å ena sidan erbjuder det objektiva språket möjligheten att överhuvudtaget hitta ord för det svåruttalade, å andra sidan gör begränsningen till det faktiska ögonblicket att skildringen har kort varaktighet så att emotioner kan undvikas. Signe upplever till sist att björkstammarna inte går att

tränga bort och inte heller minnen som hänger samman med dem. Också tillflyktsorten blir smittad och erbjuder i fortsättningen ingen tröst längre. Uppfattningen om minnet har förändrats. Minnet upplevs inte längre som inbjudande utan som destruktivt.

Häri döljer sig berättelsens förträfflighet i att konstruera en parallellitet mellan Signes traumatiska tillvaro och minnenas ohållbarhet, vilket gör att handlingen upplevs som dubbelt besvärlig. Förstörelsen sker på två plan och Signe är till sist fullständig demoraliserad. Varken tillvaron eller minnet håller stånd, vilket gör att Signe sjutton år senare fortfarande är upptagen med att hitta tillbaka till ett balanserat liv.

6.2. Erinring som vuxen

För Signe som vuxen är minnet ingen tillflyktsort längre. Hon söker sig inte längre till sina minnen metodiskt utan minnet undviks helst. Om Signe som 30-åring konfronteras med det förflutna, sker det inte frivilligt utan minnen uppstår enbart när en retning påminner om det. Den inskjutna berättelsen är ett sådant ofrivilligt aktiverat minne. Detta minne infinner sig när föräldrarna har åkt hem och barndomens upplevelser om samma tid, några dagar innan jul, men sjutton år tidigare, blir ihågkomliga. Skiftet till tredje person singularis markerar att erinringens utgångspunkt är förankrad hos Signe som vuxen. Erinring är en konkretiserad och utförd handling där Signe som vuxen blir synlig i barndomens minnen. Hennes handling att dra tillbaka 'jaget' identifierar henne som erinringens subjekt. Att det inte alltid behöver vara direkt referens till föräldrarna som aktiverar ett minne om barndomen visar följande exempel där dotterns smilgroparna väcker ett obekvämt minne:

Jeg så på det lyse håret hennes, så lyst var aldri mitt, jeg så på smilehullene hennes. De var der da hun ble født, jeg husker da vi oppdaget dem. [...] Jeg husker at jeg ble så vanvittig glad for at hun hadde dem, de var et synlig tegn på noe helt annet, noe som ikke var fra Einar og ikke fra meg eller noen av foreldrene våre. Jeg tror jeg håpet at det betydde at det begynte på nytt, at livet faktisk kunne begynne på nytt, at det var mulig å være helt uten merke, uten spor. [TDT, s. 7f]

Det som börjar som ett positivt minne, fyllt av ögonblickets glädje, skuggas så småningom av moderns uttalande om groparna: ”Så kom mamma på besøk og sa at smilehullene var etter pappa. Men det er ikke sant, pappa har ikke smilehull, bare smilerynker.” [TDT, s. 8] Trots att Signe hade nekat ett samband mellan Ellens och faderns smilgropar, blev moderns uttalande ihågkomligt. Oavsett om groparna verkligen härrör från faderns eller inte är smilgroparna för alltid förknippade med föräldrarna. Försöket att radera sambandet misslyckas och förhoppningen om att Ellen kan vara en ny början utan spår av det förflutna, uppfylls ej. Samma förhoppning präglar Signes drastiska beslut att ändra sitt utseende:

Jag hadde barbert bort håret, en av de dagene da alt var rot og støy. Det var ikke noen tanke bak, bare en rykning, en nerveimpuls, hånda som tok hårklippemaskinen til Einar, satte den mot panna og dro det lange håret av. Etterpå tenkte jeg på det som et slags *forsøk på å bli kvitt noe*. Som om noe kunne bli borte. Det eneste som skjedde var at håret forsvant. [TDT, s. 9, min kursiv]

Att klippa sitt hår är lika med ett försök att börja på noll, att bli av med det förflutna. Handlingen förblir dock enbart symbolisk och får bara en effekt på det ytliga planet. De citerade avsnitten präglas av förhoppningen att kunna avlägsna sammanhanget mellan det förflutna (föräldrarna) och nuet (jaget) samt framtiden (barnet). Det som binder henne till det förflutna är hennes minnen som hon inte förmår att lösgöra sig ifrån. Inte nekandet och inte heller försöket att radera de ytliga spåren möjliggör befrielsen. Både 'vaneminnen' och de episodiska minnen har outplånligt etsat sig fast i hennes minnen.

I kontrast till Signe som barn som återkallar sina minnen medvetet, är minnen för den vuxna Signe negativt konnoterade och undviks. De ovannämnda textexemplen präglas tydlig av erfarenheten att minnen inte bara framträder när de är önskade och valda, utan minnet anses också kunna inställa sig ofrivilligt, trots strävan att kväva dem. Glömskan som Signe använde sig av så mycket effektivare i sin barndom förefaller omöjlig för Signe som vuxen. Förhoppningen om att kunna börja på nytt utan minnenas närvaro uppfylls ej. Nekandet leder bara till att Signe inte känner igen sig i sitt tidigare jag, jaget som hade tillskrivit minnet så stor betydelse. Men nekandet leder inte till att Signe kan glömma. En påminnelse om det får hon just av modern: ”– Det henger i, sa hun [modern], – det fortsetter” [TDT, s. 46].

6.3. Att inte känna igen sig

Som vuxen upplever Signe sitt trettonåriga 'jag' som åtskilt och främmande. Jag hävdar att det inte är en metafysisk upplevelse som formuleras i *Tiden det tar* utan att det är en djupt mänsklig erfarenhet. Att man helst vill göra det egna agerandet vid en tidigare tidpunkt ogjort är ingenting ovanligt utan är en vardagsupplevelse. Utöver det är det omöjligt att sätta varje minne i ett teleologiskt samband med nuet, där var och en av våra handlingar är en orsak som har direkt verkan på vår identitet. Inom psykologin har denna erfarenhet beskrivits med 'the extended self' som vanligtvis uppstår genom erinring och föregripande: ”The self is the self as it was in the past and as we expect it to be in the future, known primarily on the basis of memory”¹⁰⁵. Dess väsentligaste kännetecken är att 'jaget' förnimms utanför nuet. Med anledning att erinring spelar en väsentlig roll i utformningen av 'the extended self' kallas det också för 'the remembered self'¹⁰⁶.

105Neisser, Ulric: ”Five kinds of self-knowledge. I: *Philosophical Psychology*. 1998. Bd. 1. S. 386-403.

106Neisser, Ulric: ”Self-narratives: True and false”. I: Neisser, Ulric; Robyn Fivush: *The remembering self. Construction and accuracy in the self-narrative*. Cambridge University Press. Cambridge 1994. S. 2.

Också i *Tiden det tar* förnims Signe som barn utanför nuet om man antar att erinringens utgångspunkt ligger hos Signe som vuxen. Med en emotionell distans, som bland annat uppstår på grund av olika förhållningssätt gentemot minnet, blir erfarenheten att inte känna igen sig i realitet. *Tiden det tar* påminner oss om att den kontinuerliga identiteten under tiden är fiktion, vilket, som uppsatsen tidigare har visat, utgör den primära konstruktionen av alla 'jag'-berättelser. Eakin spårar det tillbaka till 'jaget' som refererar både till det förflutna och till nuet: "The simultaneous double referens of first-person autobiographical discourse to the present and the past masks the disruptions of identity produced by passing time and memory's limitations"¹⁰⁷. Självbioграфier är mycket upptagna med att hävda en överensstämmelse av 'jag' i samtiden och 'jag' i det förflutna, vilket döljer och ignorerar identitetsrubbingarna som uppstår på grund av tidsdistansen. Eva Hættner Aurelius menar att "[s]jälvbioграфin är [...] ett förnekande av denna klyfta, ett försök att reparera den med språkets hjälp"¹⁰⁸. *Tiden det tar* avvisar däremot det enkla antagandet av ett sammanhängande identitet.

Christa Wolfs *Kindheitsmuster*¹⁰⁹ är ett annat framstående exempel på en berättelse som dekonstruerar det enkla antagandet att vi förblir samma person under tiden¹¹⁰. Inte bara att berättarens tidigare jag får ett annat namn, "Nelly", utan också här – i överensstämmelse med *Tiden det tar* – tilltalas det tidigare 'jaget' med 'hon'. Utöver det är utgångspunkten för berättandet inte bara ett 'jag' utan också ett 'du'. Denna erfarenhet kommer ur Wolfs försök att kartlägga sitt eget deltagande under andra världskriget.¹¹¹ Identitetsrubbingen är en existentiell erfarenhet vilket också får ett mycket tydligt uttryck i *Tiden det tar*. Behovet av en sammanhängande identitet återspeglar sig i de massiva berättelser som bjuder på möjligheten att sätta sig över den djupgående erfarenheten av ett osammanhängande jag och att skapa en enhetlig och kontinuerlig berättelse. Narrativet utgör formen 'par excellens' där det ges efter behovet för att konstruera ett tidlöst 'jag'. Samtidigt, vilket visas i *Tiden det tar*, ger narrativ också utrymme åt berättelser där det sammanhängande jaget inte tas för givet och som uttrycker en avvikande erfarenhet av 'jaget'. Uppsatsen förstår *Tiden det tar* som en mer autentisk erfarenhet av 'jaget' än en vanlig självbiografi, för att den tar sig tid att iaktta protagonistens osammanhängande minnen och vågar framställa en identitet som avviker från idealet.

107Eakin: *How our Lives become Stories*. S. 93.

108Aurelius: *Inför lagen*. S. 54.

109Det finns ingen översättning på svenska. På engelska låter titeln: "Pattern(s) of Childhood".

110Christa Wolfs *Kindheitsmuster* tas också upp som exempel för en osammanhängande berättelse i Eakin: *How our Lives become Stories*. S. 93-98.

111Jfr. Wolf, Christa: *Kindheitsmuster*. Aufbau-Verlag. Berlin och Weimar 1977 (första utgåva 1976).

John Locke, som var en av de mest framstående tänkare i upplysningstiden, var den förste som satte identiteten, medvetandet och 'jaget' i ett sammanhang och därmed möjliggjorde medvetandefilosofin hos bland annat Leibnitz, Kant, Hegel, Bergson och Husserl.¹¹² I sin inflytelserika skrift *An Essay Concerning Human Understanding* (1689), betonar han att individens identitet är en identitet som håller stånd under tiden: ”and as far as this consciousness can be extended backwards to any past action or thought, so far reaches the identity of that person; it is the same self now it was then; and it is by the same self with this present one that now reflects on it, that that action was done”¹¹³. Att individen förblir samma och uppfattar sig som samma utmanas av Paul Ricœur som menar att identitet är såväl stabilt som föränderligt under tiden. I *Oneself as Another* (1992) ger han den stabila delen av identiteten namnet 'idem' som betyder 'densamma'.¹¹⁴ Häri räknar han faktiska informationer om ens person och som förblir samma oavsett tidpunkt som till exempel namnet. 'Iipse' betyder 'själv' och betecknar den föränderliga delen av identiteten. Föränderligheten är ett resultat av personens fortlöpande utveckling under tiden. Ricœur betonar att den enskilda alltid är utsatt för både 'ipse' och 'idem'.

Medan en traditionell levnadsberättelse, där individen framstår som en enhet, är upptagen med att söka en harmoni mellan 'ipse' och 'idem'¹¹⁵ ges i *Tiden det tar* en identitet åt protagonisten som är präglad av splittring istället för sammanhang. Visserligen är Signe samma person, men en emotionell distans förhindrar föreningen. Romanen väljer att berätta en identitet som inte framstår som mindre utpräglad bara för att den är osammanhängande. Romanen beskriver en identitet som just får sin identitet genom splittring och oförmågan att känna igen sig. Genom att utnyttja den traditionella narrativa formen – utan att gå över till en modernistisk avangardistisk form – utmanas densamma. Detta stämmer överens med vad Oliver Sacks hade sagt om William Thompson, nämligen att berättelsen är en mäktig form och att vi riktar våra liv efter den. Också Eakin påpekar att den sammanhängande identiteten är en fiktion som skapas av livsberättelser som formuleras som kontinuerlig: ”This experiential truth points out the fact that our sense of continuous identity is a fiction, the primary ficiton of all self-narration”¹¹⁶. Berättandet av en identitet som inte upplevs som sammanhängande bjuder in andra livsberättelser som inte heller visar upp en teleologisk uppbyggnad. Det gäller inte bara berättelser i litteratur utan också dem som traderas i samtal, sociala medier eller andra mellanmänniska sammanhang.

112Jfr. Ricœur: *Minne, Historia, Glömska*. S. 144.

113Locke: *An Essay Concerning Human Understanding*. Book Two: Of Ideas. XXVII Of Identity and Diversity, s. 212.

114Se Ricœur, Paul: *Oneself as another*. I engelsk översättning av Kathleen Blamey. The University of Chicago Press. Chicago och London 1994 (första utgåva 1990).

115Jfr. Petterson, Cecilia: *Märkt av det förflutna?* S. 188.

116Eakin: *How our Lives become Stories*. S. 93.

7. *Minnen* – en minnesberättelse utan minnen?

Det är inte bara individen som har ett behov av en sammanhängande livsberättelse om sig själv: Också offentligheten har ett stort intresse för minnesrepresentationer av det förflutna¹¹⁷. Enligt Huyssen kan minnets betydelse för samhällsdiskursen bäst avläsas i fascinationen för berättelser som på olika sätt tar sig an att komma ihåg det förflutna: ”The desire for narratives of the past, for re-creations, re-readings, re-productions, seems boundless at every level of our culture”¹¹⁸. Härefter ligger en orsak till att vi nu upplever en boom av självbiografier och minnesskildringar¹¹⁹ som anses vara autentiska tillgångar till det förflutna.

I Torgny Lindgrens *Minnen* är det författaren¹²⁰ som av en rad förläggare uppmuntras till att författa sina memoarer: ”Du borde skriva dina *Minnen*, sade förläggaren” [MM, s. 7]. I synnerhet livsberättelser av offentliga personer är mycket efterfrågade för att de anses utgöra en betydande del i representationen av det förflutna. I *Minnen* får detta sitt uttryck i en offentlig förväntan om en bok fylld med författarens minnen. ”Författarens *Minnen* är ganska efterfrågade, sade förläggaren och tecknade med pekfingret i luften försäljningsavdelningens grafiska översikt. Jag skulle kunna visa dig försäljningssiffrorna.” [MM s. 7f] Författaren är tvungen att förhålla sig direkt till den här förväntan i samtalet.

Författaren i *Minnen* skulle aldrig beteckna sin berättelse som en självbiografi. I romanen ges uttryck för ett grundläggande ifrågasättande av ett minne, som utgör den oundvikliga förutsättningen för en självbiografi. Författaren vägrar inte att formulera sin livsberättelse, men han tycker det är farligt att beteckna den som sina minnen och därmed ge berättelsen mer sanningsvärde än någon annan berättelse: ”Jag inbillar mig inte att jag minns någonting, sade jag. Snart ett halvt sekel har jag försörjt mig på mina inbillningar. De har varit mycket omfattande. Att nu börja kalla dem minnen vore pinsamt” [MM, s. 7]. Författaren tvivlar helt enkelt på att han äger någonting som borde kallas för minne: ”Javisst, sade jag, allting lagras och komposteras inne i oss, på vilka ställen i kroppen vet jag inte. Men minnen är det inte” [MM, s. 8].

Författarens samtal med sex olika förläggare om minnet och förväntan på en minnesberättelse utgör romanens ramberättelse. Den finns med i början och den tas upp igen vid slutet. Därmed kartlägger berättelsen en inställning till minnet som skuggar och exemplifierar berättelserna som skildras emellanåt, och som lätt förväxlas med författarens minnen. Det är nämligen omöjligt att förhålla sig okritiskt till berättelserna, som vid första ögonkastet liknar

117Se. Huyssen, Andreas: *Present Pasts*. S. 5.

118Ibid. S. 5.

119Eakin, Paul John: ”Introduction: Mapping the Ethics of Life Writing”. I: Eakin, Paul John (red.): *The Ethics of Life Writing*. Cornell University Press. Ithaca och London 2004. S.1.

120Med författaren menas i det följande alltid protagonisten i *Minnen*. Trots att han förvisso omnämns i berättelsen som ”Torgny Lindgren” ska man ta sig i akt att inte likställer honom med Torgny Lindgren som fysisk person.

minnesberättelser, när existensen av ett minne betvivlas på det extradiegetiska berättelseplanet. Berättelserna följer till synes inget kronologiskt mönster och kapiteluppdelningen uppenbarar sig som överflödigt, för ett kapitel kan innehålla flera minnesepisoder från skilda tidpunkter. På grund av romanens titel och intrycket att den utgörs av enskilda minnesepisoder, uppstår en motsägelse till ramberättelsens ifrågasättande av minnet. Berättelserna handlar om barndomen, om uppväxten i en liten by i Västerbotten, lungsjukdomen, militärtjänsten och möten med kända svenska kulturpersonligheter som Per Engdahl, Erik Sædén, Göran Tunström och Erik Lönnroth. Till sist är det naturligtvis också en roman om författarens första steg som författare.

Ett återkommande tema är berättelser om författarens släkt. I minnesepisoder förekommer möten med vidunderliga tanter, ett samtal vid moderns dödsbädd och morfadern som ur egen kraft bygger upp sin tillvaro. Därutöver presenteras minnen som inte går att relatera direkt till författarens eget liv. Möten med personer som dog innan författaren föddes eller personer som han aldrig mött: Thomas Manns begravning t.ex. där en sovjetisk krans blir till en udde i Zürichsjön eller fadern som uppstår från de döda för att sätta sig vid författarens sängkant. Romanens korta meningar, det snabba språket och ett enkelt ordval gör att den uppfattas som väldigt obekymrad trots att den diskuterar ett så tungt vägande ämne som minne. Lättheten understryks av ett otal dialoger, med raska repliker, som ger berättelserna en vardaglig kraft: ”Det pratas ganska mycket i det här manuskriptet, säger nu min förläggare” [MM, s. 212]. Den skämtsamma och mycket ironiska tonen som brukar finnas i Torgny Lindgrens texter återfinns också här:

Olof Palme har blivit mördad!

Och jag svarade genast – och jag antar att mitt svar finns lagrat i UD:s arkiv:

Gud ske lov att det bara var en sådan bagatell! [MM, s. 165]

Den ironiska grundtonen visar sig vara förmånlig för *Minnens* sätt att hantera minnet. Genom att inte ta sig för allvarligt erbjuder romanen möjligheten att ifrågasätta sig själv och att ger utrymme för motsägande yttringar som i romanens konkreta fall härrör från osäkerheten i att komma ihåg: ”Har jag verkligen sagt, sade jag, att jag inte har något minne?” [MM, s. 10] Med utgångspunkten i ramberättelsens ifrågasättande av erinring blir var och en av berättelserna till ett enskilt budskap om erfarenheten av erinring.

7.1. Minnet förklaras för otillförlitligt

Ett genomgående drag i romanen är formuleringen av en osäkerhet inför minnet. Det finns knappt en berättelse i *Minnen* som inte formulerar en direkt tvivel på att en minnesepisod verkligen har tilldragit sig genom att erbjuda flera versioner av ett minnesintryck. Exemplariskt för ett bristfälligt minne är en episod som kan ha utspelat sig under författarens tidiga barndom. Episoden handlar om

någon som blir efterlyst med en skallgångskedja. Men varken vem det var som efterlystes, vem som deltog eller om de som deltog var beväpnade kan författaren med bestämdhet säga. Först tror sig författaren vara mycket säker på att deltagarna i skallgångskedja inte var beväpnade, ”åtminstone inte med Husqvarnas dubbelpiga eller omborrade sextisjuor eller en mauser” [MM, s. 31]. Bara lite senare i texten hävdar han plötsligt att de var beväpnade: ”Några hade bössor, alla hade knivar. Om den bortlupne hade hängt sig uppe på Gammbrinken måste han skäras ner” [MM, s. 35]. För författaren innebär osäkerheten ett moraliskt dilemma. Antingen låter han bli att berätta minnesepisoden eller så måste han fylla minnesluckorna: ”Vem som förde befälet vet jag inte, jag har aldrig vetat vem som för befälet. Nu snart sjuttio år efteråt, kan jag inte lämna det åt vem som helst” [MM, s. 35]. En annan gång antyder författaren ett minne där han sjöng till Allen Ginsbergs munspelackompanjemang, men också detta minne duger inte för berättandet i författarens ögon eftersom det är ofullständigt.

Där ser du! sade hon. Du måste bara sätta dig till!
Jag kan inte erinra mig vad jag sjöng, sade jag. Kanske var det en shanty.
Någon av våra redaktörer kan fylla i sådant som fattas, tröstade mig förläggaren. Det är vi vana vid. [MM, s. 13]

Det som gör osäkerheten med minnet om skallgångskedjan så existentiell är att författaren uttrycker ett tvivel på om han verkligen har bevittnat den: ”Om jag var född stod jag alltså på knä innanför fönsterbrädan med pelargonerna och skotten av porslinsblomma som vi fått av tant Gerda i Kläppen, jag iakttog skallgångskedjan som ställde upp sig på Verners åker” [MM, s. 32]. Ingen av de minnesluckorna kan fyllas tillfredsställande och osäkerheten om minnets autenticitet ökar bara under erinringen. Till sist ifrågasätts hela minnesepisoden för att författaren är osäker på om han har sett skallgångskedjan med egna ögon, om han hört om den i andras berättande eller om den är fullständigt påhittad: ”Det här var alltså på den tiden då jag mindes det ena och det andra” [MM, s. 35f]. Ändå berättas episoden för ”[o]m jag var född eller inte saknar betydelse” [MM, s. 36].

I den allmänna föreställningen får minnen sin autenticitet för att de innehåller faktiska, självupplevda episoder som har tilldragit sig i det förflutna. Med skallgångskedjan presenteras ett minne hos författaren som kan ha ägt rum eller inte. Oavsett hävdar författaren detta minne. Minnet berövas all autenticitet genom att gränsen mellan minnet och inbillning förvanskas: ”Den enda verkligt hållbara hypotesen torde vara att alla våra tankar och minnen, i synnerhet minnena, noga taget är hallucinationer och ingenting annat” [MM, s. 66]. Minnet fortlever, men dess högre sanningsanspråk inför andra representationer av det förflutna undergrävs. Med andra ord förmedlas insikten att den litterära texten inte får mer autenticitet om den fylls med minnen. För romanen i sin helhet betyder detta att den absolut kan ha titeln *Minnen* trots, eller på grund av att den ifrågasätter

minnets tillförlitlighet: ”Jag har aldrig skrivit ett osant ord, betygade jag, kanske för tusende gången. Varför skulle jag börja med det nu?” [MM, s. 11]. Att påstå att romanen har mer sanningsvärde (vilket är självbiografins påstående) än andra romaner skulle vara lögn: ”Äkthetens självgodhet och självtillräcklighet är motbudande. Men även min böjelse för det falska och förfalskade kan fylla mig med skam” [MM, s. 134f]. Förhållandet mellan minnet och den litterära texten verkar vara planlagt. En fråga som återstår är vad osäkerheten inför minnet grundas i. Bredvid minnet är frågan om vad som utgör 'jaget' en väsentlig del av romanen: ”Finns verkligen jaget? Sade jag till honom [en läkare]. Du som har skadat in i vårt innersta?” [MM, s. 123]. För *Minnen* gäller att minnets ifrågasättande och uppfattningen om 'jaget' är direkt relaterade, vilket gör romanen till en utmärkt slutsats kring uppsatsens frågeställning om hur individen kommer ihåg sig själv.

7.2. De olika uttrycken för 'jaget'

Bredvid författarens 'jag' dyker det upp vid enskilda tillfällen ett 'vi' som ger uttryck för en förståelse av 'jaget' som grundar sig på 'vi'-erfarenheter. Författaren uppfattar sig själv som del av en gemenskap som i det konkreta fallet utgörs av hans familj: ”På pärmens framsida var min fars initialer tryckta i guld, således en upplaga från den tiden när *vi* i familjen inte ett ögonblick betvivlade Guds existens” [MM, s. 67, min kursiv]. Initialerna i bibeln vittnar om en tid då familjens förtroende i Guds existens ännu inte hade skakats. Det gäller hela familjens tro och författaren förstår det också som en del av hans historia – trots att det var före hans tid. ”Och jag sade som *vi* alltid har brukat säga i släkten: *Vi* vet ingenting om hur det är att vara död, *vi* är bara vana vid att leva.” [MM, s. 203, min kursiv] Släktens historia tycks ersätta författarens egna erfarenheter. Författaren identifierar sig inte bara med familjen utan han uppfattar sig som en representant för gruppen och uttalar sig istället för den. Men att författaren använder sig av ett 'vi' istället för ett 'jag' vittnar först och främst om att första person singularis är otillräckligt för att uttrycka författarens självuppfattning. I ett samtal vid sin mors dödsbädd formuleras 'jagets' otillräcklighet med syfte på skrivandet:

Skriver du någonsin ordet jag? Frågade hon.

Förr gjorde jag det aldrig, sade jag. Men jag kan komma att göra det.

Om du gör det, sade hon, vet du då vem detta jag är? Är jag innesluten i det där jaget? Och alla förfäderna?

Jo, sade jag, jag har aldrig inbillat mig att jag är jag. Jag är naturligtvis *vi*. Jag skriver jag därför att jag inte har det rätta ordet.

Nej, sade mamma. Jag har inte heller rätta ordet. [MM, s. 108]

Ordet 'vi' kommer till synes närmare författarens erfarenhet om 'jaget' än ordet 'jag'. Att författaren upplever sig själv som del av en gemenskap överensstämmer med erfarenheten som Knud ger uttryck för i *Den som blinker er bange for døden*. I båda romanerna är det familjens minnen som anlitas för att precisera den egna identiteten. Men användningen av 'vi' erbjuder bara ibland en utväg ur svårigheten med att formulera erinringens subjekt. Det ovanstående textutdraget vittnar också om författarens skepsis om möjligheten att kunna begripa sig på det egna 'jaget'. En rad berättelser utnyttjar romanens ironiska grundton för att skildra händelser där författaren upptar en annans identitet:

Vad ska jag göra för att bli av med den här människan? Vad kan jag göra för att hålla honom kvar?
Mitt namn, sade jag, är Per Agne Erkelius.
Eller också sade jag: Gunnar E Sandgren. Angenämt.
Eller: Jag heter Lars Ardelius. [MM, s. 139]

En annan berättelse skildrar författaren i början av sin karriär. Vid ett föredrag vågar han inte att läsa upp sin egen text utan använder sig istället av en annans text utan att bli avslöjad: ”En gång skulle jag högläsa ett par av mina berättelser för dem. Deras leenden skrämde mig så att jag helt enkelt inte vågade, istället läste jag några stycken av Turgenjev som jag råkade ha i fickan. Antroposoferna märkte ingenting” [MM, s. 125]. Det är inte bara antroposoferna som inte märker någonting utan också för författaren verkar varken förväxlingen eller det motvilliga identitetsbyten innebära någon svårighet. Författaren byter ut sitt 'jag' mot ett 'jag' som uppenbarligen hör till en annan person utan att han hamnar i en identitetskonflikt. Minnesepisoderna vittnar om författarens iakttagelse av sig själv som utbytbar. Författaren upptar inte bara främmande identiteter, utan han kan också uppleva sig själv ur retrospektion vid en tidigare tidpunkt som främmande. En annans personlighet är därför möjligtvis mer tilldragande och mindre främmande än ett eget förflutet 'jag'. I överensstämmelse med erfarenheten som hade förmedlats i *Tiden det tar*, nekar författaren i *Minnen* den egna personen i det förflutna ett 'jag' när den upplevs som främmande:

Värnpliktige vicekorporalen 855 Lindgren kom hem till sin hustru och den tillfälliga lägenheten i Råneå efter att en tid ha haft permissionsförbud, det var nittonhundrasextitvå och han hade dag efter dag stått instängd i ett fotolaboratorium med en jättelik kamera som löpte på räls. På beställning från försvarsstaben i Stockholm hade han kopierat hundratals ytterst hemliga kartor och flygfotografier på ett sådant sätt att de på millimetern motsvarade varandra.[MM, s. 77]

Som ung man tjänade författaren för den militära underrättelsetjänsten vilket han nu skäms över. Att vägra tilltala sig själv med 'jag' antyder en förundran över att han hade låtit sig användas för spionverksamheter. Han har svårigheter med att rättfärdiga sina gärningar inför sig själv vilket leder till att han inte känner igen sig i sitt dåvarande 'jag'.

I *Minnen* vidgas 'jaget' till ett 'vi', jaget byts ut mot ett annat 'jag' och 'jaget' nekas utan att det ena eller det andra utgör en tillfredsställande lösning för att formulera författarens iakttagelse av sig själv. Istället är det det kollektiva 'jaget', det föränderliga 'jaget' och det oigenkännliga 'jaget' som sammanfattar erfarenheten gemensamt. Dessa erfarenheter kan emellertid inte förenas, och författaren låta sig ryckas med och beskriver hur iakttagelsen av 'jaget' medför obehagliga känslor:

Ingen kan bevisa att jaget finns. Jaget är ett dimmoln, ett fluidum, en okänd gas, en flämtande ljuslåga i ett skrämmande mörker. Kanske är det därför som vi med en rysning av obehag, ja avsmak, äckel och förtvivlan, skriver ordet jag, detta som jag just nu är i färd med att göra, skräcken kommer förmodligen ur förnimmelsen att falla ner i ett oändligt schakt av dunkel, att redan från begynnelsen vara räddningslöst förlorad, att ickeexistensen är det enda naturliga. [MM, s. 120]

Författaren ger uttryck för en mycket pessimistisk syn där 'jaget' framstår som obegripligt och icke-existerande. I *Minnen* antyds en medvetenhet om en existensfilosofisk diskurs genom omnämnden av en rad stora namn som Thomas av Aquino, Augustinus, Heidegger och Kierkegaard. Deras syn på 'jaget' får inte sammanblandas med erfarenheten om 'jaget' som kommer till uttryck i romanen i sin helhet. Trots svårigheten att hitta ett lämpligt uttryck för den egna självuppfattningen ger romanen i första hand en optimistisk föreställning om 'jaget'.

7.3. Det bestående är skrivandet

Protagonisten är författare, och om berättelserna inte kretsar kring minnet diskuterar de skrivandet. En berättelse som inte kan ha bevittnats av författaren själv beskriver hur hans morfader råkar ut för en olycka. I sin följd kan morfadern inte längre fullfölja sitt dagsverk och är tvungen att ligga i sängen till döddagarna. Istället upprättar han sin egen bouppteckning, så att hans efterkommande åtminstone kommer ihåg det som han har fullbordat: ”Och morfar företecknade trillan och slädarna och båtarna och fårskinnsfällarna och till och med skrivdonen som han just då nyttjade” [MM, s. 27]. Men det som hans avkomlingar kommer ihåg av honom är inte hans verk och inte heller föremålen som han hade förtecknat i bouppteckningen:

I verkligheten minns man ingenting, sade hon [modern]. Det enda jag minns av min pappa är hundskinnspåsen.
Den finns i bouppteckningen, sade jag. [MM, s. 107]

Det är själva bouppteckningen som bevaras i minnet – inte innehållet:

Mot slutet skrev han även upp gångkläderna och skodonen. Och då, kanske vid den svarta cheviotkostymen eller vid fickuret med silverkedjan, vek sig pekfingret. Då flyttande han pennan som tillfälligt mist sitt stöd och lät den vila mot långfingret, det var ännu intakt. Det har vi efterlevande bevarat i våra minnen: den skrivandes pekfinger som brister. Och skrivandet som ändå måste föras till slut. [MM. s. 27]

Skrivandet är det bestående. I morfaderns bouppteckning får detta ett ytterst tydligt uttryck. Handstilen berättar mer om morfadern än det som han skriver. Formen bevaras i minnen men innehållet faller i glömskan:

Egentligen, ville jag ropa, skriver jag alls om det som jag skriver om! Stoffet är en bisak, en nullitet. Formen är huvudsaken! Jag råkade bara ha de där vattensökande stackarna tillgängliga i mina tankar, jag använde dem för att åstadkomma en form. Jag kan tänka mig att skriva om vad som helst, bara jag finner den tillbörliga formen!

Formen är helig! Vår evighetslängtan är en längtan efter form. [MM, s. 150]

I en annan berättelse beskrivs hur författaren konsulterar en rad läkare för att han lider av återkommande muskelskakningar. Det är emellertid inte bara muskelskakningen som ska botas utan han behöver också råd angående oförenligheten av hans kropp och själ. Istället för att svara skriver läkarna remisser och skickar författaren vidare till nästa läkare. Till sist hamnar författaren hos en psykiatriker som berättar för honom att hans röst är ”försvagad och tillbakahållen och instängd och förskrämd. Själen behöver rösten.” [MM, s. 127] Med hjälp av en logoped tränar han rösten och muskelskakningar upphör: ”Det är uppenbarligen talet och språket när det väller fram ur munnen och hela gestalten som håller oss samman och förbinder själen med kroppen och skapar ordning och reda och invärtes resonans och helar oss” [MM, s. 128]. Här betonas att det är själva yttrandet som leder till att författaren känner sig 'hel'.

I ett avslutande samtal med en av sina förläggare kan han meddela den lättande insikten: ”Då vi pratar, säger jag, visar vi oss i orden. Jaget blir uppenbart. Genom pratet bekräftar man vad man är som människa. Till och med i lögnen blir man det man är och uppenbaras som sig själv. Pratet är handling” [MM, s. 212]. Det är den språkliga handlingen som enligt författaren gör 'jaget' till ett 'jag'. Yttrandet bekräftar att 'jaget' existerar. I överensstämmelse med *Kalak*, där formulerandet tjänar protagonistens uppgörelse med ett traumatiskt förflutet, med *Den som blinker er bange for døden*, där formulerandet bevarar det förflutna från glömskan samt med *Tiden det tar*, där formulerandet leder till en självgranskning, visar analysen av *Minnen* att formulerandet tillerkänns en särskild kraft. Efter att skrivandets form har tillskrivits så mycket betydelse ska det undersökas vilken uppfattning om narrativ *Minnen* ger uttryck för.

7.4. Berättelsen som eftersträvad form

Så snart en 'berättelse' tematiseras i *Minnen* pratas det också om sammanhang och liv. I ett fotoalbum stöter författaren på fotografier av människor som han inte känner igen:

Jag skänkte dem namn och levnadsöden, jag lät dem para ihop sig och sätta barn till världen, barn som jag valde ut åt dem bland alla söndagsskolefotografierna, och jag hemsökte dem med fasansfulla sjukdomar eller förlänade dem rikedom och ära eller lämnade dem åt deras öde. [MM, s. 54]

Han ger dem ett liv genom att forma en berättelse åt dem. Berättelsen skänker inte bara liv åt människorna i fotoalbumen; den tycks också kunna sätta livet i ett sammanhang. På en krog träffar författaren Per Engdahl som författaren antingen tilltalar som en samhällskritisk författare eller den siste levande nazistledaren – författaren kommer inte ihåg det. Engdahl ber författaren att skriva hans biografi: ”Ni är berättare, herr Lindgren. Ni ska skriva denna mäktiga biografi. Ibland tycks mig mitt liv en aning osammanhängande. Ni ska finna mönstret åt mig!” [MM, s. 118]. Engdahl önskan är präglad av förhoppningen om att berättelsen skänker hans liv ett sammanhang.

Också författarens faster Hildur är övertygad om att en berättelsen skulle göra hennes liv betydelsefullt: ”Jag vet precis hur man skulle göra, sade moster Hildur. Man tar ett människoliv och skriver det från början till slut. Det är inga märkvärdigheter. Sådana böcker är det som folk vill läsa. Hela liv kan vara både underhållande och lärorika” [MM, s. 59]. Här närmar vi oss återigen romanens grundkonflikt: För att formulera ett liv i form av en berättelse är det oundvikligt att också få hjälp av minnen. Men minnen förhåller sig inte bara som inbillningar utan upplevs också som osammanhängande. ”Jag sökte efter det dolda sambandet mellan några upplevelser som föreföll att ohjälpligt ha fastnat i mitt minne” [MM, s. 154]. Eftersom författaren upplever sitt eget liv som osammanhängande avslår han såväl Per Engdahls och moster Hildurs bud som förläggarnas önskan om en minnesberättelse. Att formulera en sammanhängande livsberättelse är att i efterhand sätta dessa upplevelser i samband. Det är att kompensera erfarenheten av att minnet inte tillhandahåller en kontinuerlig berättelse och att enstaka minnen inte står i ett orsak-verkan-sammanhang med varandra: ”Jag har aldrig kunnat se något sammanhang i mitt liv, sade jag. Orsakssambanden saknas. Min tillvaro formar sig till en samling noveller. Inte en roman som jag helst skulle vilja. Ett ståndaktigt genomfört öde” [MM, s. 160]. Att formulera livsberättelsen är att påstå att orsakssambanden fanns, att de samlade minnena bildar en roman och inte bara noveller, och att 'jaget' upplevs som kontinuerligt och konstant. Narrativitet tillåter framställningen av ett sammanhängande liv, vilket både Per Engdahl och moster Hildur saknar men hoppas kunna uppnå med hjälp av en berättelse. Att skriva en sådan berättelse är att ignorera minnets form och att böja sig för en form som inte har någonting med erfarenheten av minnet att göra:

Även nu, sjuttitvå år gammal, när jag försöker skriva ner några av mina splittrade minnesbilder, är den helt avgörande frågan: Formen? Och med lätt förtvivlan finner jag att mitt liv saknar form. Jag ser och hör ingen form där det låter sig pressas in. Jag önskar att mitt liv inte hade varit formlöst. Men envetet söker och lever och skriver jag vidare. [MM, s. 151]

Uppsatsen tillåter sig att avsluta analysen av *Minnen* med ett citat av Torgny Lindgren från intervjuboken *Torgny om Lindgren: i samtal med Kaj Schueler* där han tar ställning till frågan hur berättelsens form, livet och minnen hänger ihop i *Minnen*:

Det har alltid varit så för mig att stoffet, det finns ju, alldeles självklart, berättelserna finns, det är inget problem, utan svårigheterna, det som sysselsatt mig hela livet, vilken form ska detta ha. Och så är det med den här boken också. Jag är ju oerhört misstänksam mot vår kunskap överhuvudtaget. Så jag har inte skrivit en traditionell memoarbok¹²¹.

¹²¹Lindgren, Torgny: *Torgny om Lindgren: i samtal med Kaj Schueler*. Nordstedts. Stockholm 2013. S. 247.

8. Sammanfattning och avslutande diskussion

Bortsett från *Kalak* bjuder de analyserade romanerna inte på traditionella levnadsberättelser där ett liv berättas från början till slut. Detta leder emellertid inte till att beskrivningen av protagonisterna framstår som mindre utpräglad. Tvärtom, och det är uppsatsens budskap, tecknas det mycket karakteristiska porträtt av individer som får en nyanserad och distinkt bestämning just för att de berättas i avvikande minnesberättelser som inte tar hänsyn till ett berättelseideal av en sammanhängande identitet.

8.1. En rekapitulation

Även *Kalak*, som mestadels håller sig till en konventionell struktur, förmår inte att gömma att konstruktionen av en kronologisk levnadsberättelse medför svårigheter. Romanen har en (eller flera) smärtpunkter som startpunkt för berättelsen och som även förstås som motivering för erinringen. Erinringen sker för att komma fram till en bättre förståelse av de traumatiska minnen som konstant gör sin närvaro gällande. Som försöket att formulera övergreppen i *Kalak* visar sker integrationen av de traumatiska minnena för sent, åtminstone med hänsyn till händelsernas kronologi. Kim, som genom formulerandet tvingar fram detta minne till ytan, flyttar med ett retrospektivt ingrepp tillbaka detta minne till rätt plats på tidsaxeln, vilket berättandet tillåter. Undersökningen av *Kalak* har visat att den kronologiska strukturen inte nödvändigtvis utgör den naturliga strukturen i vilken minnet iakttas, och att framställningen av en levnadsberättelse med en teleologisk följd finnas skyldig som retrospektiv konstruktion. *Kalak* visar också att försöket att lösgöra sig från referenser till sina föräldrar är plågsamt, en insikt som Knud i *Den som blinker er bange for døden* omvandlar till ett personligt uppdrag.

Trots att *Den som blinker er bange for døden* till stora delar består av familjeberättelser är det lätt att förstå att hela romanen egentligen handlar om Knud. Egna minnen turas om med familjens minnen utan de särskiljs. Knud hävdar ett minne som består av självupplevda minnen och av minnen som tillhör hans föräldrar eller familjemedlemmar som redan är döda. Detta medför emellertid inga problem för självförståelsen utan familjens minnen får en identitetsskapande innebörd för Knud. I romanen framställs den sociala avhängigheten inte som en svaghet, utan hans uppfattning av sig själv som en del av familjen utgör en omistlig och oskiljbar del av Knuds identitet. Utöver det framstår nedskrivandet och fixeringen av minnena i form av en berättelse som ett försök att förekomma glömskan. Det är en glömska som bedrivs av samhället, och som upplevs som hotande för Knuds självuppfattning. I romanens sista scen kastas de samlade minnen på samhället, vilket vittnar om ett motstånd till en ensidig historieskrivning där det kollektiva utgör ett

hot för det individuella minnet.

Medan *Den som blinker er bange for døden* är en uppgörelse med den officiella versionen av det förflutna, handlar *Tiden det tar* om en mycket personlig och intim uppgörelse med den egna personen i barndomen. Signe, som kommer ihåg sig själv i sin barndom, upplever en ovilja att tillerkänna sitt tidigare 'jag' samma tilltal. I romanen uttrycks en konflikt mellan berättandets nu och det berättade förflutna vars anledning bland annat måste sökas i olika värderingar av minnet. Som barn återkallar Signe minnet systematiskt, medan Signe som vuxen undviker allting som påminner henne om det förflutna. Att Signe tilltalar sig själv som barn i tredje person singularis markerar hur hon inte känner igen sig i sina minnen. Undersökningen av *Tiden det tar* har visat hur relaterandet till den egna personen i minnet inte nödvändigtvis leder till sammanhang, utan att ens tidigare 'jag' kan upplevas som främmande. På grund av dess kluvenhet tecknar romanen en mycket karakteristisk beskrivning av en människa.

Minnen tar sig an att diskutera de förhållningssätt gentemot minnet som uppsatsen har urskilt i de tre föregående romanerna i relation till den litterära texten. I romanens ramberättelse riktas motstånd mot en allmän förväntan att ett långvarigt och framgångsrikt författarskap bör avslutas med memoarer. Detta besvaras av författaren med att han inte förfogar över någonting som kan kallas för minne; åtminstone är minnet inte olik inbillning. Med syfte på den litterära texten betyder det att även de texter som bygger på förmenta minnen inte automatiskt har mer sanningsanspråk än någon annan litterär text. Minnena i romanen uppenbarar sig vara fragmentariska istället för sammanhängande, snarare utan en logisk följd än kronologiska, och mer som enskilda noveller men absolut inte som en roman. Iakttagelsen av en själv i ens minnen har störst inflytelse på denna insikt. 'Jaget' upplevs som främmande, som utbytbar och som oavgränsat från en kollektiv erfarenhet. Undersökningen av *Minnen* har visat att 'jaget' emot samtida föreställningar upplevs både som socialt betingat och osammanhängande, och att berättelsen förväntas kompensera den bristande erfarenheten av sig själv i minnena.

8.2. Avslutande diskussion

Uppsatsens fyra romaner skildrar individer vars levnadsberättelser inte är kronologiska eller där kronologin inte visar sig vara den mest lämpliga strukturen för berättelsen. Uppsatsen har visat att oförmågan att uppfatta sitt liv som sammanhängande grundar sig på iakttagelsen att 'jaget' i minnet inte upplevs som kontinuerligt och konstant. Uppsatsen har kunnat visa att detta framträder framförallt i två erfarenheter: Å ena sidan ett 'jag' som visar sig vara snarare relationellt beroende än autonomt, mest tydligt representerat i *Den som blinker er bange for døden*. Å andra sidan ett 'jag'

som upplevs som främmande istället för enhetligt vilket framträder mycket pregnant i *Tiden det tar*. Det är varken det sammanhängande eller det oavhängiga som framstår som naturligt, utan romanerna beskriver – med olika tonvikt – kluvna identiteter som uppstår i relation till andra människor. Målet att förverkliga sig själv, att framstå som oberoende och helgjuten motverkas av dessa fyra romaner.

Kulturella föreställningar om hur levnadsberättelser ska vara utformat har påverkan på hur vi kommer ihåg oss själva. I sociala situationer traderas berättelser som skapar ramarna som vi riktar vårt berättande och möjligtvis också våra liv efter. Narrativet är en mäktig form som används för att hävda den egna levnadsberättelsen eller för att tjäna som ett uteslutningskriterium för berättelsen som inte motsvarar de sociala riktlinjerna. Men våra levnadsberättelser visar sig inte bara vara riktade efter andras berättande utan vårt eget berättande skapar förutsättningar för återigen andras levnadsberättelser. Vårt berättande, särskilt det som sker i en offentlig kontext, sätter oss i en ansvarsfull position. Utförmningen av den egna berättelsen utgör förebild och bedömningsgrund för andras berättande: Hur vi kommer ihåg oss själva och berättar om det har även påverkan på hur andra kommer ihåg sig.

Även om det finns en strävan efter att vara självständig och oberoende så visar de fyra romaner mycket tydligt att människan först i relation till andra människor blir fullständig. Genom att formulera minnesberättelser som gestaltar osammanhängande och socialt relaterade 'jag' öppnar de diskuterade romanerna upp samtidsdiskursen för andra avvikande berättelser som inte heller visar upp en röd tråd genom livet. Det finns inte bara ett sätt att berätta ett liv utan varje individ är unik och den subjektiva iakttagelsen av sig själv i sina minnen producerar mångfaldiga levnadsberättelser. Särskilt i en tid där till exempel många miljoner facebook-användare konstruerar och återkallar sina liv med hjälp av en så kallad kronologisk 'livslinje', som är i högsta grad selektiv, är det viktigt att förmedla varierande sätt att komma ihåg sig själv. Med Kim, Knud, Signe och författaren (i *Minnen*) gestaltas litterära exempel på individer som på grund av att de tar sina minnen på allvar, inte kan berättar om ett oberoende och okontinuerligt 'jag' utan formulerar vår och en sin egen avvikande iakttagelse av 'jaget'.

Litteraturförteckning

Skönlitterära verk:

Lagerkvist, Pär: *Dvärgen*. Albert Bonniers Förlag. Stockholm 1951 (första utgåva 1944).

Leine, Kim: *Kalak. Erindringsroman*. Gyldendal. Köpenhamn 2013 (första utgåva 2007).

Lindgren, Torgny: *Minnen*. Nordstedts. Stockholm 2011 (första utgåva 2010).

Proust, Marcel: *På spaning efter den tid som flytt: Swanns Värld*. I svensk översättning av Gunnel Vallquist. Albert Bonniers Förlag. Stockholm 1993 (första utgåva 1933).

Proust, Marcel: *På spaning efter den tid som flytt. Den återfunna tiden*. I svensk översättning av Gunnel Vallquist. Stockholm 1982 (första utgåva 1927)

Romer, Knud: *Den som blinker er bange for døden*. Athene. Köpenhamn 2008 (första utgåva 2006).

Wolf, Christa: *Kindheitsmuster*. Aufbau-Verlag. Berlin och Weimar 1977 (första utgåva 1976).

Woolf, Virginia: *Moments of Being*. Grafton Books. London 1989 (första utgåva 1976).

Ørstavik, Hanne: *Tiden det tar*. Forlaget Oktober. Oslo 2004 (första utgåva 2000).

Sekundärlitteratur:

Aristotele: "De memoria et reminiscencia. On Memory and Reminiscence". I: McKeon, Richard (red.): *The Basic Works of Aristotele*. Random House. New York 1941. S. 607-617.

Aurelius, Eva Hættner: *Inför lagen. Kvinnliga svenska självbiografier från Agneta Horn till Fredrika Bremer*. Lund University Press. Lund 1996.

Bourdieu, Pierre: *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. I engelsk översättning av Richard Nice. Routledge. London 2010 (första utgåva 1979).

Brockmeier, Jens: "From the end to the beginning. Retrospective teleology in autobiography." I: Brockmeier, Jens; Donal Carbaugh (red.): *Narrative and Identity. Studies in Autobiography, Self and Culture*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam och Philadelphia 2001. S. 247-280.

Bruner, Jerome: "Self-making and world-making". I: Brockheimer, Jens; Donald Carbaugh (red.): *Narrative and Identity. Studies in Autobiography, Self and Culture*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam och Philadelphia 2001. S. 25-37.

Caruth, Cathy: *Unclaimed Experience. Trauma, Narrartive, and History*. The John Hopkins University Press. Baltimore och London 1996.

- Chedgozy, Kate: "Introduction to Gender". I: Rossington, Michael; Anne Whitehead (red.): *Theories of Memory. A Reader*. Edinburgh University Press. Edinburgh 2007. S. 216-218.
- Crafoord, Clarence: *Barndomens återkomst. En psykologisk och litterär studie*. Natur och Kultur. Stockholm 1993.
- Eakin, Paul John: *How our lives becomes stories: Making selves*. Cornell University Press. Ithaca 1999.
- Eakin, Paul John: "Autobiography, Identity and the Fictions of Memory". I: Schacter, Daniel L.; Elaine Scarry (red.): *Memory, Brain Belief*. Harvard University Press. Cambridge och London 2000. S. 290-306.
- Eakin, Paul John: "Introduction: Mapping the Ethics of Life Writing". I: Eakin, Paul John (red.): *The Ethics of Life Writing*. Cornell University Press. Ithaca och London 2004. S. 1-39.
- Ender, Evelyne: *Architexts of Memory: Literature, Science, and Autobiography*. The University of Michigan Press. Ann Arbor 2005.
- Erll, Astrid: "Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen". I: Nünning, Ansgar; Vera Nünning (red.): *Konzepte der Kulturwissenschaften. Theoretische Grundlagen – Ansätze – Perspektiven*. Verlag J. B. Metzler. Weimar 2003. S. 156-185.
- Forslid, Torbjörn: *Fadern, sonen och berättaren. Minne och narrativitet hos Sven Delblanc*. Nya Dox. Nora 2000.
- Genette, Gérard: *Narrative Discourse. An Essay in Method*. I engelsk översättning av Jane E. Lewin. Cornell University Press. Ithaca 1988 (första utgåva 1973).
- Gullestad, Marianne: "Tales of Consent and Descent: Life Writing as a Fight against an Imposed Self Image". I: Eakin, Paul John (red.): *The Ethics of Life Writing*. Cornell University Press. Ithaca och London 2004. S. 216-243.
- Gruneberg, Michael M.; Douglas J. Herrmann: "Practical Truths in Memory". I: Lynn, Steven Jay; Kevin M. McConkey (red.): *Truth in Memory*. The Guilford Press. New York och London 1998. S. 464-480.
- Halbwachs, Maurice: *On Collective Memory*. I engelsk översättning av Lewis A. Coser. The University of Chicago Press. Chicago och London. 1992 (första utgåva 1941).
- Halbwachs, Maurice: "The Collective Memory". I: Rossington, Michael; Anne Whitehead (red.): *Theories of Memory. A Reader*. Edinburgh University Press. Edinburgh 2007 (första utgåva 1950).
- Huyssen, Andreas: *Twilight Memories. Marking Time in a Culture of Amnesia*. Routledge. New York och London 1995. S. 3.
- Huyssen, Andreas: *Present Pasts. Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford University Press. Stanford, California 2003.

- Hägglund, Martin: *Dying for time: Proust, Woolf, Nabokov*. Harvard University Press. Cambridge 2012.
- Kitzmann, Andreas; C. Mithander; J. Sundholm: "Introduction". I: Kitzmann, Andreas; C. Mithander; J. Sundholm (red.): *Memory Work*. Europäischer Verlag der Wissenschaften. Frankfurt am Main 2005. S. 9-23.
- Lejeune, Philippe: *On Autobiography*. I engelsk översättning av Katherine Leary. University of Minnesota Press. Minneapolis 1989 (första utgåva 1975).
- Lindgren, Torgny: *Torgny om Lindgren: i samtal med Kaj Schueler*. Nordstedts. Stockholm 2013.
- Locke, John: *An Essay Concerning Human Understanding*. Collins Clear-Type Press. London och Glasgow 1964 (första utgåva 1689).
- Neisser, Ulric: "Self-narratives: True and false". I: Neisser, Ulric; Robyn Fivush: *The remembering self. Construction and accuracy in the self-narrative*. Cambridge University Press. Cambridge 1994. S. 1-18.
- Pettersson, Cecilia: *Märkt av det förflutna? Minnesproblematik och minnesestetik i den svenska 1990-talsromanen*. Makadam. Göteborg och Stockholm 2009.
- Olick, Jeffrey K.; Vered Vinitzky-Seroussi; Daniel Levy: "Introduction". I: Olick, Jeffrey K.; Vered Vinitzky-Seroussi; Daniel Levy (red.): *The Collective Memory Reader*. Oxford University Press. New York 2011. S. 3-62.
- Ricœur, Paul: *Time and Narrative Vol. 1*. I engelsk översättning av Kathleen McLaughlin och David Pellauer. The University of Chicago Press. Chicago och London 1984 (första utgåva 1983).
- Ricœur, Paul: *Oneself as another*. I engelsk översättning av Kathleen Blamey. The University of Chicago Press. Chicago och London 1994 (första utgåva 1990).
- Ricœur, Paul: *Minne, Historia, Glömska*. I svensk översättning av Eva Backelin. Bokförlaget Daidalos AB. Göteborg 2005 (första utgåva 2000).
- Rosenfield, Israel: *The Invention of Memory. A new view of the brain*. Basic Books. New York 1988.
- Rosington, Michael: "Introduction". I: Rosington, Michael; Anne Whitehead (red.): *Theories of Memory. A Reader*. Edinburgh University Press. Edinburgh 2007. S.134-138.
- Ross, Michael; Anne E. Wilson: "Construction and Appraising Past Selves". I: Schacter, Daniel L.; Elaine Scarry (red.): *Memory, Brain, and Belief*. Harvard University Press. Cambridge och London 2000. S. 231-258.
- Sacks, Oliver: *Mannen som förväxlade sin hustru med en hatt*. I svensk översättning av Boo Cassel. Bokförlaget Prisma. Stockholm 1987 (första utgåva 1985).
- Schacter, Daniel L.: *Searching for Memory. The Brain, the Mind, and the Past*. Basic Books. New York 1996.

Schudson, Michael: "Dynamics of Distortion in Collective Memory". Schacter, Daniel L. (red.): *Memory Distortion. How Minds, Brains, and Societies Reconstruct the Past*. Harvard University Press. Cambridge och London 1995. S. 346-364.

Sheringham, Michael: *French Autobiography: Devices and Desires: Rousseau to Perc.* Clarendon. Oxford 1993.

Spence, Donald: *Narrative Truth and Historical Fiction. Meaning and Interpretation in Psychoanalysis*. W. W. Norton & Company. New York och London 1982.

Wensch, Monica: "Identiteten im (post)kolonialen Kontext. Kim Leines Indentitetskonstruktionen in den Romanen 'Kalak', 'Tunu' und 'Profeterne i Evighedsfjorden'". I: Krystofiak, Maria; Stefan H. Kaszynski; Andrzej Katny (red.): *Transkulturelle Identität und Übersetzungsmodelle skandinavischer Literatur*. Peter Lang. Frankfurt am Main 2012. S. 85-93.

Westbury, Chris; Daniel C. Dennett: "Mining the Past to Construct the Future: Memory and Belief as Forms of Knowledge". I: Schacter, Daniel L.; Elaine Scarry (red.): *Memory, Brain Belief*. Harvard University Press. Cambridge och London 2000. S. 11-35.

Tidskriftsartiklar:

Bruner, Jerome: "Life as Narrative". I: *Social Research*. Vår 2004. Bd. 71, Nr. 3. S. 691-710.

Neisser, Ulric: "Five kinds of self-knowledge. I: *Philosophical Psychology*. 1988. Bd. 1. S. 395.

Tidningsartiklar:

Behrendt, Poul: "Den som lyver uden at blinke taler sandt". I: *Politiken*. 10.02.2007.

Græsholt, Georg: "Åbent brev til Knud Romer". I: *Weekendavisen*. 02.02.2007.